

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**MEZHEP İÇİ TERCİH USÛLÜNE GÖRE ALİ EL-KÂRÎ'NİN
FETHU BABİ'L- İNÂYE İSİMLİ ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH ÇELİK

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MEHTERHAN FURKANİ

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MEZHEP İÇİ TERCİH USÛLÜNE GÖRE ALİ EL-KĀRĪ'NİN
FETHU BABİ'L- İNĀYE İSİMLİ ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH ÇELİK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHTERHAN FURKANI

JÜRİ ÜYESİ: PROF. DR. HALİS DEMİR

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. İSA ATCI

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 3 (üç) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Abdullah

Soyadı : Çelik

Bölümü : Temel İslam Bilimleri

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Mezhep İçi Tercih Usulüne Göre Ali el-Kārî'nin *Fethu bâbi'l-inâye* İsimli Eserinin Değerlendirilmesi

İngilizce Adı : An Evaluation of Ali al-Qārî's work which titled as Fath Bâb al-*Inâyah* According to the Intra-Madhhab Preference Methodology

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Abdullah Çelik

İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Abdullah Çelik tarafından hazırlanan “Mezhep İçi Tercih Usulüne Göre Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- inâye* İsimli Eserinin Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Doç. Dr. Mehterhan FURKANİ)
(Temel İslam Bilimleri, Aksaray Üniversitesi)

İmza

Üye: (Prof. Dr. Halis DEMİR)
(Temel İslam Bilimleri, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Üye: (Doç. Dr. İsa ATCI)
(Temel İslam Bilimleri, Aksaray Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 28/05/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .....tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Tez yazım süreci boyunca ilgisini ve desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mehterhan Furkani'ye, kıymetli katkıları ve yapıcı eleőtirileriyle teze katkıda bulunan değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Halis Demir'e ve Doç. Dr. İsa Atcı'ya çok teşekkür ederim. Bu süreçte yardımlarını gördüğüm değerli arkadaşlarım Dr. Osman Süreyya Kocabaő'a ve Faruk Kartal'a müteőekkirim. Her zaman yanımda olan anneme, babama, refikama, vakitlerinden aldığım kerimeme ve oğluma medyûn-i őükranım.

Abdullah Çelik

ÖZET

Ali el-Kârî, hayatının büyük bölümünü, Hanefîlerin nispeten azınlıkta kaldığı Mekke havzasında geçirmiştir. Hanefî hocalarının dışında, diğer mezheplere mensup âlimlerden de ders aldığı bu vasatta, entelektüel ilgi ve ilmî-fikhî kişiliğini şekillendirmiş, eserlerini kaleme almış ve ilmî çalışmalarını sürdürmüştür. Hadisçi kimliğiyle öne çıkan Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-`inâye*'si, iftâ sürecinde ve fikhî çalışmalarda başvurulan geç dönem kaynak eserler arasında önemli yer işgal eden şerh türünde bir çalışmadır. Eserini, Hanefî mezhebini hadis yönünden desteklemek amacıyla telif etmiştir. Söz konusu coğrafî, sosyal ve ilmî olguların, onun fıkıh düşüncesine ve fikhî faaliyet türlerinden birisi olan açık ve iltizâmî tercihlerine etkisi önemli bir yerde durmaktadır. Tercih usûlü etrafında ve Hanefî fûru fıkıh eserleri ekseninde, bu etkinin boyutlarını gözler önüne sermeye çaba sarf edilmiştir. Bu çalışma, Hanefî mezhebinde zaman içinde oluşmuş görüşler havuzundan ve mezhep birikiminden yararlanarak fetvaya esas görüşe ulaşabilmenin keyfiyetini göstermesi açısından örneklik teşkil etmeyi de gaye edinmiştir.

Bu bağlamda çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, çalışmanın amacı, yöntemi ve literatür değerlendirmesi ele alınmıştır. Birinci bölümde ise Ali el-Kârî'nin hayat serencamına, entelektüel biyografisine ve eserlerine değinilmiştir. Bunun yanı sıra mezhep içi tercih ilke ve kuralları ortaya konmuştur. İkinci bölümde Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-`inâye*'deki "Kitâbü't-tahâre" kısmındaki hükümler incelenmiştir. Sonuç bölümünde ulaştığımız bilgileri değerlendirerek çalışmamız nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Mezhep, Fetva, Tercih, Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-`inâye*.

Bilim Kodu: 61901

Sayfa Adedi: 82

Yazar: Abdullah Çelik

Danışman: Doç. Dr. Mehterhan FURKANİ

ABSTRACT

‘Alī al-Qārī spent most of his life in the Mecca region, where the Ḥanafīs were relatively few in number. In addition to his Ḥanafī teachers, he also studied under scholars from other schools of thought, which helped shape his intellectual interests and his scholarly and jurisprudential personality. He authored his works and continued his academic pursuits. Prominent as a *ḥadīth* scholar, ‘Alī al-Qārī wrote *Faṭḥ bāb al-‘ināyah*, a commentary that holds an important place among the late-period reference works used in the *iftā’* process and in *fiqh* studies. He composed this work with the aim of supporting the Ḥanafī school from the perspective of *ḥadīth*. The aforementioned geographical, social, and intellectual factors had a significant impact on his legal thought and on his explicit and binding preferences, which constitute one type of *fiqh* activity. Efforts have been made to reveal the dimensions of this influence around the methodology of legal preference and within the framework of Ḥanafī *fiqh* works.

This study also aims to serve as an example by demonstrating the nature of reaching the principal fatwa opinion through the accumulated knowledge and the pool of opinions that have developed over time within the Ḥanafī school. In this context, our study consists of an introduction and two chapters. The introduction addresses the subject, significance, purpose, methodology, and literature review of the study. The first chapter discusses ‘Alī al-Qārī’s life, intellectual biography, and works. In addition, the principles and rules of intra-school preference are presented. The second chapter examines the rulings in the *Kitāb al-ṭahārah* section of ‘Alī al-Qārī’s *Faṭḥ bāb al-‘ināyah*. The conclusion summarizes the findings obtained over the course of the study.

Keywords: Islamic jurisprudence, madhhab (Islamic legal school), fatwa, preference, Ali al-Qārī, *Faṭḥ Bāb al-‘Ināyah*.

Science Code: 61901

Number of Pages: 82

Author: Abdullah Çelik

Supervisor: Assoc.prof.dr. Mehterhan FURKANI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
ALİ el-KÂRÎ'NİN HAYATI ve HANEFÎLERDE MEZHEP İÇİ TERCİH USÛLÜ... 7	7
1.1. Ali el-Kârî'nin Hayatı.....	7
1.1.1. İsmi ve Doğumu	7
1.1.2. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri	11
1.1.3. Eserleri	11
1.1.4. İlmi Kişiliği	14
1.1.5. Vefatı.....	16
1.2. Hanefilerde Mezhep İçi Tercih Usûlü	17
1.2.1. Mesâil Merkezli Tercih İlkeleri.....	19
1.2.2. Şahıs Merkezli Tercih İlkeleri.....	22
1.2.3. Konu Merkezli Tercih İlkeleri.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	31
ALİ el-KÂRÎ'NİN <i>FETHU BÂBİ'L- İNÂYE</i> ADLI ESERİNDEKİ TERCİHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	31
2.1. Ali el-Kârî'nin Tercihleri.....	31
2.2. Tercihlerin Değerlendirilmesi	31
2.2.1. Mübaşeret-i Fâhişenin Abdeste Etkisi	31

2.2.2. Saçı Örgülü Kadının Gusül Abdesti Alırken Örgüsünü Yıkamasının Vacip Olup Olmadığı	37
2.2.3. Köpeğin Aynının Necis Olup Olmaması	39
2.2.4. Bayram Namazında Abdesti Bozulanın Teyemmümle Namaza Devam Edip Edememesi	41
2.2.5. Laşenin Düştüğü Kuyudan Yıkanan Elbisenin Temizliği.....	42
2.2.6. Cenaze Namazında Velînin Teyemmümü	44
2.2.7. Su Bulmayı Uman Kişinin Namazı Geciktirebileceği Son Vakit.....	51
2.2.8. Özür Sahibinin Her Namaz İçin Elbisesini Yıkaması.....	53
SONUÇ	61
KAYNAKÇA.....	65
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	73

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
c.	: Cild
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Çalışmamızın konusunu “Mezhep İçi Tercih Usulüne Göre Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-inâye* İsimli Eserinin Değerlendirilmesi” oluşturmaktadır. Çalışmamızda müteahhir dönem âlimlerinden Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Fethu bâbi'l-inâye* adlı, güvenilir metinlerden sayılan Sadrüşşerâ'nın *en-Nukâye*'sinin şerhi olan eserindeki hükümler irdelenmiştir. Çalışmada öncelikle müellifin hayatı; ilmi kişiliği, hocaları, eserleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Ardından çalışmamızın önemli bir yekününü meydana getiren Hanefî mezhebi özelinde mezhep içi tercih kurallarını konu edindik. Daha sonra somut örnekler üzerinden Ali el-Kârî'nin mezhep içi tercih usulünce hatalı sayılan görüşlerini değerlendirmek konumuzun ana omurgasını teşkil etti. Eserin tamamında yer alan tercihlerini ve görüşlerini değerlendirmenin zorluğu yanında tahlil edilen konuların sayıca çok fazla olabileceği göz önüne alınarak tezimiz kitâbü't-tahâre ile sınırlandırılmıştır.

Hanefî mezhebinin önemli ayırıcı hususiyetlerinden birisi de şûra mezhebi olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı kurucu imam halkasında kayda geçirilen görüşler arasında kurucu imamın görüşleri yanında onun önde gelen öğrencilerinin görüşleri de tedvin edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de ilk halkadan görüş beyan edilmeyen örfe ve zamana bağlı sorunlara çözüm üretirken de meşâyih çeşitli fikhî faaliyetlerde bulunarak konuyla ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Meşayihin, mezhep içi içtihadın çeşitli türevleri olan tahrîc veya tercih yoluyla ulaştıkları kanaatler de birtakım aşamalardan geçerek mezhep birikimine dahil ediliyordu. Böylece görüşler havuzu denebilecek devasa bir birikim meydana gelmiştir. Bu mezhep birikiminden yararlanarak uygulamada fetvada kullanılacak görüşün belirlenmesi zorlaşmıştır. Anılan zorluğu aşmak için mezhebin teşekkülünü tamamladığı hicrî IV. asırdan itibaren fetvaya esas kabul edilecek görüşü tespit için tercih ilke ve kuralları ilk aşamada fûru fıkıh eserleri arasına serpiştirilerek zapt edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde konuyla ilgili müstakil risaleler telif edilmiştir.

Çalışmamızda, müntesip fakihe rehberlik eden tercih kuralları doğrultusunda müellifimizin eserindeki hükümleri değerlendirmek, fetvada ve yargıda yanılmaktan kurtulma yollarını örnek bir eser üzerinden uygulamalı göstermesi açısından ciddi bir önemi haizdir. Yargıda ve fetvada Hanefî mezhebinin geniş külliyyatından yararlanırken hükümde hataya düşülmesi, hatalı hükmün tespit edilmesi, hatanın kaynağının belirlenmesi ve hataya yol açan nedenler

gibi konular merkezi öneme sahiptir. Kendisini meşayihle aynı konumda gören ve onların yürüttüğü tahrîc, tercih gibi fıkhi faaliyetleri deruhte edebileceği iddiasını taşıyan Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l- inâye* adlı eserinde mebzul miktarda açık ve iltizâmî (üstü kapalı) tercih işleminde bulunmuştur. Bu tercihlerinde hataya düştüğü yerlerin belirlenmesini, bunun nedenini ve kaynağını incelemek fikhî bir faaliyet olan tercih işleminin işlerliği açısından kayda değerdir. Eser fetva faaliyetinde kaynak olarak kullanılan bir eserdir. Ayrıca müellif hayatının büyük bölümünü Hanefilerin nispeten daha az yaşadığı Mekke'de geçirmiş ve eserinde rivayet kullanımına büyük yer vermiştir. Eserlerinin çoğunluğunu hadis ilmi alanında telif etmiştir. Bu coğrafi, sosyal şartların ve entelektüel ilginin mezhep kimliğini ne derece etkilediği, mezhep içi tercihte yanılığa sebebiyet verip vermediği ve hadis merkezli tercihte bulunup bulunmadığı gibi sorular araştırmamızın konusunu Ali el-Kârî ve *Fethu bâbi'l- inâye* adlı eserini seçmeye sevk etti. Bir örnek eser üzerinden zikredilen nedenlerin, mezhep içi tercihe etkisinin boyutunu belirlemenin önemi açık olduğundan böyle bir konuyu araştırma konusu edinmeye layık bulduk.

Hanefilerin nispeten azınlıkta olduğu diğer mezhep müntesiplerinin yaşadığı bir coğrafya olan Mekke'de hayatının büyük kısmını geçirmiş, çalışmamıza konu kılınan eserini burada telif etmiş ve hadis ilimlerine çokça rağbet gösteren Mısır Hanefiliğine mensup Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- inâye* isimli eserindeki hükümleri tahlil etmek çalışmamızda amaçlanmıştır. Bahsedilen amaç doğrultusunda, bir fakihin ilmî eserindeki kimliğini inşa eden coğrafi ve sosyal olguların fikhî faaliyetlerine etkileri ve yansımalarının hangi boyutlarda olduğu konuları da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca tarihi süreç içerisinde belirlenip geliştirilerek; ortaya çıktığı ilk dönemde fûru fıkıh eserlerinin çeşitli yerlerinde istidrâden zikredilen sonraki dönemlerde müstakil risalelerde etraflıca ortaya konulan mezhep içi tercih ölçütlerine fetva ve yargılama süreçlerinde nasıl işlerlik kazandırıldığını somut örnekler üzerinden göstermek çalışmamızın bir diğer hedefidir. Böylece günümüzde fetvayla iştil edenlere Hanefî mezhebinin külliyatından istifade yolunun keyfiyetini göstermek hedeflenmiştir. Mezhep içi tercih ölçütlerinin, fakihi fikhî çalışmalarında hataya düşmekten korumasının, hataya düşmüşse hatasının nedenini ve kaynağını göstermesinin uygulaması da çalışmamamız açısından hedeflenmiştir.

Müellifin hayatı ve ilmi karakteri hakkında bilgiler edinmek için biyografi ve tarih eserlerine müracaat edilmiştir. Mezhep içi tercih ölçütleri için fûru fıkıh eserlerinin ilgili bölümleri ve konuyla ilgili klasik kaynaklar incelenmiştir. Bunun yanında mezhep içi tercih usûlünü

ilgilendiren tezler, makaleler, sempozyum bildirileri ve yeni kaleme alınan kitaplar tetkik edilmiştir.

Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- inâye* isimli şerhi *Nukāye* metninin şerhlerinden birisi olduğu için, mezhebin fûru kaynaklarından hatalı tercihi araştırmaya başlamadan önce *Nukāye* metninin Ali el-Kârî'den önce kaleme alınan şerhlerine bakılarak tercih hatası görüşlerde, Ali el-Kârî'nin önceki şarihlerden etkilenip etkilenmediğinin izi sürülmüştür. *Fethu bâbi'l- inâye*'deki hatalı hükümleri değerlendirmek için öncelikle İmam Muhammed'in *Kitâbü'l- Asl*'ına başvurularak zâhirü'r-rivâye görüş tespit edilmeye çalışılmıştır. Akabinde ilk dönemlerden itibaren telif edilen eserlerden başlayarak kronolojik sırayla İbn Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr* haşiyesine kadar fûru fıkıh edebiyatı taranmıştır. Bu tümevarım yöntemiyle mezhepteki hakim görüş ve diğer görüşlerin kimlere ait olduğu saptanmaya gayret edilmiştir. Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- inâye* isimli eserindeki hatalı hükümlerin nerden kaynaklandığı ve hangi tercih kurallarına aykırılık teşkil ettiği de bu yöntemle ortaya çıkartılmaya gayret sarf edilmiştir.

Ali el-Kârî'nin hayatı çeşitli alanlarda yapılan tez çalışmalarında konu edinilmiştir.

1. “Mânası Sahihtir” Tabiri ve Ali el-Kârî'nin *el-Esrârü'l-merfû'a*'sında Hakkında Bu İfadeyi Kullandığı Rivâyetler”

Sinan Pala'nın 2018 yılında Yalova Üniversitesinde hazırladığı yüksek lisans çalışmasıdır. Tezin birinci bölümünde Ali el-Kârî'nin hayatından bahsedilmiştir.

2. “Ali el-Kârî ve Şerh Metodu” (*Mirkâtü'l-mefâtih* Örneği)

Rufet Şirinov'un 2019 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesinde çalıştığı doktora tezinin ilk bölümünde Ali el-Kârî'nin hayatı hakkında malumat verilmiştir.

Farklı alanlardaki Ali el-Kârî ile ilgili tezlerden yararlanılmasının yanı sıra tabakat kitaplarından da onun biyografisi inşa edilmeye çalışılmıştır. Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*'ü, Muhammed Emîn Muhibbî'nin (ö. 1111/1699) *Hulâsatü'l-eser*'i, İsmâî'nin (ö. 1111/1699) *Samtü'n-nücûm*'u, Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Bedrü't-tâli*'si, Muhammed Hıfzurrahman Kümillâî'nin *Büdûrü'l-mudiyye*'si başvurduğumuz temel biyografi kaynaklarındandır.

Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- inâye* adlı eseriyle ilgili üç tane yüksek lisans tezi çalışması mevcuttur.

1. “İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd Haber ve Ali el-Kârî'nin Âhâd Habere Yaklaşımı” (*Fethu bâbi'l-'inâye* Özelinde)

Adana Çukurova Üniversitesinde 2014 yılında Hasan Kayapınar'ın hazırladığı yüksek lisans çalışmasıdır. Muhaddis kimliğiyle temayüz eden Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-'inâye*'de Hanefî mezhebini nakli delil yönünden de savunmak için çokça rivayet malzemesi kullanmıştır. Çalışmada Hanefî fıkıh usulünün sünnet bölümünde tesis edilen haber nazariyesi esas alınarak âhâd haberler değerlendirilmiştir.

2. “Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-'inâye* Adlı Eserinin Kitâbu'l-Hudûd Bölümünün İncelenmesi”

Bursa Uludağ Üniversitesinde 2021 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi Erdem Karaaslan tarafından çalışılmıştır. Tezde Ali el-Kârî'nin şerh metodunun çerçevesi çizilmiş, hadler bölümü şekil ve içerik açısından incelenmiş, onun metne katkısı, savunduğu görüşler tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. “*Fethu bâbi'l-'inâye* Kitabı Kapsamında İmâm Molla Ali el-Kârî'ye Göre Usul Kaideleri”

Rastgo Hameed Abdullah tarafından 2022 yılında Sakarya Üniversitesinde hazırlanan yüksek lisans tezidir. Bu tezde *Fethu bâbi'l-'inâye*'deki usul kaideleri çıkartılıp klasik Hanefî fıkıh usulü tertibine uyularak ayrı başlıklarla sıralanmıştır. Usul kuralları kısaca açıklanıp örnekler üzerinden uygulaması gösterilmiştir.

Tezin birinci bölümünde mezhep içi tercih usulünü ortaya koymak amacıyla klasik kaynaklara ve yeni çalışmalara müracaat edilmiştir. Bu meyanda “*resmü'l-müftî*” terimini ilk kullanan Hanefî fakihî Kādîhan'ın (ö. 592/1196) *Fetâvâ*'sının girişi, Kāsım b. Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) *et-Tashîh ve't-tercîh 'alâ Muhtasari'l-Kudûri*'sinin mukaddimesi ve Gaznevî'nin (ö. 593/1198'den sonra) *el-Hâvi'l-kudsî*'sinin son bölümü önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Hanefî mezhebi özelinde mezhep içi tercih usulü hakkında ilk müstakil eser olma özelliğini taşıyan Bedreddîn Şuhâvî'nin (ö. 984/1576) *et-Tırâzü'l-müzheb fi tercîhi's-sahîh mine'l-mezheb*'i, Mehmed Fikhî el-Aynî'nin (ö. 1142/1730) *Edebü'l-müftî*'si ve *resmü'l-müftî* yazım geleneğinin düzen ve içerik itibarıyla zirvesini temsil eden İbn Âbidîn'nin (ö. 1252/1836) *Şerhu 'Ukûdi resmi'l-müftî*'si çalışmanın birinci bölümünün temel eksenini oluşturan kaynaklardır. Bu temel eksen etrafında Seyit Mehmet Uğur'un *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*, Ahmet Yaman'ın *Fetva Usûlü ve Âdâbı*

Muhammed Takî Osmânî'nin *Usûlü'l-iftâ ve âdâbühü* adlı eserlerinden yararlanmışır. Mezhep tasavvuruna ve tercih işleminin içeriğine değinen Eyyüp Said Kaya'nın *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlal* isimli doktora tezine başvurulmuştur. Mezhep mefhumu, *zâhirü'r-rivâye* ve *nevâdir* kavramlarını daha yakından tanımak için Murteza Bedir'in *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* adlı kitabı ve Orhan Ençakar'ın *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü* adlı doktora çalışması önemli bilgiler sunmaktadır.

Fethu bâbi'l-'inâye'yi mezhep içi tercih ölçütleri müvacehesinde değerlendirerek mercûh görüşleri tayin etmek, mezhep içindeki görüşleri sahiplerine nispet etmek, zayıf görüşün ilk kim tarafından savunulduğu veya ilk ne zaman ortaya çıktığını tespit etmek üzere gerek mahtut gerekse matbu fûru fikh külliyyatı kronolojik bir taramadan geçirilmiştir. İmam Muhammed'in *el-Asl*'ı, Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) *Kâfî*'si, Cessâs'ın (ö. 370/981) *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*'si, Ebü'l-Leys Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Nevâzil*'i, Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Tecrîd*'i ve *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*'si, Halvânî'nin (ö. 452/1060?) ve Serahsî'nin (ö. 483/1090) *Mebûsât*'ları, Sadrüşşehîd'in (ö. 536/1141) *el-Fetâva's-sugrâ*'sı, Alâeddin Semerkandî'nin (ö. 539/1144) *Tuhfetü'l-fukahâ*'sı, İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü'l-fetâvâ*'sı, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâ'i'ü's-sanâ'i*'si, Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *Hidâye*'si, Burhâneddin Buhârî'nin (ö. 589/1193) *Muhîr*'i, *Zahîretü'l-fetâvâ*'sı ve *Nisâbü'l-fukahâ*'sı (*Tetimmetü'l-fetâvâ*), Zâhidî'nin (ö. 658/1260) *Müctebâ*'sı, Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *İhtiyâr*'ı, İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*'i, Serûcî'nin (ö. 710/1310) *Ğâye*'si, Ebü'l-Berekât Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Kâfî*'si Zeylai'nin (ö. 743/1343) *Tebyînü'l-hakâ'ik*'i, İtkânî'nin (ö. 758/1357) *Ğâyetü'l-beyân*'ı, Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'si, İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-kadîr*'i, Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürer*'i, Zeynüddin İbn Nuceym'in (ö. 970/1563) *Bahrü'r-râ'ik*'i, Şeyhîzâde'nin (ö. 1078/1667) *Mecma'u'l-enhur*'u, Haskefî'nin (ö. 1088/1677) *Dürrü'l-müntekâ*'sı, İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr*'ı Leknevî'nin (ö. 1304/1886) *Umdetü'r-ri'âye*'si ve Meydânî'nin (ö. 1298/1881) *Lübâb*'ı müftâ bih görüşe ulaşmada ve mezhep içindeki görüşlerin izini sürmede asli kaynaklarımızdandır. *Fethu bâbi'l-'inâye*'nin değerlendirmeye aldığımız hükümleri "kitâbü't-tahâre" bölümüyle sınırlandırıldığından namaz konusunda müstakil telif edilmiş İbn Emîru Hâc'ın (ö. 879/1474) *Halbetü'l-mücellî*'si, İbrâhim Halebî'nin (ö. 956/1549) *Ğunyetü'l-mütemelli*'si, Abdulganî b. İsmâil Nablusî'nin (ö. 1143/1731) *Nihâyetü'l-murâd*'ı

ve Tahtâvî'nin (ö. 1231/1816) *Hâşiye 'alâ Merâkî'l-felâh*'ı da temel başvuru kaynaklarımız arasındadır. Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l- 'inâye*'si Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Nukāye* metninin şerhi olması hasebiyle metnin önceki şerhlerine müracaat etme ihtiyacı doğdu. Bahsedilen gereksinimi karşılamak maksadıyla yazma halinde bulunan Takıyyüddîn Şümünnî'nin (ö. 872/1468) *Kemâlü'd-dirâye fî şerhi'n-Nukāye*'si ve Nizâmüddîn Bircendî'nin (ö. 934/1527-28?) *Şerhu'n- Nukāye*'si ve basılı bulunan Kuhistânî'nin (ö. 962/1555) *Câmi'u'r-rumûz*'u gözden geçirilmiştir. Gereksinim duyulduğunda mahtut eserler de kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ el-KĀRĪ'NİN HAYATI ve HANEFİLERDE MEZHEP İÇİ TERCİH USÛLÜ

1.1. Ali el-Kārî'nin Hayatı

Birinci bölümün ilk kısmında Ali el-Kārî'nin biyografisine; doğum tarihine ve bu husustaki görüş ayrılıklarına, hicretine akabinde ilmi şahsiyetine; eğitim hayatına, hocalarına, fıkıh anlayışına, eserlerine temas edeceğiz. Konumuzu ilgilendiren *Fethu bâbi'l- inâye* adlı kitabı tanıtılacaktır. Birinci bölümün ikinci kısmında ise mezhep içi tercih ilke ve kurallarına yer verilecektir.

1.1.1. İsmi ve Doğumu

Tam adı Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kārî el-Herevî'dir.¹ Eserlerinin büyük bir kısmında Ali el-Kārî adını bu şekilde zikretmektedir.² Babasının isminin çift olması karışıklığa neden

¹ Mustafâ b. 'Abdullâh Hâcî Halîfe Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmûd 'Abdulkâdir el-Arnâvût (İstanbul: IRCICA, 2010), 3/392; Mustafâ b. 'Abdullâh Hâcî Halîfe Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Ekmeleddin İhsanoğlu - Beşşar 'Avvad Ma'rûf (Beyrut; Lübnan: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslami, 2021), 5/568; 'Abdumelik b. Huseyn b. 'Abdumelik el-Mekkî el-İsâmî, *Samtü'n-nücûmi'l-'avâlî fî enbâi'l-evâilî ve't-tevâlî*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 4/402; Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd Necmeddin el-Gazzî Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî, *Lutfü's-semer ve katfü's-semer min terâcimi a'yâni't-tabakâti'l-ülâ mine'l-karni'l-hâdî 'aşer*, thk. Mahmud eş-Şeyh (Dımaşk: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, ts.), 2/578; Muhammed 'Emîn b. Fadlillâh b. Muhibbiddîn ed-Dimeşkî el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 3/185; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsin min ba'di'l-karni's-sâbi'* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ts.), 1/445; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhâlim b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *et-Ta'likâtü's-seniyye ale'l-Fevâidi'l-behiyye (el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye ile birlikte)*, thk. Ahmed Z'abi (Beyrut; Lübnan: Daru'l-Erkam, 1998), 515; Ebü't-Tayyib Muhammed b. Hasen el-Kannûci Sıddîk Hasen, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri me'âsiri't-turâzi'l-Âhir ve'l-evvel* (Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1428/2007), 390; Ebü'l-Berekât Hayrüddîn Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî, *Cilâ'ü'l-'ayneyn fî muhâkemeti'l-Ahmedeyn*, thk. Ali Seyyid Subh el-Medenî (Matbaatü'l-Medenî, 1981), 55; Cemil Bey Azim, *'Ukûdü'l-cevher fî terâcimi men lehüm hamsûne tasnifen febmie feekser* (Beyrut: Matbaatü'l-Ehliyye, ts.), 264; Muhammed Abdülhalim Nu'mani Çiştî, *el-Bida'atü'l-müzcât limen yüталиu'-Mirkât fî şerhi'l-Miškât* (Mültañ, Pakistan: Mektebetü İmdâdiyye, ts.), 1; Muhammed Hıfzurrahman Kümillâi, *el-Büdü'rü'l-mudiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire: Daru's-Salih, 2018), 13/55.

² Örneğ için bk. Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kārî el-Herevî Ali el-Kārî, *Fethu bâbi'l- inâye*, thk. Abdülfettâh Ebü Gudde (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2005), 3.

olmuş, bir kısım tabakat müelliflerini, babasının ismini yanlış vermeye sevk etmiştir. Bundan dolayı bazı tabakat müellifleri Sultan Muhammed isminin arasına “ibn” lafzı getirmişlerdir.³ Bazı biyografi eserlerinde ise babasının ismi hata ile Muhammed Sultan olarak kaydedilmiştir.⁴ Babasının adının iki kelimededen mürekkebe olması Herat bölgesinde Arap olmayanların, çocuklarına yaygın olan çift isim verme âdetine dayanıyor.⁵ Ailesinin nesebinin de yönetici bir hanedanla ilişkisi bulunmuyor.⁶ Tekniyesine ait diğer bilgiler içerisinde lakabı Nûruddîn⁷ künyesi ise Ebü'l-Hasen⁸ şeklinde yer almaktadır. Herat şehrinde doğduğu için Herevî,⁹ daha sonra Şah İsmail'in Herat'ı işgal etmesiyle Herat'ın bid'at yurduna dönüşmesi nedeniyle sünnet yurdu Mekke'ye hicret ederek¹⁰ hayatının geri kalanını orada ikametle geçirmesinden dolayı Mekki¹¹ nisbeleriyle de anılmaktadır. Molla Ali el-Kârî ismiyle meşhur olmuş, âlimler eserlerinde onu bu isimle zikretmişlerdir.¹² Kârî

³ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/392; İsmâî, *Samtî'n-nücûm*, 4/402; Şevkânî, *Bedrî't-tâli*, 1/445; Âlûsî, *Cilâ'ü'l-'ayneyn*, 55.

⁴ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185; Leknevî, *Ta'likâtü's-seniyye*, 515; Azim, *Ukûdü'l-cevher*, 264.

⁵ Ebu İshak İbrahim Sakızî, *Feyzü'l-erham ve fetu'l-ekrem 'ale'l-Hizbi'l-a'zam* (Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 563), 1b; Osman Efendi Uryânî, *er-Remzü'l-kâmil fi şerhi'd-du'â'i's-şâmil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 57), 9a; Ebü'l-Hayr Abdullah Mirdâd, *el-Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr ve 'z-zehar fi terâcimi efâzili Mekke mine'l-karni'l-'aşir ile'l-karni'r-râbi' 'aşer*, thk. Muhammed Saîd el-Amûdî - Ahmed Ali (Cidde: Alemü'l-Ma'rife, 1408), 369.

⁶ Sakızî, *Feyzü'l-erham* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 563), 1b; Uryânî, *Remzü'l-kâmil* (Aşir Efendi, 57), 9a; Abdullah Mirdâd, *Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, 369.

⁷ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/392; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 5/568; Muhammed Luey Haznevi, *Edirnevî'nin Mehâmmu'l-fukahâ adlı eserinin tahkik ve tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 156; Abdullah Mirdâd, *Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, 365; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*, thk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal vd. (İstanbul: Vekaletü'l-Mearif, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi (ofset baskı), Beyrut, 1951), 1/751; Çiştî, *Bida'atü'l-müzcât*, 2; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 2/298.

⁸ Muhammed b. Ca'fer Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.), 1/24; Ebü'l-Hasen Nûruddîn 'Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser*, thk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm (Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.), 15.

⁹ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/392; İsmâî, *Samtî'n-nücûm*, 4/402; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Daru İhyai't-Türâsi'l-'Arabi, 1385), 1/4; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtü'l-Müfessirin*, thk. Süleyman b. Salih (Medine: Mektebetü'l-U'lûm vel' hikem, 1417), 551; Haznevi, *Edirnevî'nin Mehâmmu'l-fukahâ adlı eserinin tahkik ve tahlili*, 156; Şevkânî, *Bedrî't-tâli*, 1/445; Uryânî, *Remzü'l-kâmil* (Aşir Efendi, 57)9-a; Leknevî, *Ta'likâtü's-seniyye*, 515; Âlûsî, *Cilâ'ü'l-'ayneyn*, 55; Siddîk Hasen, *Tâcü'l-Mükellel*, 390; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Âlem li'l-Melâyîn, 2002), 5/12; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-mü'ellifin* (Beyrut; Lübnan: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1957), 7/100.

¹⁰ Ebü'l-Hasen Nûruddîn 'Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Mecmû' resâili'l-Allâme Molla Ali el-Kârî*, thk. Muhammed Hallûf Abdullah (İstanbul: Daru'l-Lübab, 2016), 6/357-362.

¹¹ Uryânî, *Remzü'l-kâmil* (Aşir Efendi, 57)9-a; Abdülhay Leknevî, *et-Ta'likü'l-mümecced 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Muhammed*, thk. Takiyyüddin Nedvi (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2011), 1/106; İsmail Paşa Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. M. Şerafettin Yaltkaya - Kilisli Muallim Rifat Bilge (Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 1/21; Kettânî, *Terâtibü'l-idâriyye*, 1/24.

¹² Muhammed 'Abdülhay b. 'Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselâlat*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî,

nisbesiyle anılıp ismiyle birlikte bu nisbesiyle meşhur oluşu, onun kıraat ilmine derin vukufiyetinden ve kıraat vecihlerini ezberlemesinden kaynaklanmaktadır.¹³ Ali el-Kārî Herat'ta doğmuş ancak doğum tarihiyle ilgili kesin bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır.¹⁴ Abdülfettâh Ebû Gudde (ö. 1997) Ali el-Kārî'nin Mekke'li hocalarından birinin vefat tarihinden hareketle onun doğum tarihinin hicrî 930/1523 yılı civarı olabileceği çıkarımında bulunmuştur.¹⁵ Ali el-Kārî'nin hocaları içinde biyografi kaynaklarında zikredilen, 930 tarihine en yakın vefat eden hocası 952/1545 vefatlı Ebü'l-Hasen el-Bekrî'dir.¹⁶ Ancak Ali el-Kārî *Mirkâtü'l-Mefâtih*'inde Ebü'l-Hasen el-Bekrî'yi "hocalarımızın hocası" ifadesiyle anmaktadır.¹⁷ Bazı tabakât yazarları, Ali el-Kārî'nin *Şemmü'l-avâriz* adlı risalesinde Muhammed b. Ebü'l-Hasen el-Bekrî¹⁸ olarak bahsettiği hocasıyla, bu hocasının babası olan Ebü'l-Hasen el-Bekrî'yi büyük ihtimalle birbirine karıştırmış görünüyorlar. Dolayısıyla Ali el-Kārî Ebü'l-Hasen Bekrî'nin öğrencisi olamayacağından, Ali el-Kārî'nin Mekke'ye gelişi 952/1545 tarihinden sonra gerçekleşebileceği için doğum tarihinin 930/1523 yılı olamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu isimlerin karıştırılması Ebû Gudde'yi hatalı bir çıkarımda bulunmaya yönlendirmiş gibi görünmektedir.

Ali el-Kārî'nin Herat'ın işgal edilmesi hadisesine dair tanıklığını anlattığı *Şemmü'l-avâriz*'da verdiği bilgilerden hareketle onun doğum yılı hakkında yaklaşık bir tarihe ulaşmak mümkündür. Şöyle ki Ali el-Kārî, Şah İsmail'in Irak bölgesini katliamlardan sonra ele geçirince Horasan bölgesine galibiyetini bildiren bir mektup gönderdiğini ve mektubun sonunda sahabenin ileri gelenlerine hakaret etmeyi emrettiğini ifade eder. Herat'ın meşhur camisinin hatibi, Ali el-Kārî'nin de Muînüddîn adındaki kıraat hocasının babası Hâfız Zeynüddîn'in işgal günlerinde şehit edilen ilk kişi olduğunu belirtir. Şehit edilmesinin sebebini ise; âlimlerin, emîrlerin önünde hutbe îrâd ederken bu mektubu okumakla emrolunan Hâfız'ın, mektubu okurken sahâbeye sebedilen bölümü edeben okumaması

1402), 2/562; Muhammed b. Ca'fer Kettânî, *Hadis Literatürü er-risâletü'l-mustatrafe*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 9.

¹³ Abdullah Mirdâd, *Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, 368; Çiştî, *Bida'atü'l-müzcât*, 3.

¹⁴ İsmâî, *Samtü'n-nücûm*, 4/402; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185; Şevkânî, *Bedrü't-tâli*, 1/445; Leknevî, *Ta'likü'l-mümecced*, 1/106; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, 1/21; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/751; Kehhale, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/100.

¹⁵ Ali el-Kārî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker* s.ç.

¹⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185; Abdullah Mirdâd, *Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, 366.

¹⁷ Ebü'l-Hasen Nürüddîn 'Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kārî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002), 9/3754.

¹⁸ Ali el-Kārî, *Mecmu' resâil*, 6/356.

olduğunu anlatır.¹⁹ Bu hutbeyi dinleyenler arasında meşhur âlim Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) torunu Şeyhülislam Ahmed b. Yahya el-Herevî'nin (ö. 916/1510) de bulunduğu daha sonra Şah İsmail'in onu da aynı nedenle katlettiği bilgisini verir.²⁰ Ne Ali el-Kârî'nin Muînüddîn adındaki kıraat hocasının hâl tercemesi hakkında ne de bu hocasının babası olan Herat'taki meşhur caminin hatibi Hâfız Zeynüddîn'in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yer almaktadır. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Şah İsmail'in Herat'ı alış tarihini baz alarak Ali el-Kârî'nin doğum tarihini yaklaşık olarak tespit edebiliriz. Şah İsmail Herat'ı 916/1510 yılında ele geçirdiğine göre Ali el-Kârî'nin tanıklığını anlattığı kıraat hocası Muînüddîn'in hatîb olan babasının şehit edilmesi hadisesi de bu tarihte meydana gelmiş olmalı ve Ali el-Kârî'nin de olayları kavrayabilecek bir yaşta olması gerekir. Dolayısıyla bu tarihi bilgiler ışığında Ali el-Kârî'nin doğum tarihinin 916/1510 yılından önce olması gerektiğini ve söz konusu tarihte cereyan eden olayları kavrayabilecek bir yaşta olması gerektiği çıkarımında bulunabiliriz. Bu çıkarımı göz önüne aldığımızda doğum tarihini net tespit edemesek de Herat'ın işgal edildiği 916/1510 yılından önce doğduğunu ve bir asır veya bir asra yaklaşık bir ömür sürdüğünü, muammerinden bir âlim olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca bu çıkarımı destekleyici mahiyette olan diğer bir husus zikredilen işgal hadisesi sırasında ilk önce Ali el-Kârî'nin kıraat hocası olan Muînüddîn'in babasının şehit edilmesi sonrasında ise Şeyhülislam el-Herevî'nin şehit edilmesidir. Şeyhülislam el-Herevî'nin de şehit edilmiş tarihi 916/1510 yılıdır. Herat'ın işgal tarihi ve Şeyhülislam el-Herevî'nin şehit edilmiş tarihinin aynı yılda gerçekleştiği bilgisi ve Ali el-Kârî'nin kıraat hocası olan Muînüddîn'in babasının, Şeyhülislam el-Herevî'den önce şehit edildiği bilgilerini dikkate aldığımızda, kaynaklarda biyografik bilgisi bulunmayan Ali el-Kârî'nin kıraat hocası olan Muînüddîn'in babasının şehit edilmiş tarihinin aynı yıl olabileceğine ulaşabiliriz. Bazı tez çalışmalarında Ali el-Kârî'nin kıraat hocası Muînüddîn ile bu hocasının babası Herat'taki meşhur caminin hatibi Hâfız Zeynüddîn birbirine karıştırılmıştır.²¹ Hâlbuki Ali el-Kârî tanıklığını anlattığı olayın sonunda şu ifadeye yer vermiştir: “والحاصل أن ولد الخطيب الذي هو أستاذي الأديب” “Sonuçta üstadım hatibin oğlu”.²² Bu

¹⁹ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/357.

²⁰ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/357-358.

²¹ Sinan Pala, “Mânası Sahîhtir” *Tabiri ve Ali el-Kârî'nin el-Esrâru'l-Merfû'a'sında Hakkında Bu İfadeyi Kullandığı Rivâyetler* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 9-10; Erdem Karaaslan, *Ali el-Kârî'nin Fethu Bâbi'l-Înâye Adlı Eserinin Kitâbü'l-Hudûd Bölümünün İncelenmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 7.

²² Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/358.

ifadeden Ali el-Kârî'nin kıraat hocasının şehit edilen cami hatibi Hâfız Zeynüddîn'in oğlu Muîniddîn olduğu anlaşılmaktadır. Hayat serencamını ve doğum tarihiyle ilgili ihtilafları aktardıktan sonra Ali el-Kârî'nin eğitim hayatına geçebiliriz.

1.1.2. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri

Ali el-Kârî'nin entelektüel biyografisi hakkında kaynaklarda oldukça sınırlı bilgi yer almaktadır. İlk eğitimini Herat'ta aldı. *Şemmü'l-avâriz* adlı risalesinde Herat'ta Mu'înüddîn b. Hâfız Zeynüddîn'den kıraat ilmini tahsil ettiğini zikretmektedir.²³ Şah İsmail'in Herat'ı istila edip Rafizî inancını şehrin âlimlerine dayatarak karşı çıkanları katletmesi ve hutbelerde sahabîlere sövmeye zorlaması sonucunda şehrin bidat yurdu haline geldiğini ve sünnet yurdu Mekke'ye hicret ettiğini mezkûr risalede ifade eder.²⁴ Hicreti 952/1545 tarihinden sonra olmalıdır.²⁵ Mekke'yi vatan edinerek orada bulunan âlimlerden ders alır. Hocaları arasında Mu'înüddîn b. Hâfız Zeynüddîn'i, (ö. 916/1510) Muhammed b. Ebü'l-Hasen Bekrî'yi, (ö. 994/1587) Zekeriyya Huseynî'yi, (ö. ?) İbn Hacer el-Heytemî'yi, (ö. 974/1567) Abdullah es-Sindî'yi, (ö. 993/1585) Kutbüddîn el-Mekkî'yi,²⁶ (ö. 990/1582) Atıyye es-Sülemî'yi,²⁷ (ö. 982/1575) Ali el-Müttakî'yi,²⁸ (ö. 975/1567) Bedrüddîn eş-Şuhâvî'yi,²⁹ Sinânüddîn Yusuf el-Amâsî'yi,³⁰ (ö. 1000/1592?) ve Mir Kîlân'ı³¹ (ö. 981/1574) sayabiliriz. Öğrencileri arasında da Abdülkâdir et-Taberî'yi, (ö. 1033/1624) Abdurrahmân el-Mürşidî'yi (ö. 1038/1629) ve Muhammed b. Ferrûh el-Moravî'yi (ö. 1061/1651) anabiliriz.³²

1.1.3. Eserleri

Ali el-Kârî velût bir âlim olması hasebiyle İslami ilimlerin her sahasında eser telif etmiş bir âlimdir. Telif çalışmalarına ömrünün son on bir yılını ayırmış, 1003/1594 tarihinde ilk kitabının yazımını bitirmiştir.³³ Eserleri arasında geniş hacimli eserleri olduğu gibi küçük

²³ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/357.

²⁴ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/357-362.

²⁵ Halil İbrâhim Kutlay, *el-İmâm 'Ali el-Kârî ve eseruhû fi 'ilmi'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 54.

²⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185.

²⁷ Kümillâî, *Büdürü'l-mudiyye*, 13/58.

²⁸ Kümillâî, *Büdürü'l-mudiyye*, 13/59.

²⁹ Kümillâî, *Büdürü'l-mudiyye*, 13/60.

³⁰ Kümillâî, *Büdürü'l-mudiyye*, 13/60.

³¹ Kümillâî, *Büdürü'l-mudiyye*, 13/61.

³² Kutlay, *İmâm 'Ali el-Kârî*, 88.

³³ Kutlay, *İmâm 'Ali el-Kârî*, 63-64.

çapta risaleleri de bulunmaktadır. Eserlerinin sayısı 180'e yakındır. Biz bu çalışmada meşhur olan eserlerinin ismini vermekle yetineceğiz.

- a. **Hadis:** *Mirkātü'l-mefâtih, el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a (el-Mevzû'âtü'l-kübrâ), el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadisi'l-mevzû' (el-Mevzû'âtü's-sugrâ), el-Mübînü'l-mu'in li-fehmi'l-Erba'in, Şerhu's-Şifâ', Senedü'l-enâm şerhu Müsnedi'l-İmâm, Cem'u'l-vesâ'il fi şerhi's-Şemâ'il, Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker.*
- b. **Fıkıh:** *Fethu bâbi'l-'inâye, el-Meslekü'l-mütekassıt bi'l-menseki'l-mütevassıt, Risâle fi tezyîni'l-'ibâre li-tahsîni'l-işâre, Tezyînü'l-'ibâde fi ref'i's-sebbâbe.*
- c. **Akâid ve Kelam:** *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber, Dav'ü'l-me'âlî şerhu Bed'i'l-emâlî, el-Meşrebü'l-verdî fi hakîkati (mezhebi)'l-Mehdî.*
- d. **Kıraat:** *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye.*³⁴

Eserleri arasından tezimizde değerlendirmeye aldığımız *Fethu bâbi'l-'inâye*'yi tanıtmak uygun olacaktır.

Fethu bâbi'l-'inâye

Fethu bâbi'l-'inâye edebi yazım geleneğinde şerh türünde bir eserdir. Ali el-Kârî Sadrüşşerîa'nın *Nukâye* metnini şerh için seçmiş ve telifini 1003/1594 yılında tamamlamıştır.³⁵ *Fethu bâbi'l-'inâye* aynı zamanda ilk kaleme aldığı eseridir.³⁶ *Nukâye* metni, Burhânüşşerîa'nın (ö. 673/1274) *mütûn-i selâse* ve *mütûn-i erbaa* diye terimleştirilerek özel konum atfedilen güvenilir metinlerden birisi sayılan *Vikâyetü'r-rivâye*'sinin muhtasarıdır. *Vikâyetü'r-rivâye* ise Mergînânî'nin *Hidâye*'sinin muhtasarıdır.³⁷ Ali el-Kârî'nin şerh için *Nukâye* metnini seçmesi bilinçli bir tercihtir. Ali el-Kârî bu metin üzerinden, mezhebin rivayet bakımından eleştirilmesine neden olduğunu düşündüğü *Hidâye*'de zikredilen mücmel ve kaynağı gösterilmeyen bir kısım hadisleri *Fethu bâbi'l-'inâye* şerhinde inceleyecektir. Nitekim Ali el-Kârî şerhinin mukaddimesinde, Tahâvî, (ö. 321/933) *Cessâs* ve *Kudûrî* gibi ilk dönem Hanefîlerinin, sünnetten delilleri serdetmeye, sünnetten delilleri araştırmaya, rivayetlerin sahihini zayıfından ayırmaya özen

³⁴ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/392; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/185; İsmâî, *Samtü'n-nücûm*, 4/402; Âlûsî, *Cilâ'ü'l-'ayneyn*, 55; Azim, *Ukûdü'l-cevher*, 266-273.

³⁵ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, thk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysen Nizâr Temîm (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Erkam, 1997), 3/448.

³⁶ Kutlay, *İmâm 'Ali el-Kârî*, 63.

³⁷ Halis Demir, "Hanefî Fakihî Burhânüşşerîa'nın Vikâye Adlı Eserinin el-İnâye fi Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye Kümenati Şerhi", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu I* (2018), 181.

gösterdiklerini vurgular. Bu konuyu geç dönem ashabın eksik bıraktıklarından yakınıır. Bunun sonucunda Hanefîlerin sünneti terk etmek ithamına maruz kaldıklarını, hiç kimsenin ashabımızı bu çirkin ithamla yaftalayamayacağını altını çizer. Sözü geçen durumun, hadisleri zikretmeyi, açıklamayı ve kaynaklarını belirtmeyi zorunlu kıldığını; *Hidâye* sahibinin akli delilleri nakille desteklemede mücmel hadisleri kaynağına isnat etmeden kullandığını ifade eder. *Nukâye* metninin mesailinin *Hidâye*'den ihtisar edildiğini hatırlatarak *Fethu bâbi'l-'inâye*'nin sebep-i telifini açıklamaktadır.³⁸ *Nukâye*, sözü geçen *mütûn-i selâse* ve *mütûn-i erbaadan* sonra telif edilen ilk metin özelliğine sahip olma açısından da önemlidir.

Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-'inâye*'ye sebep-i telifine ve kitabının yazılış maksadına uygun bir girizgahla başlar. Bu girizgahta Hanefîlerin diğer mezheplerden sünnete daha bağlı kaldıklarından bahseder. Buna delil sadedinde Hanefîlerin mürsel hadisi müsned gibi kabul ettiklerini örnek verir. Mürsel hadisin delil olmaya elverişliliği üzerinde durarak, cumhur ulemanın da aynı fikri paylaştıklarını dile getirir. Bu bahisten sonra mütekaddim Hanefîlerin sünnetteki delillere itina gösterdiklerini, sonraki fukahanın bu hususu eksik bırakmalarından dem vurur. Hanefîlerin sünneti terk etmekle suçlandığını, iddia sahiplerinin bu suça muhatap olduklarını örneklendirerek mezhebini savunur.³⁹ Ali el-Kârî'nin bu girişle eserine başlaması mezhebe yöneltilen eleştirilere yanıt verme endişesi taşımasındandır. Hadis ilimleriyle çokça ilgilenmesi ve bu ilimlerde çok eser kaleme alması bu endişeyle birleşince, şerhinde Hanefîlerin sünnetten delillerine daha fazla önem vermiştir. Ali el-Kârî bu cümleleri değiştirmeden aynıyla Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-'Înâye* adlı eserinden aktarmıştır.⁴⁰ Kitabının mukaddimesine zikredilen endişeyi taşıyanlardan birisi de Ebü'l-Usr Pezdevî'dir. (ö. 482/1089) Pezdevî fıkıh usulü eserinin başında Hanefîlerin hadise bağlılıklarını ispat eden meseleler üzerinde durmuştur.⁴¹

Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-'inâye* şerhini, mezhebin sünnetten delillerini ortaya koymak ve özellikle *Hidâye*'deki isnatsız ve mücmel bir kısım hadisleri açıklamak amacıyla kaleme aldığı için, bu alanda *Hidâye*'deki hadisleri tahrîc maksadıyla telif edilen Abdullah b. Yûsuf

³⁸ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 7-9.

³⁹ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 5-8.

⁴⁰ Osman Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2020), 131.

⁴¹ Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, thk. Sâid Bekdâş (Medine: Dârü's-Sirâc, 2016), 93-94.

Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Nasbü'r-râye*'sinden fazlaca istifade etmiştir. Bazen ismini anarak, kimi zaman ismini anmadan Zeylaî'yi takip etmiştir. Bununla birlikte Tahâvî'nin kitapları da hadisleri kaynaklarına dayandırma noktasında kaynakları arasındadır. Abdülfettâh Ebû Gudde *Fethu bâbi'l-'inâye*'nin İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*'inden özetlendiği fikrindedir.⁴² *Fethu'l-kadîr*'den atıf yapmadan alıntı yaptığı gibi bazen ismini vererek de bu eserden yararlanmıştı. Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-'inâye*'yi yazarken *Nukāye* metninin önceki şerhlerinden yoğun biçimde yararlanmıştı. Bunlar içinde *Nukāye* metnini ilk şerh edenlerden Şümünî'nin *Kemâlü'd-dirāye*'si, Bircendî'nin *Şerhu'n-Nukāye*'si ve Kuhistânî'nin *Câmi'u'r-rumûz*'u başlıca faydalandığı *Nukāye* şerhleridir. Ali el-Kârî'nin mezhep içi tercih usulüne uymayan tercihlerinin bir kısmında yanlış düşmesinin başlıca etkenlerinden birisi, bu şerhleri kullanırken verilen bilgiyi teyit etmemesidir. Ali el-Kârî mutlak olarak “şârih” lafzını kullandığında Şümünî'yi kasteder. Ali el-Kârî yeri geldikçe mâtin Sadrüşşerî'nin *Şerhu'l-Vikāye*'sinden de beslenirken hatalı bulduğu dilsel veya fikhî konulara dikkat çeker. Mezhebin şerh, fetâvâ türündeki fûru fıkıh külliyatından istifade etmiştir. Fıkıh usulünü ilgilendiren yerlerde usul kuralları zikredilmiş, açıklanmış ve hükümle irtibatı kurulmuştur. Ebû Gudde hocalarından, Enver Şâh Keşmîrî'nin (ö. 1933) “Ali el-Kârî'nin en sağlam kitabı *Fethu bâbi'l-'inâye*'sidir” dediğini nakletmiştir.⁴³ Eserinin tanıtımından sonra Ali el-Kârî'nin ilmi kişiliği ve fıkıh anlayışı üzerinde durmak isabetli olacaktır.

1.1.4. İlmi Kişiliği

Ali el-Kârî, hem hayatının büyük bölümünü diğer mezhep mensuplarıyla iç içe geçirdiği Mekke havzasında yaşaması hem de eser verdiği ilimler içinde hadis ilminde ürettiği eserlerinin çok sayıda olması itibarıyla Mısır Hanefîliğine mensup bir muhaddis fakih profili çizer.⁴⁴ İlk eğitimini doğduğu Herat şehrinde almış olsa da önde gelen hocalarının bir bölümünü muhaddis kimliğiyle tanınan ve Şâfiî mezhebine müntesip alimlerin oluşturduğu dikkate alındığında, Ali el-Kârî'nin muhaddis-fakih karakteriyle tebarüz ettiği ortaya çıkar. *Fethu bâbi'l-'inâye*, fıkıhın fûru bölümünde yazılmış, şerh türünde, iftâ sürecinde başvuru

⁴² Abdülfettâh Ebû Gudde, “Taktîme”, *Fethu bâbi'l-'inâye* Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005), 5.

⁴³ Ebû Gudde, “Taktîme”, 27.

⁴⁴ Bekir Karadağ, *Mısır Hanefîliği (Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi)* (Ankara: Astana, 2020), 185; Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 133-134, 138.

meşhur bir kitap olmasının yanında, ahkam hadislerini hadisçi yöntemle ele alan yönüyle de temayüz eden bir eserdir.⁴⁵ Eserinin, ahkam hadislerini ayrıntılı içeren eserlerden sayılmasında onun muhaddis kimliğinin çok önemli bir yeri vardır.⁴⁶ *Nukāye* şerhleri içerisinde en çok Şümünnî'nin *Kemâlî'd-dirâye*'sinden yararlanmasında, bu şerhin de ahkam hadislerine ağırlık vermesi⁴⁷ ve Ali el-Kârî'nin muhaddis-fakih şahsiyeti etkili olmuştur.

Ali el-Kârî mezhep içi tercih usulü açısından kurucu imamın ve yakın öğrencilerinin otoritelerini kabul ettikten sonra kendisini meşayih mevkiinde konumlandırır. Meşayih kavramı yaklaşık III./IX. asırdan başlayarak Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden ders alan fakihler topluluğu için kullanılır.⁴⁸ Bölge isimleriyle birlikte de kullanılmaktadır.⁴⁹ Osman Bayder meşayih kavramının her dönemde kullanılabileceğini düşünürken,⁵⁰ Seyit Mehmet Uğur meşayih VII./XIII. asırla sonlandırır.⁵¹ Ali el-Kârî, *Silâtü'l-cevâ'iz fi salâti'l-cenâ'iz* adlı risalesinde “Mütekaddim imamlarımızın görüşleri baş göz üstünedir. Bizden daha bilgili oldukları için onları taklit ederiz. Meşayih gelince onlar adamsa biz de adamız.” ifadelerine yer verir.⁵² *Şemmü'l-avâriz* isimli risalesinde de bu ifadeleri tekrarlar.⁵³ Aktarılan ifadelerinin yer aldığı iki risalesinde de meşayih itirazlar yöneltir ve delilsiz onları taklit etmeyeceğinin altını çizer. *Şemmü'l-avâriz*'in başka bir yerinde “*tecdîd*” hadisi olarak bilinen hadisi naklettikten sonra “Allah'a yemin olsun ki Kitap ve Sünnet'in lafzını ve manasını benden daha iyi bilen birisini tanısaydım emekleyerek bile olsa ona gider önünde diz çökerdim, bunları övünmek için değil nimeti dile getirmek için söylüyorum.” diyerek müceddit olduğunu ihsas ettirir.⁵⁴ İbn Âbidîn bu ifadeleri aynıyla naklettikten sonra, onun bu kelamında asrının mücedditi olduğuna işaret var diyerek Ali el-Kârî'nin bu vasfa layık olduğunu, bunu kimsenin inkar edemeyeceğini dile getirerek Ali el-Kârî'nin müceddit

⁴⁵ Muhammed Zâhid Kevserî, *Fikhü ehli'l-'Irâk ve hadîsühüm*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Mısır: Daru's-Selâm, 2016), 78.

⁴⁶ Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 143.

⁴⁷ Kevserî, *Fikhü ehli'l-'Irâk*, 76.

⁴⁸ Mehmet Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024), 65.

⁴⁹ Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 16; Seyit Mehmet Uğur, “Hanefî Mezhebinde Müftâ Bih Görüşün Belirlenmesinde Meşâyih'in Rolü”, 6. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı, 10-13 Mayıs 2017, Muş IV* (2017), 101.

⁵⁰ Osman Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı: Hanefî Mezhebi Örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 217 y./105.

⁵¹ Uğur, “Hanefî Mezhebinde Müftâ Bih Görüşün Belirlenmesinde Meşâyih'in Rolü”, 102.

⁵² Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 3/390.

⁵³ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/352.

⁵⁴ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/354.

seviyesinde olduğunu onaylar.⁵⁵ Leknevî ise onun eserlerini mütalaa ettiğini, hepsinin faydalı eserler olup onu müceddit mertebesine ulaştırdığını kaydeder.⁵⁶ Ali el-Kârî *Şemmü'l-avâriz*'in son bölümünü *resmü'l-müftîye* tahsis etmiştir. Son bölümde tercih ilkeleriyle ilgili verdiği bilgileri bir sonraki bölümde aktaracağız. Ali el-Kârî *Şemmü'l-avâriz*'in bahsedilen son bölümünde tercih ilkelerini sıralarken ilmi kişiliği ve fıkıh anlayışıyla ilgili ip uçları vermektedir. Fakihin hadis ilimlerine vakıf olması gerektiğinin üzerinde durur. Bu meyanda fakihin, imamlardan gelen rivayetleri ezberlemekle yetinmemesi, hadisçilerin de fıkıhtan bigâne kalmamaları gerektiğini, fikhî ve hadisi cem eden bir ilmi hüviyeti taşımak gerektiğini ifade eder.⁵⁷ Delilini bilmeden mukallit fakihleri taklit etmeye karşı çıkar.⁵⁸ Meşayihin fikhî akıl yürütme görevlerini üstlenmesi, fikhî hadisle birleştirme çabası ve kurucu imam dışındakileri delilsiz taklidi yermesi Ali el-Kârî'nin fıkıh ve tercih usulü anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayışı meşayihin yerine getirdiği tahrîc, tercih, tashih ve temyiz gibi farklı seviyelerdeki fikhî akıl yürütme görevlerini yapabileceği iddiasını zımnen içerir. Aynı zamanda mezhep içi içtihadın araçlarını teşkil eden bu fikhî faaliyetleri işletmek fikrine sahip olan Ali el-Kârî'nin bu fikri, delilsiz taklidi reddetme ve hadis ilimlerini de aktif kullanma anlayışıyla birleşerek onun fikha bakışını ve mezhep usulünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte onun Mısır Hanefîliğine aidiyeti ve mensubiyeti de dikkate alındığında Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-'inâye*'sindeki hükümleri mezhep içi tercih ilkeleri doğrultusunda irdelemek onun ilmi şahsiyetinin ve fıkıh anlayışının tebellür etmesine katkı sağlayacaktır.

1.1.5. Vefatı

Ali el-Kârî 1014/1605 yılının Şevval ayında Mekke'de vefat etmiş, Muallâ mezarlığına defnedilmiştir. Vefat haberi Mısır'a ulaştığında Ezher camiinde ulema tarafından gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.⁵⁹ Bazı biyografî kaynaklarında vefat yılı hatalı kaydedilmiş diğer birtakım eserlerde ise vefat ayı yanlış verilmiştir.⁶⁰ Ali el-Kârî'nin hayatı entelektüel

⁵⁵ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Mecmû' resâili'l-Allâme İbn Âbidîn*, thk. Zâhir Besbûs (Dımaşk;İstanbul: ed-Dâru's-Şâmiyye, 2023), 3/128.

⁵⁶ Leknevî, *Ta'likâtü's-seniyye*, 25; Kutlay, *İmâm 'Ali el-Kârî*, 95.

⁵⁷ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/401.

⁵⁸ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/400.

⁵⁹ İsamî, *Samtû'n-nücum*, 4/401-402; Necmeddin el-Gazzî, *Lutfü's-semer*, 2/579; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, 3/186.

⁶⁰ Necmeddin el-Gazzî, *Lutfü's-semer*, 2/579; Kutlay, *İmâm 'Ali el-Kârî*, 64-67.

biyografisi ve eserleri üzerinde durduktan sonra Hanefilerde mezhep içi tercih usûlü bahsine başlayabiliriz.

1.2. Hanefilerde Mezhep İçi Tercih Usûlü

İslam toplumunda adaletin tesisi ve hukuki istikrarın temini için fikhî mezheplerin meşruiyetine ve kabulüne dair icmâ oluştu. Hanefî mezhebinin hicrî IV. asırda teşekkülünden sonra da mezhep içinde aynı meselede birden fazla görüş bulunabiliyordu. Kurucu imamdan bazen bir meselede birkaç rivayet gelebiliyor, ashâb denilen yakın öğrencilerinin de aynı meseleyle ilgili görüşleri kaydediliyordu. Hanefî mezhebini diğer mezheplerden ayıran en bariz hususiyetlerinden birisi şura mezhebi olmasıdır.⁶¹ Bu hususiyetinden kaynaklı mezhepte çokça ihtilaf vaki olmuş ve görüşler havuzu meydana gelmiştir. Mezhepte Ebû Hanife'nin mesele hakkındaki görüşü haricinde İmameynin görüşleri de itibara alınmıştır. İmameynin birçok meselede Ebû Hanife'ye muhalefet ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla daha kurucu imamlar döneminde bazı fikhî meselelerin hükmü konusunda farklı görüşler ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Sonraki süreçlerde karşılaşılan yeni meselelerin hükmü konusunda ilk dönem fakihlerin görüşlerine müracaat edildiği gibi yeni içtihatlar da söz konusu olmuştur. Bu bağlamda özellikle Hicrî IV. yüzyıldan sonra hangi görüşün hangi ilkeler çerçevesinde tercih edilmesi gerektiği konusu tercih kurallarının belirlenmesini zorunlu kılmıştır Mezhep imamlarından görüş nakledilmeyen nevâzil ve vâkıât meselelerine çözüm arayışlarına meşâyihın mesaisi de eklendiğinde uygulamada; fetvada ve kazada hangi görüşün esas alınacağı sorusu gündeme gelmiştir. Hukuk istikrarı ve görüşler arasında tercih işleminde keyfiliği önlemek, bir takım tercih kuralları ve ölçütlerini zaruri kılmıştır.

Kâsım b. Kutluboğa, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı üzerine yaptığı tashih ve tercih çalışmasının mukaddimesinde kendi döneminde bir kısım insanların “teşehhi” (görüşler arasından kuralsız dilediği görüşü tercih etmek veya amel etmek) ile amel ettiğinden yakınır.⁶² Kemalpaşazâde (öl. 940/1534) de fakihleri tasnif ettiği “*Risâle fî duhûli veledi'l-bint fi'l-mevkûfi 'alâ evlâdi'l-evlâd*” adlı risalesinde mukallit müftünün, fetvasını alacağı fakihin

⁶¹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman (Kuveyt: Esfâr, 2024), 1/55; Kevserî, *Fikhü ehli'l-'Irâk*, 54.

⁶² Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım İbn Kutluboğa, *et-Tashih ve't-tercih 'ale'l-Muhtasari'l-Kudûrî*, thk. Ziya Yunus (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 121.

mezhepteki konumunu bilmesi gerektiğini, keyfi hareket ederek dilediği fakihin görüşünü alamayacağını ifade eder.⁶³ Zaruret, örf gibi istisnai hallerin dışında mercûh görüşle amel etmek icmâya aykırı hareket etme kapsamında değerlendirilmiş,⁶⁴ râcih görüş karşısında mercûh görüş yok hükmünde sayılmıştır.⁶⁵ Örf ve zamana bağlı hükümlerde örfün ve zamanın değişmesine mukabil hükmün değiştirilmesi de mezhep içi tercih kurallarına bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu sayede mezhep içi tercihin temel hedeflerinden birisi olan “değişimi yönetme” sağlanmakta, değişen şartlara uygun çözümler üretilmekte, “kazâi vahdet” temin edilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu gerekçelere bakıldığında mezhep içi tercih işleminde bir takım ilke ve kuralların varlığı açık seçik biçimde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilke ve kurallar müntesip fakih açısından, mutlak müctehid için fıkıh usulü kuralları mesabesinde. Kurucu imamlar şerî amelî hükümleri naslardan fıkıh usulü kaideleriyle elde ederken müntesip fakih de kurucu imamın görüşlerini (akvâlini) usûl kabul edip hareket ederek fikhî üretimde bulunur. Bu bağlamda, gelenekteki kavramsallaştırmalar dışında ayrıca mezhep içi tercih ilke ve kurallarının mezhep usûlü⁶⁶ olarak kavramsallaştırılmasının manidar olmakla birlikte yerinde ve isabetli olduğu kanaatindeyiz. Kurucu imamın görüşleri arasında yukarıda serdedilen nedenlere binaen keyfi tercihte bulunamayan mezhep mensubu bir fakih için tercih kuralları mezhep usulünü, mezhebin “asıllarıyla” çelişmeden fikhî üretim ve çıkarım yapmayı ifade eder.⁶⁷ Genel temayül bu yönde olmakla birlikte fevkalade durumlarda ve zaruret hallerinde mercûh/zayıf görüşle amel etmenin mümkün olabileceği de dile getirilmiştir. Ahmet Yaman zayıf görüşle fetvada ve davada amel edebilmenin şartlarını ve örneklerini açıklamıştır. Fevkalade durumlar ve zaruret gerekçesi yanında, mercûh görüşle amel ve iftânın bir diğer gerekçesinin de fitne ve kargaşaya yol açmamak olabileceğini belirtir.⁶⁸

⁶³ Şemseddin Ahmed İbn Kemâl Paşa, *Mecmû' resâili 'l-Allâme İbn Kemal Paşa*, thk. Muhammed Hallûf Abdullah (İstanbul: Daru'l-Lübâb, 2018), 3/120.

⁶⁴ Muhammed Bedrüddin eş-Şuhâvî, *et-Tirâzu 'l-müzheb fi tercihi 's-sahîhi mine 'l-mezheb*, thk. Ebu'l-Berakât Hakku'n-Nebî es-Sindî (Kuveyt: Daru'd-Diyâ, 2013), 64; Ahmed b. Musa b. İsa el-Keşşî, *Mecmû 'u 'l-Havâdis ve 'n-Nevâzil ve 'l-Vâkı 'ât*, thk. Abdülmelik Tuychibaev (Beyrut: Mektebetü Emîr-Dâru İbn Hazm, 2023), 72-73.

⁶⁵ İbn Kutluboğa, *Tashîh ve 't-tercîh*, 121.

⁶⁶ Şenol Saylan, “Hukuki Modernleşme Öncesi Fıkıhın Geleneksel Yapısını Koruma Çabası Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî”, *Hanefîlerde Mezhep Usûlü Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî*, ed. Mustafa Demiray (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 56.

⁶⁷ Mürteza Bedir, “Fetva ve Değişim”, çev. Şenol Saylan, *Hanefîlerde Mezhep Usûlü Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 34.

⁶⁸ Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 94-98.

Seyit Mehmet Uğur mezhep içi tercihi “*Muayyen bir meselenin hükmü ile ilgili mezhepteki muhtelif kavil veya rivayetlerden daha ağır basanı, üstün olanı belirlemektir.*” şeklinde tanımlar.⁶⁹ Eyyüp Said Kaya ise tercihi “*mezhep birikimi içerisinde bir unsurun istidlal kaynağı olarak belirlenmesi*” olarak tanımlamaktadır.⁷⁰ Fetvada ve tercih işleminde hatadan korunmak için furu mezhep birikiminden yararlanma yollarını gösteren usul ve ilkeleri vazeden iftâ usulü veya mezhep usulü olarak da tanımlamak mümkündür.

Mezhep içi tercih ilke ve kurallarını mesâil merkezli, şahıs merkezli, konu merkezli tercih ilkeleri olmak üzere üç başlıkta inceleyebiliriz.⁷¹

1.2.1. Mesâil Merkezli Tercih İlkeleri

Hanefî mezhebinin mesâil birikimi (*tabakâtü'l-mesâil*) üçlü taksime tabi tutulmuş bağlayıcılık, bilgi ve kaynak değeri açısından aralarında hiyerarşi gözetilmiştir. Üçlü mesâil taksimi mukallit müftîye mevcut görüşler arasında tercihte bulunurken görüşler arasındaki hiyerarşik sıralamayı verir.⁷² Üçlü mesâil taksimi *usûl/zâhirü'r-rivâye*, *gayru zâhirü'r-rivâye/nevâdir* ve *nevâzil* meseleleri olarak belirlenmiştir. Mezhepte mesâilin bilgi ve kaynak değerine göre zikredilen taksimin mezhebin geç döneminde yerleşmesinde Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) rolü büyüktür.⁷³

Zâhirü'r-rivâye İmam Muhammed'in mütevâtir veya meşhur yolla nakledilen kitaplarına ve bu kitapların içeriğini oluşturan üç imamın yani Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in mesailine verilen isimdir.⁷⁴ Hangi kitapların zâhirü'r-rivâye kapsamına gireceği noktasında klasik dönemde ve günümüzde farklı kanaatler olmakla birlikte günümüzde yaygın kanaat bu kitapların altı tane olması yönündedir. Bunlar *el-Mebsût (el-Asl)*, *ez-Ziyâdât*, *el-Câmi'u's-sağîr*, *el-Câmiu'l-kebir*, *es-Siyeru's-sağîr*, *es-Siyeru'l-Kebîr*

⁶⁹ Seyit Mehmet Uğur, *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 36.

⁷⁰ Eyyüp Said Kaya, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fıkhî İstidlâl* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 39.

⁷¹ Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 52; Oğuzkağan Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024), VIII, 230 y./111.

⁷² Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 134-135.

⁷³ Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 112-113.

⁷⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 5/268; Şuhâvî, *Tırâzu'l-müzheb*, 66-67; Şihâbüddîn Hârûn b. Bahâiddîn Mercânî, *Nâzüretü'l-hak fi farziyyeti'l- işâ' ve in lem yeğibi 'ş-şafak*, thk. Orhan Ençakar - Abdülkadir Yılmaz (İstanbul: Daru'l-Hikme, 2012), 167-169; Salah Muhammed Ebü'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî alâ Şerhi Ukûdi Resmî'l-Müftî* (Beyrut; Lübnan: Daru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2015), 315-318.

isimli eserlerdir.⁷⁵ Bu yaygın kanaatin günümüzde hâkim konumda olması İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Şerhu'l-Manzûme*'sine dayanır. Ancak *es-Siyeru's-sağîr*'in müstakil bir kitap olmadığı ortaya çıktığı için zâhirü'r-rivâye eserlerinin sayısının beş olduğu açıklık kazanmış durumdadır.⁷⁶ Ayrıca Orhan Ençakar'ın çeşitli kaynaklara dayanarak bu sayının üç olması gerektiği görüşünü de burada aktarmak istiyoruz.⁷⁷ Kavram IV. /X. asırda mezhebin Mâverâünnehir bölgesindeki hukukçuları elinde ortaya çıkmış, V./XI. asırda da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁸ Zâhirü'r-rivâye, mezhebin temel yapısını ve iskeletini meydana getiren görüşlerden teşekkül eder ve en ayırıcı özelliği bizzat kurucu imam olan Ebû Hanîfe'nin görüşleri ile yine onun gözetiminde kayda geçirilmiş en önde gelen iki öğrencisinin görüşlerinden ibaret olmasıdır. Bunun yanında kurucu imamın diğer önde gelen öğrencileri Züfer ve Hasan b. Ziyâd'ın görüşleri az da olsa zâhirü'r-rivâyeye dâhil edilmiştir.⁷⁹ *el-Câmi'u's-sağîr*, *el-Mebsût (el-Asl)*'dan sonra telif edildiği için bunların rivayetleri tearuz ettiğinde *el-Câmi'u's-sağîr* rivayeti tercih edilir.⁸⁰

Mukallit müftî veya kâdî görüşler arasında tercih yaparken meşâyihin⁸¹ aksi bir tercihi bulunmuyorsa zâhirü'r-rivâyeye muhalif olan görüşü tercih edemez ve bu görüşlere aykırı hareket edemez.⁸² Mesâilin bilgi ve kaynak değeri açısından üçlü taksiminde *gayru zâhirü'r-rivâye/nevâdir* ikinci sırayı alır.⁸³ Nevâdir kurucu imamın *usulüne* ve kavâidine aykırı olduğunda terkedilebilmektedir.⁸⁴ Nâdirü'r-rivâye mezhep ashabından zâhirü'r-rivâye eserleri dışında nakledilen mesâildir. Bu mesâil İmam Muhammed'in zâhirü'r-rivâye eserlerinin dışında kalan eserleri, Hasan b. Ziyâd'ın *Kitâbü'l-Mücerred*'i ve Ebû Yusuf'un *Emâlî*'si gibi emâlî türü kitaplarda yer almaktadır. Nevâdir sınıfında yer alan görüşler

⁷⁵ Orhan Ençakar, "Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) Tabakâtü'l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili", *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 121; Ebü'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 316-317.

⁷⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 5/270; Mürteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 51; Lüey b. Abdür-rauf el-Halîlî, *Esbâbu udûlü'l-hanefiyye* (Daru'l-feth, 2014), 57; Ahmet Özel, *TDV İslâm Ansiklopedisi dinî terimler sözlüğü* (İstanbul; Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM); Türkiye Diyanet Vakfı, 2023), 799; Orhan Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 41; Eyyüp Said Kaya, "Zâhirü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/101-102.

⁷⁷ Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü*, 39.

⁷⁸ Bedir, *Buhara Hukuk Okulu*, 53; Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü*, 36.

⁷⁹ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 51.

⁸⁰ Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 73.

⁸¹ Şuhâvî, *Tırâzu'l-müzheb*, 93.

⁸² Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı*, 112; Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 120-121.

⁸³ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 51.

⁸⁴ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 72.

mütevâtir veya meşhur yolla nakledilmemişlerdir.⁸⁵ İmam Muhammed’e zâhirü’r-rivâye dışında bugün kayıp olan genellikle *Keysânîyyât*, *Hârûniyyat*, *Cürcâniyyât* ve *Rakkiyyât* eserleri nisbet edilmektedir.⁸⁶ Ençakar nevâdir eserleriyle ilgili yaptığı doktora çalışmasında bu eserlerin erken dönemde *nevâdir* şeklinde isimlendirilmediğini ve *Hârûniyyat* ile *Cürcâniyyât*’ın Şeybâni’ye ait olmadığını ortaya koymuştur.⁸⁷

Başka bir ifadeyle zâhirü’r-rivâye görüşleri “temel-kurucu hükümler/içtihatlar”, nevâdir meseleleri “yardımcı-kurucu hükümler/içtihatlar”, nevâzil mesâili ise “boşluk-doldurucu ve tamamlayıcı hükümler/içtihatlar olarak sınıflandırılmıştır.⁸⁸ Tercih faaliyetinde bulunacak müntesip fakihin, mezhep birikimini bilgi ve kaynak değeri açısından kategorize ederek temsil eden söz konusu üçlü tasnife göre hattı hareketini belirlemesi ve bu sayede mercûh görüşü tercihten kurtularak mezhep içi işleyiş ve tutarlılığı muhafaza etmesi gerekmektedir.

Üçlü tasnifin son aşamasını *nevâzil/fetâvâ* meseleleri ve bunları içeren eserler teşkil eder. Kurucu imam ve öğrencilerinden rivayet gelmeyen konularda meşayihin cevap ürettiği meseleler bu kısımda yer alır. Bu meseleleri ilk bir araya getiren eser Ebü’l-Leys Semerkandî’nin (ö. 373/983) *Kitâbü’n-Nevâzil*’idir. Ahmed b. Mûsâ el-Keşşî’nin (ö.550/1155 civarı) *Mecmûu’n-nevâzil ve’l-havâdis ve’l-vâkiât*’ı, Nâtîfî’nin (ö. 446/1054) *el-Vâkiât*’ı ve Sadrüşşehîd’in *el-Vâkiât*’ı da bu tür eserlere örnek verilebilir.⁸⁹ Hanefî mezhebinin teşekkülünü tamamlamasıyla nevâzil türü ilk eserlerin telif edilme döneminin IV. /X. yüzyıl olması bu asırdan sonra değişimin yönetilmesi ve yeni şartlara uyum sağlanmasının nevâzil ve fetâvâ eserleri üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca fetva ve içtihat arasındaki sıkı irtibata da işaret etmektedir. Nevâzil edebiyatının ortaya çıkışı mezhebin teşekkülünü tamamladığını, kendi kendine yeten bir yapıya kavuştuğunu, kendi kaynaklarıyla dinamik olup yeni sorunlara mezhep içinde kalarak çözümler üretebilme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.⁹⁰ Bu dönemde içtihadın mahiyetinin değiştiğini, yeni meselelerde veya örfün değişmesi gibi durumlarda *tahrîc* ve *tercihten*

⁸⁵ Şuhâvî, *Tirâzu’l-müzheb*, 67; Ençakar, “Kınalızâde Ali Efendi’nin (ö. 979/1572) Tabakâtü’l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili”, 121; Ebü’l-Hâc, *İsâdü’l-müftî*, 318-321.

⁸⁶ Ençakar, “Kınalızâde Ali Efendi’nin (ö. 979/1572) Tabakâtü’l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili”, 121; Ebü’l-Hâc, *İsâdü’l-müftî*, 318-319.

⁸⁷ Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü*, 92.

⁸⁸ Bedir, *Buhara Hukuk Okulu*, 100.

⁸⁹ Ebü’l-Hâc, *İsâdü’l-müftî*, 322-326.

⁹⁰ Adnan Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 421; Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 104-107-108.

yararlanmak suretiyle bir mezhep sistematığıne bağlı kalarak çözüme kavuşturulduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu durum içtihadın kurumsallaşması olarak isimlendirilmektedir.⁹¹

Müntesip fakih mezhep içi tercih faaliyetinde mezhep birikimi karşısında bu sıralamayı esas kabul eder. Görüşler havuzundan fetvada veya kazada tercih edilen görüşü almak için bilgi ve kaynak değeri açısından mesâili üçlü taksime tabi tutarak tabakalaştıran söz konusu taksimi dikkate alarak müntesip fakih müftâ bih görüşe ulaşır. Bu yolu izleyerek müsteftînin sorununu veya mahkemeye intikal eden sorunu mezhep içindeki görüşlerin bilgi ve kaynak değerini dikkate alarak çözüme kavuşturur. Aynı zamanda tercih sürecinde bu sıralamaya uygun hareket ederek mezhebin iç işleyişini ve tutarlılığını da sağlamış olur ve mezhep sistematığıne bozmaktan korunmuş olur. Tercih işleminde bu kural ve ilkelere uymak aynı zamanda mezhebe işlerlik kazandırarak yine mezhep içinde kalarak hukuka dinamizm kazandırma ve bunu bir hukuk ekolu dâhilinde gerçekleştirme imkânı da sunar.

Mesâili dikkate alarak geliştirilen tercih ilke ve kuralları başlığında mezhebin çatısını inşa eden zâhirü'r-rivâye kavramını ve içeriğini, akabinde görüşler arasında ikincil otoriteye sahip nevâdir terimini ve muhtevasını sonrasında ise nevâzil/vâkıât mefhumu, meseleleri ve önemini serdettikten sonra şahıs merkezli tercih ilkelerine intikal edebiliriz.

1.2.2. Şahıs Merkezli Tercih İlkeleri

Şahıs merkezli tercih ilkeleri mezhep içi tercihin, kitaplara veya rivayete göre değil de görüşü alınacak fakihin mezhepteki otoritesine göre belirlenmesini ifade eder. Müntesip fakih mezhepte mevcut olan görüşler arasında tercih yaparken görüş sahiplerinin konumuna göre tercihte bulunur.⁹²

Ebû Hanîfe ve ashâbı bir görüşte ittifak ettilerse bu görüş alınır aksi bir görüş tercih edilemez. Ancak zaruret ve örf gibi istisnai durumlarda ittifak edilen görüş terkedilebilir.⁹³

Bu ittifaka fıkıh usulündeki *icmâdan mülhem mezhep icmâsı* da denmektedir. Ebû

⁹¹ Bedir, *Buhara Hukuk Okulu*, 114.

⁹² Şükrü Özen, "Tercih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/486.

⁹³ Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî Kādîhan, *Fetâvâ Kādîhân*, thk. Salim Mustafa el-Bedrfî (Beirut; Lübnan: Daru'l-Kütübi'-İlmiyye, 2009), 1/9; Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmud el-Gaznevî, *el-Hâvi'l-Kudsî fi furû'î'l-fikhi'l-haneftî*, thk. Salih el-Alî (Suriye: Daru'n-Nevâdir, 2011), 2/662; Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 386.

Hanîfe'ye ashabından birisi muvafakat ettiğinde⁹⁴ ve ashabı ona muhalefet edip her birisi farklı bir görüşü benimsediklerinde de aynı şekilde Ebû Hanîfe'nin görüşü tercih edilir.⁹⁵ Bu konularda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak Ebû Hanîfe'nin bir tarafta Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in diğer tarafta yer almaları durumunda farklı kanaatler ortaya çıkmıştır. İbn Âbidîn gelenekteki söz konusu görüşleri üç başlığa ayırmıştır. Birinci başlıkta muhayyerlik olmaksızın Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiğini düşünenler yer alır. İkinci başlıkta ise müctehid olsun veya olmasın müftünün veya kâdının Ebû Hanîfe veya imâmeynin görüşlerinden dilediğini alabileceğini kabul edenler vardır. Üçüncü başlıkta da tercih işlemini gerçekleştirecek kişinin müctehit olup olmadığına bakılması gerektiği görüşüne sahip olanlar bulunur. Buna göre tercih yapacak müftü veya kâdi içtihat ehliyetine sahipse Ebû Hanîfe veya imâmeynin görüşlerinden birisini *deliline nazar ederek* delilini daha güçlü bulduğunun kavlini tercih eder. Tercih yapacak müftü veya kâdi içtihat ehliyetini haiz değilse Ebû Hanîfe'nin görüşünü alır. İbn Âbidîn üçüncü başlıkta bulunanların görüşünün en sahih görüş olduğunu belirtir.⁹⁶ İsbicâbî (ö. 535/1141) ise Ebû Hanîfe ve iki öğrencisinin ihtilafı halinde müftünün dilediği görüşü seçebileceğini kaydeder.⁹⁷ Ali el-Kârî, İbn Âbidîn'den önce benzer bir taksim yapmış ancak herhangi bir tercihte karar kılmamıştır.⁹⁸ Oğuzkağan Demir ise konuyla ilgili tarafları tasnif etmiştir.⁹⁹ Eğer kurucu imamdan mesele hakkında rivayet gelmemişse sırasıyla Ebû Yusuf'un, İmam Muhammed'in, Züfer'in, Hasan b. Ziyâd'ın görüşü tercihe esas kabul edilir.¹⁰⁰ Bu sıralamanın müctehit olmayan için geçerli olduğunu, müctehidin delile göre tercihte bulunacağı kaydını İbn Âbidîn özellikle ilave eder.¹⁰¹ Kerhî'nin (ö. 340/952) Züfer'in görüşünü İmam Muhammed'in görüşüne tercih ettiği, Kudûrî'nin bunu, İmam Muhammed'in *istihsan* ve *kıyası* kullandığı, Züfer'in ise yalnızca kıyasla hüküm verdiği gerekçesiyle kabul etmediği nakledilmektedir.¹⁰²

⁹⁴ İbn Kutluboğa, *Tashîh ve't-tercih*, 131; Mehmet Fikhî el-Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, thk. Osman Şahin (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 64; Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 406.

⁹⁵ Kâdihan, *Fetâvâ Kâdihân*, 1/9; Gaznevî, *Hâvi'l-Kudsî*, 2/562; Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 390; Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı*, 111; Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 136; Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 101-102.

⁹⁶ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 391.

⁹⁷ Bahâüddîn Ali b. Muhammed b. İsmail b. Ali es-Semerkindî el-İsbicâbî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fî'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman (Beirut: Müessesetü'r-Rayyân, 2021), 1/51.

⁹⁸ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 406-407.

⁹⁹ Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 131-134.

¹⁰⁰ Gaznevî, *Hâvi'l-Kudsî*, 2/562; Fikhî el-Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, 65-66.

¹⁰¹ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 392.

¹⁰² İsbicâbî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/51.

Konu hakkında mezhep ashâbından rivayet gelmemişse meşayihin görüşüne başvurulur. Meşâyih de görüş ayrılığındaysa meşayihin çoğunluğunun görüşü doğrultusunda tercih işlemi gerçekleştirilir.¹⁰³ Mezhep içi tercihin nirengi noktasını teşkil eden meşayihin, mezhepteki konumu, görevleri, tercihleri üzerinde bu literatürde önemle durulmuş, meşayihin tercih işlemindeki rolü incelenmiştir.¹⁰⁴ Çünkü meşâyih, zaruret meydana gelmesinden, örf, zamanın ve şartların değişmesi gibi hallerde ihtiyaca ve şartlara uygun çözümler sunabilmek ve sorunlara cevap verebilmek için zâhirü'r-rivâyeye aykırı görüşleri tercih ederek fetvaya esas kılabilen, Ebû Hanîfe'nin görüşünü terk edebilmektedir.¹⁰⁵ Tercih usulünde meşayih tevdî edilen bu yetki olgusu; meşayihin mezhebin asıllarını ve delillerini bizden daha iyi bilmeleriyle temellendirilmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla sonuç itibarıyla, tercih usulünde ta'dât edilen ilke ve kuralların uygulaması onlar eliyle gerçekleştirildiği için meşayihin tercihlerine ve tashihlerine özel bir konum atfedilmiş ve pratikte müftâ bih görüşün onların tercihleriyle belirlendiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Bu durumda onların tercihlerine ve tashihlerine uyulması gerektiği açıkça belirtilmiştir.¹⁰⁸ Ancak bu meyanda, meşayihin söz konusu tercihlerinin sonucunda oluşan görüşlerin mezhebe aidiyeti sorgulanmaya başlanmış, bu olayın teorik zeminde açıklanması yoluna gidilmiştir.¹⁰⁹ Bu aidiyet problemini ve teorik izah etme kaygısını da “Kurucu imam bizim dönemimizde yaşasaydı bizim verdiğimiz fetvayı verirdi” şeklindeki açıklamayla aşmışlardır. Yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı meşayih böyle bir tercihte bulunduğu kullanılmak üzere ifade ise “Ebû Hanîfe böyle fetva verdi.” şeklinde değil de “Ebû Hanîfe'nin mezhebinin gereği hüküm böyledir.” olarak bu konudaki söylem tarzına vurgu yapılmıştır.¹¹⁰ Aktardığımız açıklama tarzı, fikhî üretimin kurucu imamın *usulüne* ve kavâidine uygun gerçekleştiğinde ulaşılan sonucun kurucu imama muhalefet

¹⁰³ Gaznevî, *Hâvi'l-Kudsî*, 2/562; Fikhî el-Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, 66; Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı*, 110; Uğur, *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*, 254; Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulününün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 149.

¹⁰⁴ Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulününün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 267-271.

¹⁰⁵ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 382; Halilî, *Esbâbu udûlü'l-hanefîyye*, 106; Uğur, *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*, 267; Demir, *Hanefî Resmî'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 148; Süleyman Kaya, “Akifzâde'nin Mecelletü'l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2014), 102.

¹⁰⁶ Şuhâvî, *Tırâzu'l-müzheb*, 68; Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 52.

¹⁰⁷ Ali Efendi Kınalızâde, *et-Tetimmetü'-celiyyetü'libakâti'l-hanefîyye*, thk. Salah Muhammed Ebû'l-Hâc (Amman: Merkezü Envâru'l-Ulemâ li'd-Dirâsât, 2020), 73; Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı*, 110; Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 58-59.

¹⁰⁸ Şuhâvî, *Tırâzu'l-müzheb*, 69; Fikhî el-Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, 70.

¹⁰⁹ Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulününün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 250.

¹¹⁰ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 383.

sayılamayacağını ifade eder.¹¹¹ Fakat bu konuda İbnü'l-Hümâm, İbn Nüceym ve Hayreddin Remlî (ö. 1081/1671) gibi farklı düşüncelere sahip fakihler de mevcuttur.¹¹² Remlî, meşayih aksi bir tercihte bulunsa bile Ebû Hanîfe'nin kavlinden dönülemeyeceğini açıkça belirtir.¹¹³ Yine bu düşünceye sahip olan alimleri eleştirenlere karşı bu konuda Ahmed Rızâ Hân Birelvî'nin (ö. 1856/1921) bir risale kaleme alması konunun önemini ortaya koyması yanında, tartışmanın devam ettiğini göstermesi açısından da ilgi çekicidir.¹¹⁴ Meşayihin, kurucu imamın *asıllarıyla istidlal* ederek veya onun kavline kıyas yoluyla ulaştıkları tahrîcât türündeki görüşlerin mezhebe nispetinin ve aidiyetinin de aynı yolla açıklanması,¹¹⁵ bize, mezhep içi içtihat sonucu elde edilen görüşlerin kurucu imamla ve onun mezhebiyle organik bağının nasıl kurulduğunu göstermesi bakımından da büyük bir önemi haizdir. Meşayihin bu fikhî mesaisi kurucu imama muhalefet anlamı taşımaz.¹¹⁶

Şahıs merkezli tercih ilkeleri başlığı altında meşayihle doğrudan irtibatı bulunan *tabakâtü'l-fukahâ* taksimine değinmek gerekiyor. Mezheplerin teşekkül ve istikrarından sonra fakihleri, fikhî faaliyetlerine ve ilmî konularına göre sınıflandırıp aralarında hiyerarşi tesis eden tabakâtü'l-fukahâ¹¹⁷ mezhep içi tercihle yakından ilişkilidir. Tercihle muhatap olan müntesip fakih, tercih konusu meseleyle ilgili görüş beyan edenlerin içerisinde kimin görüşünü veya fetvasını alacağına, onların ilmî ve fikhî seviyesine, içtihat ehliyetine ve yetkisine göre karar vermek mecburiyetindedir.¹¹⁸ Çünkü fakihlerin içtihat, tahrîc, tercih, temyiz,¹¹⁹ te'sîl ve tefrî gibi farklı düzeylerde akıl yürütme ve çıkarıma dayalı faaliyetleri mevzu bahistir.¹²⁰ İşte fakihleri konularına uygun tarzda derecelendiren tabakâtü'l-fukahâ tercih ehli fakihe belirli kriterler sunarak kimin kavlini seçmesi gerektiği noktasında izlemesi gereken yolu temin eder.¹²¹ Fakihleri, kronolojik sıraya uygun tarzda

¹¹¹ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 69-70.

¹¹² Uğur, *Hanefilerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*, 109-110.

¹¹³ Hayruddîn b. Ahmed b. Ali el-Eyyûbî el-Uleymî el-Fârûkî er-Remlî, *el-Fetâva'l-hayriyye li-nefi'l-beriyye*, thk. Saîd el-Mendûh (Kahire: Envârü'l-Ezher, 2023), 2/894.

¹¹⁴ Ahmed Rızâ Hân Birelvî, "Ecl'e'l-i'lam enne'l-fetvâ mutlakân alâ kavli'l-İmâm", *Ceddü'l-mümtâr alâ Reddi'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Yunus Ali el-Attarî el-Medenî vd. (Karaçi: Mektebetü'l-Medîne, 2013), 1/80.

¹¹⁵ Ebü'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 383.

¹¹⁶ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 74-77.

¹¹⁷ Muharrem Önder, "Hanefî Mezhebinde Fukahânın Bilgi Yönünden Tasnifi", *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu I* (2017), 615.

¹¹⁸ Kınalızâde, *Tetimmetü'-celiyye*, 54,72.

¹¹⁹ İbn Kutluboğa, *Tashîh ve t-tercîh*, 131.

¹²⁰ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 69.

¹²¹ Ahmet İnanır, "İbn Kemal'in Tabakatü'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2012), 74; Önder, "Hanefî Mezhebinde Fukahânın Bilgi Yönünden Tasnifi", 618.

biyografilerini göz önüne alarak oluşturulan tasnif dışında, onları fikhî-içtihadî ehliyet ve kabiliyetleri bakımından derecelendirerek aralarında düzenli, otorite esaslı sıra tesis eden ilk Hanefî fakihî Kemalpaşazâde'dir.¹²² Osmanlı Devleti'nde yaygın olan zürri vakıflar meselesine dair, vâkıfın “*evlâdü'l-evlâd*” ifadesine kızından olan torunlarının girip girmeyeceği tartışmasında dönemin padişahı Yavuz Sultan Selim, (ö. 926/1520) Kemalpaşazâde'ye bu konuda doğru görüşü ortaya çıkarmasını ister.¹²³ Sultandan gelen emir üzerine o, “*Risâle fi duhûli veledi'l-bint fi'l-mevkûfi 'alâ evlâdi'l-evlâd*” adlı risalesini telif eder. Risalede mezhep içindeki farklı görüşleri serdettikten sonra içlerinden birisinin tercihe şayan olduğunu kaydeder. Tercih ettiği görüşün mezhep içinde sahih, müftâ bih görüş olduğunu desteklemek amacıyla kendisinin de tercih ettiği râcih görüşün, mezhepte derecesi yüksek fakihlerin de tercihi olduğunu dolayısıyla fetva verilen görüşü tespit eder. Aksi görüşte olanların söz konusu fakihlere muarız olamayacağını, karşı tarafta olanların bu fakihlerden daha alt mertebede olduklarını belirtir. Bunun da tabakâtü'l-fukahâyı bilmeye bağlı olduğunu zikreder ve söz buraya gelince meşhur tabakâtü'l-fukahâyı risalesinin sonuna ekler.¹²⁴ Ondan sonra gelen âlimler bu taksimi benimseyip eserlerinde aynıyla ekleme çıkarma yapmadan nakletmişler,¹²⁵ mezkûr taksim son dönemlere gelinceye kadar da herhangi bir eleştiriye konu olmamıştır. Bunu eserinde nakleden kişilerden birisi de Ali el-Kârî'dir. Ali el-Kârî de tıpkı Kemalpaşazâde'nin yaptığı gibi *Şemmü'l-avâriz* adlı risalesinin sonunda bu tasnifi değişiklik yapmadan zikretmiştir.¹²⁶ Onun da Kemalpaşazâde'ye benzer biçimde risalesinde ortaya koyduğu görüşlerin mezhepte râcih görüşler olduğunu destekleme gayesine matuf tabakâtü'l-fukahâyı risalesinin sonuna eklediğini söyleyebiliriz. Bu iki müntesip fakihin tabakâtü'l-fukahâyı risalelerinin sonuna ilave etmelerinden, görüşler havuzundan tercihte bulunurken görüşlerin sahiplerinin fikhî dirayetlerine, içtihat, tahrîc, tercih, temyiz gibi fikhî donanımlardan hangisini haiz olduklarını, mezhepteki konumlarını bilmenin fetva verilen görüşün tespitinde ne kadar önemli ve lazım olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

Kemalpaşazâde fakihleri yedi tabakaya ayırarak kategorize etmiş ve her tabakayı temsil eden isimleri zikretmiştir. Birinci tabakaya mutlak-şeriatta müçtehit olanları yerleştirmiştir.

¹²² Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 222.

¹²³ İbn Kemâl Paşa, *Mecmû' resâil*, 3/115.

¹²⁴ İbn Kemâl Paşa, *Mecmû' resâil*, 3/120.

¹²⁵ Önder, “Hanefî Mezhebinde Fukahânın Bilgi Yönünden Tasnifi”, 623-625.

¹²⁶ Ali el-Kârî, *Mecmu' resâil*, 6/398-399.

Bu tabakanın örnek isimleri kurucu imamlardır. İkinci sırada mezhepte müçtehitlerin yer aldığı tabaka vardır. Bu tabakaya örnek olarak İmâmeyni vermiştir. Meselede müçtehit olanlar üçüncü tabakaya konumlandırılmıştır. Tahâvî, Kerhî, (ö. 340/952) Serahsî gibi simalar bu tabakaya örnek verilmiştir. Cessâs'ın temsil ettiği tahrîc ashabı dördüncü tabakayı meydana getirmiştir. Kemalpaşazâde beşinci tabakayı tercih ashabı olarak belirlemiştir. Kudûrî, Mergînânî gibi isimleri bu tabakada zikretmiştir. Temyiz ashabı ise altıncı tabakayı teşkil eder. Temyiz ashabına Hâfızüddîn en-Nesefî, Ebü'l-Fazl Mevsilî gibi muteber muhtasar metinlerinin müellifleri zikredilebilir. Yedinci tabakayı ise zikredilen fikhî-içtihadî akıl yürütme işlevlerine sahip olmayan sadece mukallitler oluşturur.¹²⁷ Meşayihin, özellikle mütekaddimîn imamlardan rivayet gelmeyen meselelerde mezhep içi içtihat faaliyeti dikkate alınrsa, bu sınıflandırmadaki üçüncü tabakada yer aldıkları söylenebilir.¹²⁸

Kemalpaşazâde'nin tabakâtü'l-fukahâsı son dönemlerden itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle Şihâbüddîn el-Mercânî (ö. 1889) bu taksimi eleştirenlerin başında gelmektedir. Yine Abdülhay el-Leknevî, Kevserî (ö.1952) gibi isimleri de burada sayabiliriz. Mercânî, derecelendirmeyi belirleyen fikhî faaliyetlerin birbirinden keskin çizgilerle ayrıştırılmadığı konusunu ancak bundan daha fazla tabakalara örnek verilen isimlerin mezhepteki konumunu ve derecesini eleştirilerinin merkezine almıştır.¹²⁹ Kevserî, Mercânî'nin yönelttiği tenkitleri benimsemiş o da bu taksimi imameynin mutlak müçtehit sayılmaması bağlamında hatalı bularak eleştirmiştir.¹³⁰ Yöneltilen eleştirilere cevaplar da verilmeye çalışılmıştır. Muhammed Takî Osmânî, bu taksimın şahısların mezhep içindeki konum ve derecelerine göre değil, fikhî vazifeler esas alınarak oluşturulduğu kanaatinde. Dolayısıyla bir fakihin tahrîc tabakasında yer alması aynı zamanda meselede müçtehitlik vazifesini deruhte etmesine engel değildir.¹³¹ Yunus Apaydın, tahrîci önceki müçtehitlerin sözlerini/görüşlerini mantıkî sonuçlarına götürerek görüş açıklamak şeklinde tanımlar ve Mercânî'nin, tahrîc ile istinbat arasındaki farkı kavrayamadığı için mesâilde müçtehit ile

¹²⁷ İbn Kemâl Paşa, *Mecmû' resâil*, 3/121-126.

¹²⁸ Yunus Apaydın, "Kemalpaşazâde'nin 'Tabakâtü'l-Fukahâ'sı Neyi Anlatıyor?", *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVI. Yüzyıl*, ed. Ekrem Demirli vd. (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 102.

¹²⁹ Mercânî, *Nâzûretü'l-hak*, 192-211.

¹³⁰ Muhammed Zahid Kevserî, *Hüsnü't-tekâdî fî sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî ve yelîhi Bulûgu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, thk. Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî (Amman: Daru'l-Feth, 2017), 1/90-92.

¹³¹ Muhammed Takî Osmânî, *Usûlü'l-İftâ ve Âdâbühü* (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2014), 122.

tahrîc ehli arasında fark bulunmadığı eleştirisinin yersiz olduğunu ifade eder.¹³² Tabakâtül-fukahânın en çok eleştiri alan yönü imâmeynin *usûl*de kurucu imama muhalefet edemeyeceği için mezhepte müçtehit tabakasinda değerlendirilmesidir. Apaydın birinci tabakada geçen *usûl* ifadesinden günümüzde fıkıh usulü kurallarının anlaşılması eğiliminin fazla olduğunu, imâmeynin kendilerine özel fıkıh usulü kurallarıyla naslardan hareketle hükümleri istinbat ettiklerini dolayısıyla Mercânî'nin onların mutlak müçtehit tabakasinda yer alması gerektiği çıkarımında bulunduğunu ifade eder. Apaydın ise *usûl*den maksadın, Kefevî'nin (ö.990/1582) *Ketâib*'inin hamışinde yer alan bir nottan hareketle *fürudaki asılların* olduğunu ifade eder.¹³³ Osman Bayder ise mezhep içi tercihi neticesi itibariyle kadılar ve müftülerle ilişkilendirmiştir. Eleştirilere maruz kalan taksimın “fakihlerin fetva ve yargılamada dikkate alınan görüşleri” üzerinden düşünülmüş ve sıralanmış olduğu tespitinde bulunur. Bayder, tasnifin fakihlerin tüm fikhî faaliyetlerine göre değil fetva ve yargıda dikkate alınan yönü açısından inşa edildiğini belirterek tespitine açıklık kazandırır.¹³⁴ Söz konusu tasnifin Hanefî mezhebinin işleyişi ve tutarlılığı açısından isabetli olduğu ve tabakalara ayırma işleminde ekseriyete (ağlebe) uyulduğu fikri de savunulmuştur.¹³⁵ Kemalpaşazâde'nin inşa ettiği derecelendirmenin çeşitli perspektiflerden izahlarla mantıklı ve tutarlı görüldüğünü savunanların da farklı açılardan eleştiriye açık ve kapalı yönlerinin bulunduğu söylenebilir. Ancak tasnifin, mezhep içindeki farklı kanaat ve görüşlerin uygulamaya dönük boyutuna itibarla da oluşturulma ihtimali üzerinde duruyoruz. Tabakalarda zikredilen fikhî ameliyelerin birbirinden kesin tarzda ayrılmadığı eleştirisinin bu ameliyelerin mahiyetinin tam kavranamamasıyla malul olduğunu belirtebiliriz. Farklı düzeylerde fikhî akıl yürütmelere örnek gösterilen isimlere getirilen eleştirilerin tabakâtü'l-fukahânın pratik faydasını ıskaladığını düşünüyoruz. Tasnifin inşasının pratik fayda¹³⁶ ve netice odaklı düşünülüp düzenlendiği kanısındayız. Her halükârda yöneltilen bütün tenkitlerle birlikte Kemalpaşazâde'nin tabakâtü'l-

¹³² Apaydın, “Kemalpaşazâde'nin ‘Tabakâtü'l-Fukahâ'sı Neyi Anlatıyor?”, 104.

¹³³ Apaydın, “Kemalpaşazâde'nin ‘Tabakâtü'l-Fukahâ'sı Neyi Anlatıyor?”, 104.

¹³⁴ Bayder, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı*, 89; Osman Bayder, “Kemalpaşazâde'nin tabakâtü'l-fukahâ'sına yönelik eleştiriler üzerine bir değerlendirme”, *Kemalpaşazâde Felsefe-Din-Edebiyat Araştırmaları II*, ed. Murat Demirkol vd. (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 69-70.

¹³⁵ Muhammed Uçar, *Hanefî Mezhebinin İşleyişi ve Tutarlılığı Açısından Kemalpaşazâde'nin Tabakâtü'l-Fukahâ'sı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 112.

¹³⁶ İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahası ve Değerlendirilmesi”, 84.

fukahâsının Osmanlı uygulamasında iş gördüğü unutulmamalı¹³⁷ ve günümüzde de fikhî/içtihadî faaliyetlerin farklı seviyelerini gösterdiği ve faydadan hâlî olmadığı izahtan vârestedir. Farklı tasnif denemeleri de gündeme gelmiştir.¹³⁸

Şahıs merkezli tercih ilke ve kurallarını, tercih işleminde meşayihin rolü ve önemini ardından bu bağlamda Kemalpaşazâde'nin tabakâtü'l-fukahâsının mezhep içi tercihteki yerinden bahsettikten sonra şimdi konuyu baz alarak tekevvün eden tercih ilkelerine yer verebiliriz.

1.2.3. Konu Merkezli Tercih İlkeleri

Konuyu merkeze alarak belirlenen tercih ilke ve kurallarını bu başlıkta inceleyeceğiz. İbn Âbidîn İbrâhim Halebî'den, “aksi bir rivayet gelmedikçe tümevarım yoluyla ibadet konularında Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınacağı” aktarımında bulunur.¹³⁹ Yargılamaya ilişkin konularda ise kadılık vazifesinde daha fazla tecrübe ve birikime sahip olduğu için Ebû Yusuf'un kavli tercih edilir. Nikah ve zevi'l-erhâm ile ilgili meselelerde ise İmam Muhammed'in görüşü tercihe medar olur.¹⁴⁰ Birtakım istisnalar olmakla birlikte bir meselede kıyas ve istihsan yönü birlikte bulunduğu istisnalar istisnalar yönü tercih edilir. Bu istisnaların sayısında farklı rakamlar verilmektedir. Bir görüşe göre on bir diğerine göreyse yirmi iki konuda kıyasla istihsan yönü bir konuda birlikte bulunduğu kıyas yönü tercih edilir.¹⁴¹ İbn Âbidîn İbrâhim Halebî'den naklen “bir konuda imamlardan gelen *rivâyetle dirâyet* muvafakat içinde olursa dirayetin gereğince müftâ bihin belirleneceği” kuralını zikreder.¹⁴² Bu nakilde geçen dirayet naklî delil anlamında kullanılmıştır. İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr* haşiyesinde ta'dîl-i erkân bahsini ele aldığı bölümde dirayet kavramının naklî delil manasında kullanıldığını bağlamdan rahatlıkla çıkartmamız mümkündür.¹⁴³ Ancak mezhebin genel işleyişi ve şimdiye kadar serdedilen tercih ilkeleri çerçevesinde bu kuralı değerlendirdiğimizde mezkûr kuralın mezhep yapısı ve dokusuyla uyuşmadığı

¹³⁷ Hasan Özer, “İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukahâ Adlı Eseri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 360.

¹³⁸ Önder, “Hanefî Mezhebinde Fukahânın Bilgi Yönünden Tasnifi”, 632-637.

¹³⁹ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 432.

¹⁴⁰ Demir, *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*, 144-145.

¹⁴¹ Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 433-437; Yaman, *Fetva Usûlü ve Adabı*, 112.

¹⁴² Ebû'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 439.

¹⁴³ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Hüsamüddîn b. Muhammed Salih Farfur (Kahire: Dâru's-Selam, 2023), 3/209.

tespitinde bulunabiliriz. Bu kuralın mezhebin bütünü temsil eden genel kabule mazhar olmadığını, mezhep içinde dar bir çevre tarafından dillendirildiğini belirtmek gerekir. Bu çevreler Hanefî mezhebi içinde ehli-i hadis temayülleri olan hadisçi damar olup mezhebin genel karakteristik özelliklerini kimi zaman ihmal edebilmektedirler. Bu isimlere İbnü'l-Hümâm'ı, İbrâhim Halebî'yi, Şürûnbülâlî'yi (ö. 1069/1659) örnek gösterebiliriz. Bu başlık altında zikredebileceğimiz bir başka kural ise tekfir konusuyla ilgilidir. Bir kişiden, çoğunluk tarafından benimsenen veya sahih rivayetlerde küfrü gerektiren bir fiil veya söz sadır olsa ancak o fiil veya sözün küfrü gerektirmeyeceğini kabul eden bir fakih veya zayıf rivayet bulursa o bir kişinin görüşü veya zayıf rivayet tercih edilir.¹⁴⁴

Yukarda zikredilen tercih ilke ve kurallarına eser merkezli tercih ilkelerini de ilave etmek gerekir. Mezhep içi tercih usulünde, bir görüşün alınmasına veya terkedilmesine, görüşün yer aldığı eserin mezhebi temsil niteliğini, müellifini, hangi edebi türe ait olma ölçütlerini dikkate alarak karar verilmesine eser merkezli tercih denilmektedir. Mesâil arasında, şahıslar söz konusu olduğunda gözetilen hiyerarşi ve düzen eserler mevzu bahis edildiğinde de gündeme gelir. Eserler de mezhebi temsil ve fetva verilen görüşü içerme açısından kendi içinde farklı statülere tabidir. Eserler içinde hiyerarşinin en üstünde *metinler/muhtasarlar* yer alırlar ve muhteva bakımından en yüksek otoriteye sahiptirler.¹⁴⁵ Gereğesi de zâhirü'r-rivâyeyi nakletmek için telif edilmiş olmalarıdır.¹⁴⁶ Metinler/muhtasarlardaki görüşler bunların şerhindeki görüşlere şerhteki görüşler de fetâvâ kitaplarındaki görüşlere tercih edilir.¹⁴⁷ Konuyla ilgili eserlerde bu kural yer almakla birlikte bu kurala çeşitli yönlerden itirazlar da yöneltilmiştir.¹⁴⁸

Mezhep içi tercih ilke ve kurallarından bahsettikten sonra ikinci bölüm olan Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-'inâye*'sindeki hükümleri ve tercihlerini değerlendirmeye geçebiliriz.

---

¹⁴⁴ Ebü'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 440.

¹⁴⁵ Büyükmutu, *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*, 163-166.

¹⁴⁶ Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*, 52.

¹⁴⁷ Remlî, *Fetâva'l-hayriyye*, 2/894; Ebü'l-Hâc, *İsâdü'l-müftî*, 446.

¹⁴⁸ Uğur, *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*, 234-242.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ el-KĀRĪ'NİN *FETHU BĀBĪ'L-İNĀYE* ADLI ESERİNDEKİ TERCİHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Ali el-Kārî'nin Tercihleri

İkinci bölümde Ali el-Kārî'nin *Fethu bâbî'l-inâye* adlı eserinde *alâmâtü'l-iftâyi* kullanarak belirttiği tasrîhî tercihlerini ve iltizâmî kabullerini yukarda zikredilen mezhep içi tercih usûlünü ve mezhepte muteber kabul edilen eserleri dikkate alarak, tercihlerinin mezhep birikimine uygunluğunu inceleyeceğiz. Eserin tamamında yer alan tercihlerini ve görüşlerini değerlendirmenin zorluğu yanında tahlil edilen konuların sayıca çok fazla olabileceği göz önüne alındığında incelememizi kitâbü't-tahâre ile sınırlandırma yoluna gidilmiştir. Konuların tertibinde kitabın aslı düzeni esas alınacaktır.

2.2. Tercihlerin Değerlendirilmesi

Tercihlerin değerlendirilmesinde izleyeceğimiz yol ve yöntem mezhebin fûrû külliyyatının kronolojik sırayla taranarak fetvaya esas olan görüşün tespit edilmesidir. Tarama sırasında incelenen konularla ilgili görüşler sahiplerine nispet edilecek, tercih hatasını ilk kimin yaptığı ve nasıl yaygınlaştığının izi sürülecektir. Bu süreçte tercih ilke ve kurallarının aktif kullanılması ve işletilmesiyle müftâ bih görüşe ulaşılmaya gayret edilecektir.

2.2.1. Mübaşeret-i Fâhişenin Abdeste Etkisi

Nukāye metninde abdesti bozanlar arasında aşırı mübaşeret (*el-mübaşeretü'l-fâhişe*) sonuncu olarak sayılmıştır. Ali el-Kārî *Fethu bâbî'l-inâye* şerhinde fâhiş mübaşeretin tanımını yapmış, sonrasında konuyla ilgili görüşleri sıralamaya geçmiştir. İmam

Muhammed'e göre aşırı mübaşeretin, kişiden mezi¹⁴⁹ çıktığında abdesti bozduğunu, gerekçesinin, abdesti bozanın necesin çıkması olduğunu ifade etmiştir. Şeyhayne göre de aşırı mübaşeretin abdesti bozduğunu belirtir. Şeyhaynin görüşünü, mübaşeret halinde mezinin gelmesinin gâlib-i hal olduğunu, ihtiyat gereken durumlarda gâlib-i halin gerçekleşmiş gibi kabul edileceğini, dolayısıyla mezinin gelip gelmemesine bakılmaksızın abdestin bozulmasıyla temellendirir. Ali el-Kârî, şeyhaynin ve İmam Muhammed'in benimsedikleri görüşleri ve görüşlerinin çıkış noktalarını ortaya koyduktan sonra kitapların çoğunluğunun ibarelerinin, *sahih* ve *müftâ bih* görüşün İmam Muhammed'in kavlinin olduğunu desteklediğini dile getirerek tercihini açıklar.¹⁵⁰ Böylece metinde yer alan görüşe katılmadığını da beyan etmiştir. Ali el-Kârî'nin bu tercihi mezhep içi tercih usulü ve ilkeleriyle örtüşmemektedir. Mübaşeret-i fâhişe kişinin zevcesi ile ferci fercine girmeksizin teni tenine degecek şekilde kucak kucağa olması şeklinde tarif edilmiştir.¹⁵¹ Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l-inâye* şerhinde *Nukāye* metninin önceki şerhlerinden yararlanmıştı. Bu konudaki yukarıda aktardığımız, “Kitapların çoğunluğuna göre *sahih* görüşün İmam Muhammed'in görüşü olduğu” cümlesini atıf yapmadan aynıyla Bircendî'nin *Nukāye* şerhinden iktibas etmiştir. Bircendî tercihini ortaya koyduğu bu cümleden sonra görüşünü, *Hidāye*'de aşırı mübaşeretin abdesti bozanlar arasında sayılmamasıyla desteklemiştir.¹⁵² Ali el-Kârî, Bircendî'nin bu çıkarımını şerhine almamıştır. Aşırı mübaşeretin abdesti bozduğu yönündeki tercihinin yanı sıra “Çoğu kitabın bu yöndeki tercihi desteklediği” iddiasını incelemeye çalışacağız.

Kitâbü'l-Asl'da konuyla ilgili görüşlerin sahiplerine değinilmiş; şeyhayne göre aşırı mübaşeretin abdesti bozduğu, İmam Muhammed'e göre bozmadığı söylenmiştir.¹⁵³ *Kâfi*'de de konu hakkında bu kadar bilgiyle yetinilmiştir.¹⁵⁴ Cessâs aşırı mübaşeret bahsine, Şâfî mezhebinin kadına dokunmanın abdesti bozacağı yönündeki görüşünü tartışırken Şâfîilerin ileri sürdüğü itiraza cevap sadedinde girer. Şâfîiler kadına dokunmanın abdesti bozacağını desteklemek için Ebû Hanîfe'nin aşırı mübaşeretin abdesti bozması görüşünü gündeme

¹⁴⁹ Kişinin eşiyle oynaşması, sevişmesi, onu öpmesi gibi durumlarda cinsel organından atıla atıla olmaksızın gelen beyaz ince yapışkan bir sıvı madde. Bu guslü değil sadece abdesti gerekli kılar. Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2013), 375.

¹⁵⁰ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 2005, 78.

¹⁵¹ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 408.

¹⁵² Nizâmüddîn Abdülalî b. Muhammed Hüseyin el-Hanefî el-Bircendî, *Şerhu'n-Nukāye fi muhtasari'l-Vikāye* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1261), 12b.

¹⁵³ Muhammed b. el-Hasan Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Daru İbn-i Hazm, 2012), 1/37.

¹⁵⁴ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-Hâkim eş-Şehîd, *el-Muhtasari'l-kâfi*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman (Kuveyt: Esfâr, 2024), 1/73.

getirirler. Cessâs, onların dokunmayı (lems) fâhiş mübaşeretle kıyas ederek fâhiş mübaşeret abdesti bozuyorsa dokunmanın da abdesti bozacağı sonucuna ulaşmalarını kabul etmez. Aşırı mübaşeret halinde abdesti bozan unsurun dokunmanın veya mübaşeretin değil, aşırı mübaşeretin, insan fark etmese de genelde bedenden çıkan ıslaklığa sebebiyet vermesi olduğunu belirler. Bu durumda hükmün genele bağlanması gerektiği kuralını öne çıkarır. Aşırı mübaşeretin vücuttan çıkan ıslaklığa neden olarak abdesti bozmasını uykuya kıyas ederek uykuda da gâlib-i halin abdestsizliğe (hades) sebep olmasına dikkat çeker.¹⁵⁵ Kudûrî *Tecrîd*'te konuyu doğrudan ele almaz. Cessâs gibi diğer mezheplerle ihtilafı bir konu olan kadına dokunmanın abdesti bozması bölümünde karşı taraftan gelen itirazlara ve sorulara cevap verirken değinir. Aşırı mübaşeretin abdesti bozanlar arasında yer aldığını vurgular.¹⁵⁶ Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den fâhiş mübaşeretin abdesti bozduğu yönündeki naklini de kaydeder.¹⁵⁷ Kudûrî *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*'sinde ise meseleyi müstakil inceler. Aşırı mübaşeretin kıyasa göre abdesti bozmaması gerektiğini bunun İmam Muhammed'in kavli olduğunu, meseleye *istihsan* açısından yaklaşıldığında ise aşırı mübaşeretin abdesti bozacağını bu görüşü de şeyhaynin savunduğunu ifade eder. Müteakiben kıyasın ve istihsanın vecihlerini açıklamaya geçer. Genel kuralın gerekçesini (*vechü'l-kıyas*) kadın ve erkeğin birbirlerine karşılıklı dokunmasının (mülâme) abdesti gerektirmemesiyle (bozmamasıyla), abdestin bedenden bir şeyin çıkarak bozulmasıyla, aşırı mübaşeret halinde bunun bilenememesiyle açıklar. İstihsan veçhini ise aşırı mübaşeret halinde, kesin olmasa da gâlib-i halin insan bedeninden bir şeyin çıkması, abdestin bozulması hükmünün de genel durumla ilişkilendirilmesi gerektiği olarak vazeder. Bu durumu Cessâs gibi uyku haline kıyas eder. Hasan b. Ziyâd'ın meseleyle alakalı Ebû Hanîfe'den rivayetini naklederek konuyu bitirir.¹⁵⁸ Kudûrî'nin meseleyi kıyas-istihsan ekseninde değerlendirmesi, ondan sonraki fakihler tarafından benimsenerek konunun delillerinin açılımında kullanılacaktır. Kudûrî fâhiş mübaşereti *Muhtasar*'ında abdesti bozanlar arasında saymamıştır. Bu konuyu eserine almamasının, aksi görüşü kabul ettiğini göstermeyeceği kanaatindeyiz. *Muhtasar*'ın şerhlerinde böyle bir çıkarıma gidilmediği gibi mezhebin diğer fûru külliyatında da bu çıkarıma rastlayamadık. Dolayısıyla *Muhtasar*'ı ve *Câmi'u's-sağîr*'i kaynak kabul ederek

¹⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Said Bekdâş (Beyrut: Daru'l-Beşâ'iri'l-İslamiyye;Dâru's-Sirâc, 2010), 1/386-387.

¹⁵⁶ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dâru's-Selam, 2004), 1/173,177,178.

¹⁵⁷ Kudûrî, *Tecrîd*, 1/177.

¹⁵⁸ Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 1/107.

Hidâye'yi telif eden Mergînânî'nin fâhiş mübaşeretini eserine almamasını, fâhiş mübaşeretin abdesti bozmamasıyla ilişkilendirilmesine Bircendî dışında hiçbir fakih işaret etmemiştir. Ebû Nasr el-Akta' (ö. 474/1082) Kudûrî'nin *Muhtasar* şerhinde abdesti bozanlar bölümünün sonunda metnin şerhinin bitiminde konuyu zikreder. Aşırı mübaşeretin abdesti bozduğunu *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*'deki cümlelere çok yakın cümlelerle ifade eder. Sonrasında aşırı mübaşerete benzeyen uyku halinin dışında kıyas ve istihsanın çakıştığı iki meseleyle konuyu genişletir. Kudûrî'nin bahis mevzusu konuyu *Muhtasar*'a almama nedenine dair bir açıklama yoluna gitmez.¹⁵⁹ Zâhidî *Muhtasar* şerhi *Müctebâ*'da Kudûrî'nin abdesti bozanlar arasında sarhoşluğu ve aşırı mübaşeretini zikretmeyi terk ettiğini belirterek anılan iki durumu abdesti bozanlar arasına ilave eder.¹⁶⁰ Kudûrî'nin *Muhtasar*'ını merkeze alarak eserini telif eden Alâeddin Semerkandî, şeyhaynin aşırı mübaşeretin abdesti bozması görüşünü tashih etmiştir.¹⁶¹ Bakabildiğimiz kadarıyla *Hidâye* şârihleri fâhiş mübaşeretin *Hidâye*'ye alınmaması hususunda yorumda bulunmamışlardır. İbnü'l-Hümâm abdesti bozanlar bölümünün sonuna, "füru" başlığı atarak *Hidâye*'de değinilmeyen meseleleri eklemiştir. Aşırı mübaşeretin abdesti bozduğunu belirtmiştir.¹⁶² Serûcî konuya başka bir meseleyi incelerken değinmiş aşırı mübaşeret halinin abdesti bozduğunu belirtmiştir. Mergînânî *Muhtârâtü'n-nevâzil*'inde şeyhayne göre aşırı mübaşeretin abdesti bozduğunu, İmam Muhammed'e göre bozmadığını, İmam Muhammed'in kavlinin istihsan olduğunu ifade eder.¹⁶³ İmam Muhammed'in görüşünün istihsanla nitelenmesini bu eserin dışında başka bir kitapta göremedik. *Hidâye* şerhlerinde Bircendî'nin çıkarımına delalet eden bir ibareye tesadüf etmedik. Kudûrî'nin sınırlandırması ve temellendirmesine uygun biçimde mezhebin güvenilir eserlerinde, aşırı mübaşeretin şeyhayne göre abdesti bozduğu, bu görüşün istihsana dayandığı anlatılmış, mezhep içi ihtilafı tespit ve nakletme açısından İmam Muhammed'in görüşüne, bu görüşün kıyasla sabit olduğuna değinilerek konu ele alınmıştır.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Akta', *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, thk. Muhammed b. Seyyid b. Abdülfettah Derviş (Suriye: Dâru'l-Minhâci'l-Kavim, 2023), 2/46-48.

¹⁶⁰ Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed el-Gazmîni ez-Zahidî, *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, thk. Tevfik Mahmud Tekmile (Amman: Dâru'r-Rayyâhîn, 2023), 1/41.

¹⁶¹ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, thk. Hüsâm Hüseyin el-Hamd (İstanbul: Dâru's-Semmân, 2021), 1/72.

¹⁶² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr ala'l-Hidâye*, thk. Abdurrezzâk Gâlib El-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/56.

¹⁶³ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, thk. Halid Seyfullah er-Rahmânî (Delhi: Müessesetü İfâ, 2013), 1/216.

¹⁶⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 1/68; İsbicâbî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/159-160; Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'iu's-*

Aşırı mübaşeretin abdesti bozmadığı görüşünü açıkça ilk tashih eden fakih Attâbî'dir. (ö. 586/1190) Attâbî, aşırı mübaşeretin şeyhayne göre abdesti bozduğu bilgisine yer verdikten sonra, "ashabımız" ifadesiyle ashabtan aşırı mübaşeretin abdesti bozmaması rivayetinin geldiğini ve sahih görüşün bu olduğunu bildirir.¹⁶⁵ Rivayetini aktardığı ashab hakkında açık isim vermese de ashab terimi genelde kurucu imam ve onun ders halkasında fıkıh tahsili gören öğrenciler anlamında kullanıldığından kastettiği fakih İmam Muhammed'dir. *Tatarhâniyye*'de ve *'Umdetü'r-ri'âye*'de aşırı mübaşeretin abdesti bozmadığı yönündeki görüşün tashihi *Nisâb* adlı eserden de nakledilmiştir.¹⁶⁶ Burhâneddin Buhârî'nin *Nisâbü'l-fukahâ*'sında bu tashihi bulamadık.¹⁶⁷ İncelediğimiz konuda bu esere *Tatarhâniyye* ve *'Umdetü'r-ri'âye* dışında bir atıf tespit edemedik. Attâbî'nin tashihini Ebü'l-Mehâmid Efşencî (ö. 671/1272) eserine almış ve bir itiraz ileri sürmemiştir.¹⁶⁸ İbn Nüceym, Efşencî'nin eseri üzerinden Attâbî'nin tercihini kaydettikten sonra bu tercihe itimat edilemeyeceğini ifade eder. Bu noktada *Tuhfe*'deki tercihi ve metinleri öne çıkartıp şeyhaynin görüşünün daha kuvvetli savunulduğuna ve çoğunluğun bu görüşte olduğuna dikkat çekerek Attâbî'nin tercihinin zayıf kaldığına işaret eder.¹⁶⁹ *Halbe*'de de *Tuhfe*'den aktarımla şeyhaynin görüşü tercih edilmiştir.¹⁷⁰ Mezhebin müteahhirin dönemi güvenilir metinlerinde aşırı mübaşeret abdesti bozanlar arasında sayılmıştır.¹⁷¹ Şeyhîzâde şeyhaynin

---

sanâ'î fî tertibi's-şerâ'î, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005), 1/119-120; Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî Kâdîhan, *el-Fetâva'l-Hâniyye* (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009), 1/41; Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz Burhâneddin Buhârî, *el-Muhîtü'l-burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed (Karaçi, Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, 2004), 1/216.

¹⁶⁵ Ebû Nasr (Ebü'l-Kâsım) Zeynüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Buhârî el-Attâbî, *Câmi'u (Cevâmi'u) l-fikh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2289), 12b.

¹⁶⁶ Ferîdüddîn Âlim b. Alâ, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, thk. Şebbir Ahmed el-Kâsımî (Diyobend: Mektebetü Zekariyya, 2010), 1/266; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *'Umdetü'r-ri'âye alâ Şerhi'l-Vikâye*, thk. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009), 1/340.

¹⁶⁷ Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz Burhâneddin Buhârî, *Nisâbü'l-fukahâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 673), 1-290.

¹⁶⁸ Ebü'l-Mehâmid Mahmûd b. Muhammed el-Buhârî el-Efşencî, *Hakâ'iku'l-Manzûme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1697), 102a.

¹⁶⁹ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, thk. Zekariyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1997), 1/81.

¹⁷⁰ Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî ve bugyetü'l-mühtedî fî şerhi Münyeti'l-musallî*, thk. Ahmed b. Muhammed el-Ğalâyîni (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2015), 1/400.

¹⁷¹ Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî İbnü's-Sââtî, *Şerhu Mecma'î'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*, thk. Salih b. Abdullah b. Salih el-Lehyadân vd. (Riyad: Dâru'l-Felâh, 2016), 1/186; Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *el-Kâfi fî şerhi'l-Vâfi*, thk. Sirâcüddîn Ömer Ahmed Kabâve (Suriye: Dâru'l-Minhâcî'l-Kavîm, 2024), 1/63; Fahrüddîn Osmân b. Alî Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Bulak: el-Matbaatü'l-kübra el-Emiriyye, 1314), 1/12,16; Muhammed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gurri'l-ahkâm*, thk. Muhammed Hâlid el-Harse -

görüşünü daha ihtiyatlı olarak nitelemiştir.¹⁷² Haskefî tercih edenlerin isimlerini vermeden, İmam Muhammed'in görüşüyle fetva verenlerin bu tercihinin güvenilemeyeceğini belirtir.¹⁷³ Abdülganî Nablusî, babası İsmâil Nablusî'nin (ö. 1062/1652) *Dürer* şerhinden, Bircendî'nin tashihini, çıkarımını ve Attâbî'nin tashihini nakleder. Ardından babasının, bu tashihlerin zâhirü'r-rivâyeye ve *Tuhfe* sahibinin şeyhayninin görüşünü tercih etmesine aykırı düştüğü değerlendirilmesini aktarır.¹⁷⁴ İbn Âbidîn ise İsmâil Nablusî'den Bircendî'nin tercihinin ve çıkarımını aktarır. Ancak Nablusî'nin bu tercih hakkındaki yorumunu zikretmemesi ilginç görünüyor.¹⁷⁵ Konuya mezhep birikimine dayalı verilen bilgiler müvacehesinde yaklaştığımızda İmam Muhammed'in görüşü Attâbî ve Bircendî dışında taraftar bulamamıştır. Zikredilen iki fakihin tercihleri mezhep içinde zayıf bulunarak kabul görmemiştir.

Sonuç olarak Ali el-Kârî'nin değerlendirmeye aldığımız tercihi mezhep içi tercih usulü ve ilkeleriyle örtüşmemektedir. Ali el-Kârî'nin Bircendî'yi izleyerek yaptığı tercihi, Ebû Yusuf'un veya İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe'yle aynı görüşü paylaşması durumunda Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği kuralına uymamaktadır. Meşayihin çoğunluğunun benimsediği görüşün alınması, ibadet konularında Ebû Hanîfe'nin öncelenmesi ve ihtiyata uygun görüşle amel edilmesi ilkelerine ters düşmektedir. Ali el-Kârî'nin tercihi, tercih işlemi genel olarak temel metinlerle uyum sağlama ve kıyas ve istihsanın tearuzu halinde istisnai meseleler dışında istihsan merkezli hareket etme ölçütlerini de ihlal etmektedir.

Muhammed Vâil el-Hanbelî (İstanbul: Harf İlmi Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2022), 1/144; İbrâhîm b. Muhammed Halebî, *Ğunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî Halebî kebîr*, thk. Muhammed Esedullah el-Esâmî (Pakistan: el-Cami'atü'l-İslamiyye: Dâru'l-Ulûm/Diyobend, 2020), 1/307; Şihâbüddîn Ahmed b. İbrahim et-Tûnisî Degdûsî, *İs'âfü'l-mevla'l-kadîr şerhu Zâdi'l-fakîr*, thk. Lüey Abdür-rauf el-Halilî (Amman: Dâru'n-Nûr, 2012), 295; Ahmed b. Muhammed b. İsmâil Dûkâtî et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî 'alâ Merâkı'l-felâh*, thk. Hasan Adnan el-Mahmud - Huzeyfe Muhammed Râ'î (İstanbul: Dâru Tahkîkû'l-Kitâb, 2021), 1/195; Leknevî, *Umdetü'r-ri'âye*, 1/340.

¹⁷² Abdurahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelibolî Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, thk. Lokman Köse - Ersin Vatansver (İstanbul: Dâru's-Şifa, 2023), 1/55.

¹⁷³ Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-Mültekâ*, thk. Ömer Eysâm Nusret et-Türkmânî (Beyrut: Mektebetü Emîr-Dâru İbn Hazm, 2024), 72.

¹⁷⁴ Abdülganî b. İsmâil b. Abdilganî b. İsmâil en-Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd fi şerhi Hediyeti İbni'l-İmâd*, thk. Abdürrezzâk el-Halebî (Suriye: Dâru'l-Beyrûtî, 2004), 175.

¹⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/489.

2.2.2. Saçı Örgülü Kadının Gusül Abdesti Alırken Örgüsünü Yıkamasının Vacip Olup Olmadığı

Ali el-Kārî *Fethu bâbi'l- inâye*'de gusül abdesti konusunda saç örgülü kadının örgülerini yıkamasının, *sahîh* olan görüşe göre vacip olduğunu ifade eder.¹⁷⁶ Bu tercihinin kaynağını ve görüşün kime ait olduğunu belirtmez. Bu görüş Bakkālî'ye (ö. 562/1167) nispet edilmektedir.¹⁷⁷ Ayrıca Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den rivayeti olarak veya kimin rivayet ettiği atlanarak Ebû Hanîfe'den rivayet edildiği zikredilmektedir.¹⁷⁸ Bu konuya ayrıntılı biçimde zâhirü'r-rivâye eserlerinde değinilmediğinden Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den söz konusu aktarımı nevâdir eserleri arasında yer almalıdır. Konuyla ilgili zâhirü'r-rivâye eserleri içerisinde *Kitâbü'l-Asl*'da önemli bir bilgi yer almaktadır. Kadının gusül abdesti alırken suyu saçın dibine ulaştırmasının yeterli olacağı saçını bozmasına gerek olmadığı anlatılmaktadır.¹⁷⁹ Fakat *Kitâbü'l-Asl*'daki bu ifadede kadının saç örgüsünü yıkamasının gerekliliğine değinilmemiştir. Bundan dolayı meseleyle ilgili farklı kanaatler serdedilmiştir. İbn Emîru Hâc konuyla ilgili görüş beyan eden meşayih ve görüşlerini zikrettikten sonra bu konuyla ilgili üç görüşün bulunduğu tespitine yer verir. Birinci görüş kadının saç örgülü olsun veya olmasın suyun saçın dibine ulaşmasının kifayet edeceğidir. Bu görüşü *zâhirü'l-mezhep* diyerek niteler. İkinci görüş kadının saç örgülü ise saçın aslının yıkanması gerektiği, sarkan örgünün yıkanmasının gerekli olmadığı ayırımına dayanan görüştür. Bu görüşü benimseyenler arasında *Muhît*, *Bedayî* ve *el-Kâfî* müelliflerini sayar. Üçüncü görüş ise saçın sarkan kısmının da yıkanması gerektiğidir. Uzun değerlendirmelerden sonra ikinci görüşün tercih edilmesi gerektiğine meyleder.¹⁸⁰ Bu taksim; görüşleri netleştirmesi yanında, İbrâhim Halebî'nin, saç örgülü değilse bütün saçın yıkanmasının vücûbiyetine dair zikrettiği ittifak iddiasını çürütmesi bakımından da kayda değerdir.¹⁸¹ Kâsânî ikinci görüşte yer alan ayırımın taraflarına dair örnek isimler verir. Buna göre saç örgülü değilse saçın tümünün yıkanmasının vücûbiyetini belirtir ve Ebû Ca'fer Hinduvânî'nin (ö. 362/973) bu görüşte olduğunu kaydeder. Kadının saçının örgülü olması durumunda saçın dibinin yıkanmasının yeterli olacağını bunun Muhammed b. Fadl'ın (ö. 508/1130) *ihitiyarı* olduğunu ve en sahîh

¹⁷⁶ Ali el-Kārî, *Fethu bâbi'l- inâye*, 2005, 87.

¹⁷⁷ İbrâhim b. Muhammed Halebî, *Halebî Sağîr Muhtasarı Gınyeti'l-mütemelli*, thk. Muhammed Murad (İstanbul: Şifa, 2013), 55; Degdûsî, *İs'âfü'l-mevla'l-kadir*, 277.

¹⁷⁸ Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/223; Neseî, *Kâfî fi şerhi'l-Vâfî*, 1/68.

¹⁷⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 1/20.

¹⁸⁰ İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/148.

¹⁸¹ Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd*, 179; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/511.

görüşün bu olduğunu ifade eder.¹⁸² Ebü'l-Berekât Neseî saç örgülüyse örgüyü çözenin ve sarkan kısmı yıkanmanın gerekli olmadığı görüşünü tashih eder. Saç örgülü değilse saçın dibinin yıkanması gerektiğini belirterek birinci görüşü benimser.¹⁸³ Ali el-Kârî'nin incelediğimiz tercihi konuyla ilgili yukarda zikredilen taksim içerisinde üçüncü görüşte yer almaktadır. Mezhep içi tercih ilkeleri doğrultusunda üçüncü görüş ise diğerlerine nazaran çok daha zayıftır. Çünkü meşayihin çoğunluğu, genel olarak metinler, mezhebin muteber eserleri üçüncü görüşü tercih etmemiştir.¹⁸⁴ Buna göre Ali el-Kârî'nin incelediğimiz tercihi; mezhep içi tercih usûlü kurallarından, meşayihin çoğunluğunun tercihine medar olan görüşün alınması gerektiği ve temel metinlere ve güvenilir eserlere bağlı tercih faaliyetinde bulunulması gerektiği kurallarına ters düşmüş görünüyor. Ayrıca Ali el-Kârî'nin bu tercihinin zâhirü'r-rivâyeye de aykırı olduğu kanaatini taşımaktayız. Şöyle ki yukarda İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-Asl*'ından aktardığımız ifade doğrudan konuya ilişkin ayrıntı sunmasa da konuyla ilgili temel kuralı verir. Kadının saçının dibinin yıkanmasının yeterli olacağı saçını çözmesine gerek olmadığı kuralından, her ne kadar aktarılan ifadede açıkça belirtilmese de saçın sarkan tarafının yıkanmasına gerek olmadığı çıkarımını yapabiliriz. Ancak *Kitâbü'l-Asl*'da yer alan bu ifade kadının saçının sarkan bölümünün yıkanması hususunda kapalı olduğu için mezhep içinde farklı görüşler ortaya çıkmış, saçın sarkan kısmının yıkanmasının vâcip olmadığı görüşü zâhirü'r-rivâyeye olarak nitelenmemiştir. Konuyla ilgili görüşlerin izi sürüldüğünde yukarda da geçtiği üzere saçın örgülü olup olmamasıyla ilgili ayırımın Ebû Ca'fer Hinduvânî tarafından dile getirildiğini görüyoruz. Dolayısıyla bu ayırım, mezhep içinde muteber eserlerde tercih ve tashih edilse ve özellikle

¹⁸² Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 1/136-137.

¹⁸³ Neseî, *Kâfî fi şerhi'l-Vâfî*, 1/68.

¹⁸⁴ Serahsî, *Mebsût*, 1/46; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/81; Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/223; Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 1/137; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Said Bekdâş (Medine: Daru's-Sirâc, 2019), 1/309; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Beirut: Dâru'l-Erkam, ts.), 1/19; İbnü's-Sââtî, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, 1/200; Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn 'Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, *Kenzü'd-Dekâik* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2014), 1/21; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-Serûcî, *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye*, thk. Adnan b. Fehd el-Abayât (Kuveyt: Esfâr, 2021), 1/221; Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî, *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân fi âhiri'l-evân şerhu'l-Hidâye*, thk. Abdülâtî Muhyî Ahmed eş-Şerkâvî (Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2023), 1/138; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/64; İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/149; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/147; Halebî, *Halebî kebîr*, 1/132; İbrâhîm el-Halebî, *Mültekâ'l-ebhur* (İstanbul: Dâru's-Sirâc, 2022), 27; İbn Nuceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/98; Degdûsî, *Is'âfî'l-mevla'l-kadîr*, 277; Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd*, 179; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/213; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/510; Leknevî, *Umdetü'r-ri'âye*, 1/355; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thk. 'Abdu-Rezzâk El-Mehdî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2012), 1/40.

muhtasar metinlerde mutlak olarak zikredilse de *Kitâbü'l-Asl*'ın kapalı ve mutlak ifadesini açmak ve konuyu kayıtlamak amacıyla sonradan ortaya çıkmış görünüyor. İbn Âbidîn, yukardaki taksimde yer alan birinci görüşe meylediyor,¹⁸⁵ Abdülganî Nablusî en sahih görüşün birinci görüş olduğunu kaydeder.¹⁸⁶ İbn Emîru Hâc'ın ilk başta birinci görüşü destekleyip akabinde ihtiyaten ikinci görüşe meyletse de ilk görüşü savunanlar arasında Pezdevî'yi (ö. 482/1089), Sadrüşşehîd'i sayması ilk görüşün daha sahih olduğunu göstermektedir.¹⁸⁷ Benzer bir tavrı İbn Nüceym de sergiler.¹⁸⁸ Bu fakihlerin birinci görüşü daha sahih bulmaları, onu zâhirü'r-rivâyenin mutlak ifadesinin bir gereği olarak kabul etmelerinden kaynaklanmış olabilir. Bütün bu bilgilerden sonra hem yukarıda zikrettiğimiz çıkarımımız hem de mezkûr fakihlerin ifadelerinden anladığımız kadarıyla birinci görüşü zâhirü'r-rivâye veya zâhirü'r-rivâyeden tahrîc yoluyla elde edilen hüküm olarak niteleyebilirsek Ali el-Kârî'nin bahse konu olan tercihinin zâhirü'r-rivâyeye de aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak tahlil ettiğimiz tercih, mezhep içi tercih usulü açısından zâhirü'r-rivâyeye, meşayihin önde gelenlerinin ve çoğunluğunun tercihine ve mezhebin güvenilir kaynaklarına aykırı bir görünüm arz etmektedir.

2.2.3. Köpeğin Aynının Necis Olup Olmaması

Ali el-Kârî *Fethu bâbi'l- 'inâye*'de derilerin tabaklanması bahsinde köpeğin aynının necis olup olmadığına ilişkin iki farklı tercih aktarır. İlki, *Muhît* müellifi Burhâneddin Buhârî'nin *sahih* görüş olarak nitelediği Mergînânî'nin de kabul ettiği tercih olan köpeğin aynının necis olmadığıdır. İkincisi ise Serahsî'nin *Mebûsût*'undan naklettiği, mezhebin *sahih* görüşünün köpeğin aynının necis olduğudur.¹⁸⁹ Her iki görüş mezhep içinde tercih edilse de Ali el-Kârî'nin kitabının tertibi dikkate alındığında ikinci tercihi daha sonra zikretmesinden kendisinin de bu tercihi benimsediğini çıkartabiliriz. Farklı tercih değerlendirmelerine (*ihtilâfû't-tashîh*) konu olan meseleye zâhirü'r-rivâye eserlerinde doğrudan temas edilmemiştir. Ali el-Kârî'nin köpeğin aynının necis olduğuna dair temel kaynağı Serahsî'nin *Mebûsût*'udur. Bu tercihi benimseyen başka müellifler de aynı kişiye ve aynı esere atıf yapmaktadırlar. Söz gelimi Molla Hüsrev de köpeğin aynının necis olduğuna dair ilk naklini

¹⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/510.

¹⁸⁶ Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd*, 179.

¹⁸⁷ İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/147.

¹⁸⁸ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/98.

¹⁸⁹ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l- 'inâye*, 2005, 127.

Serahsî'nin *Mebûsût*'undan yapar.¹⁹⁰ Serahsî köpeğin aynının necis olmasına İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-Asl*'da işaret ettiğini belirtir.¹⁹¹ Söz konusu ifade *Kitâbü'l-Asl*'da ölüye dokunanın abdestinin bozulup bozulmayacağı meselesinde zikredilir. Ölüye dokunanın abdestinin bozulmayacağı gerekçelendirilirken; köpeğe, domuza veya laşeye dokunanın da abdestinin bozulmayacağı, bunların necis olduğu, halbuki ölünün bunlardan daha temiz olduğu ifade edilir.¹⁹² Serahsî bu ifadelerden köpeğin aynının necis olduğu çıkarımında bulunur.¹⁹³ Ancak İtkânî bu ifadenin köpeğin aynının necis olduğu hükmüne ulaşılmasında yetersiz olduğunu, İmam Muhammed'den bu meselede açık ifade gelmediğini kaydeder.¹⁹⁴ İmam Muhammed'in konuyla ilgili zâhirü'r-rivâye eserlerinde açık ifadesi bulunsaydı köpeğin aynının necis olduğu hükmü zâhirü'r-rivâye olarak tavsif edilir ve bu kadar görüş ayrılığı cereyan etmeyebilirdi. Ayrıca Serahsî *Mebûsût*'un başka yerlerinde köpeğin aynının necis olmadığını belirterek¹⁹⁵ birbiriyle çelişik görünüme sahip bir tavır takınmıştır.¹⁹⁶ Köpeğin aynının necis olduğunu kabul edenlerin atıfta buldukları en erken tarihli fakih Ebü'l-Leys Semerkandî'dir.¹⁹⁷ *Muhit*'te onun fetâvâsına konuyla ilgili ferî örnek üzerinden atıf yapılmakta,¹⁹⁸ *Bedâyi'*de ise, köpeğin aynının necis olduğunu düşünenlerin Semerkandî'nin *'Uyûnü'l-mesâ'il*'indeki konuyla ilgili bazı fûrû örnekleri kaynak edindiklerini belirtilir.¹⁹⁹ Onun fetâvâsında konuyla ilgili malumat yer almamaktadır. Konuyla ilgili nevâdir rivayetleri *'Uyûnü'l-mesâ'il*'in farklı yerlerinde zikretmektedir. Köpeğin aynının necis olduğunu tercih edenlerin genellikle eserlerine aldıkları; köpek kuyuya düşüp ardından kendini silkelese ve derisinden veya vücudundan sıçrayan suyun insana gelmesi durumunda o insanın sıçrayan suyu yıkamadıkça namaz kılamayacağı örneğini Ebû Yusuf'a atfeder.²⁰⁰ Bu görüşü başka bir yerde İmam Muhammed'e ve Hasan b. Ziyâd'a nispet eder ve tercih ifadesi kullanmaz.²⁰¹ Aynı yerde köpeğin derisinin tabaklanmasının şer'î kesim hükmünde olduğunu ve makbul olanın bu görüş olduğunu

¹⁹⁰ Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-hükkâm*, 1/160.

¹⁹¹ Serahsî, *Mebûsût*, 1/48.

¹⁹² Şeybânî, *el-Asl*, 1/48.

¹⁹³ Serahsî, *Mebûsût*, 1/48.

¹⁹⁴ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 1/205.

¹⁹⁵ Serahsî, *Mebûsût*, 1/203.

¹⁹⁶ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/181-182.

¹⁹⁷ Burhâneddin Buhârî, *Muhitü'l-burhânî*, 1/256-257; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 1/415.

¹⁹⁸ Burhâneddin Buhârî, *Muhitü'l-burhânî*, 1/256.

¹⁹⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 1/257.

²⁰⁰ Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *'Uyûnü'l-mesâ'il*, thk. Salahüddin es-En-Nahi (Bağdat: Matbaatü Esad, 1964), 8-9.

²⁰¹ Semerkandî, *'Uyûnü'l-mesâ'il*, 11-12.

belirtir.²⁰² Ayrıca eserin bir başka yerinde de köpeğin derisinin tabaklanmasında mahzur bulunmadığı görüşünü İmam Muhammed'e nispet eder.²⁰³ İbn Nüceym de konuyla ilgili İmam Muhammed'ten iki rivayet geldiği kanaatindedir.²⁰⁴ Verilen bilgiler doğrultusunda köpeğin aynının necis olduğu görüşünü tercih edenlerin dayandıkları kaynaklar çelişkili görüşler içermektedir. Mezhepte tercih edilen görüş köpeğin aynının necis olmadığıdır.²⁰⁵ Ayrıca metinlerde yer alan domuz ve insan cildi hariç tabaklanan her derinin temizleneceği ifadesinin umumunun da bu tercihi desteklediği söylenebilir. Müftâ bih görüş bu olduğuna göre köpeğin alım satımı, av veya çoban köpeğinin kiralanması, telef edildiğinde tazmin ettirilmesi de sahihtir. Serdedilen malumat doğrultusunda Ali el-Kârî'nin tercihinin tercih kuralları açısından meşayihin çoğunluğunun görüşüne uymadığı ve mezhebin asıllarına ters düştüğü tespitinde bulunabiliriz. Belirtmeliyiz ki bazı eserlerde nevâdir kabilinden rivayetlerle köpeğin aynının necis olmadığı kavli Ebû Hanîfe'ye atfedilmekte aksi görüş de sâhibeyne ve Hasan b. Ziyâd'a atfedilmektedir.²⁰⁶

2.2.4. Bayram Namazında Abdesti Bozulanın Teyemmümle Namaza Devam Edip Edememesi

Ali el-Kârî teyemmüm bahsinde; bayram namazında abdesti bozulan kişinin, namaza abdestle başlamışsa teyemmümle namaza devam edemeyip abdest alması gerektiği görüşünü savunan İmâmeynin görüşünü “en zâhir görüş budur” ifadesiyle tercih etmiştir. Öncesinde, bayram namazına teyemmümle başlayanın abdesti bozulması halinde teyemmümle namazını bina edebileceği noktasındaki imamların ittifakını zikreder. Akabinde Ebû Hanîfe'ye göre bayram namazına abdestle başlayanın abdestinin bozulması durumunda teyemmümle namaza devam edebileceğini, İmâmeyne göre ise devam edemeyeceğini belirtir ve iki tarafın delillerini verdikten sonra tercihinin ortaya koyar.²⁰⁷ Ali el-Kârî, bu pasajı değiştirmeden ve ismini anmadan Şümunnî'nin *Kemâlû'd-dirâye*'sinden alıntılamıştır. En sondaki açık tercih

²⁰² Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâ'il*, 12.

²⁰³ Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâ'il*, 383.

²⁰⁴ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/182.

²⁰⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/297; Kudûrî, *Tecrîd*, 1/78; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/108,114; Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/256; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 1/257; Mergînânî, *Hidâye*, 1/329; Serûcî, *Gâye*, 1/335; Neseî, *Kâfi fî şerhi'l-Vâfi*, 1/102; İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 1/205; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/98; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/182; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/318; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/679,693; Leknevî, *Umdetü'r-ri'âye*, 1/394; Meydânî, *Lübâb*, 1/47.

²⁰⁶ Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/256; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/182; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/693.

²⁰⁷ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 2005, 167.

lafzı *Kemâlû'd-dirâye*'de yoktur.²⁰⁸ Ali el-Kârî metnin şerhinde Şümünnî'den iktibasına rağmen bu meselede tercihinin imameynden yana kullanmıştır.

Kitâbü'l-Asl'da konu bu şekilde anlatılmıştır.²⁰⁹ Bazı eserlerde konuyu kayıtlama yoluna gidilmiştir. Şöyle ki abdest alması durumunda bayram namazının kılınma vaktini kaçırma korkusu varsa ittifakla böyle bir kişi namazına teyemmümle devam edebilir. Söz konusu ihtilaf zikredilen namazın vaktini kaçırma korkusu bulunmadığı durumlarda geçerlidir.²¹⁰ En sahih görüş ise Ebû Hanîfe'nin kavlidir.²¹¹ *Dürrü'l-muhtâr* ve haşiyesi dışında genel olarak kaynaklarda bu konuda tasrîhî tercih belirtilmemişse de iltizâmî tercihle ve eserlerin üslubundan en sahih görüşün imamın görüşü olduğu çıkarımında bulunabiliriz.²¹² Verilen bilgiler doğrultusunda Ali el-Kârî'nin tercihinin tercih usulü açısından meşayihin aksi tercihi bulunmadıkça Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği ve ibadet konularında imamın kavlinin tercih edilmesi gerektiği kurallarına aykırı görüldüğünü belirtebiliriz. Ayrıca meşayihin çoğunluğunun tercihinin ters düşmüş bir tercih olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.5. Laşenin Düştüğü Kuyudan Yıkanan Elbisenin Temizliği

Laşenin kuyuya düşmesi durumunda düşme vakti biliniyorsa ittifakla kuyu o andan itibaren necis kabul edilir. Laşenin kuyuya düşme vakti bilinmiyorsa ve günlerce o kuyudan abdest alıp namaz kılmış ve elbiselerini yıkamış, günler sonra kuyuda laşe veya başka bir necisin varlığını fark eden kişi; laşe şişip dağılmamışsa bir günlük namazını iade eder, elbiselerini yeniden yıkar. Laşe şişip dağılmışsa üç günlük namazını iade eder ve elbiselerini bir daha yıkar. Böyle bir durumda olan kişinin namazını iade etmesi ve elbisesini yıkaması arasında ayırım yapılmamıştır.²¹³ Ayırma gidilmemesinin zâhirü'r-rivâye görüş olduğu belirtilmiştir. Bu Ebû Hanîfe'ye göredir. İmameyne göre laşenin veya necisin bulunduğu andan itibaren kuyu necis kabul edilir ve namazların iadesine, elbiselerin yeniden yıkanmasına gerek

²⁰⁸ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Kusanfînî el-Kâhirî eş-Şümünnî, *Kemâlû'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 227), 17a.

²⁰⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 1/97.

²¹⁰ Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/318; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/191; Neseфі, *Kâfi fi şerhi'l-Vâfi*, 1/149; İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/253-254.

²¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/111.

²¹² Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Muhtelifü'r-rivâye (Muhtelifü'r-rivâye)*, thk. Abdurrahman b. Mübârek el-Ferec (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 1/97; Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/318; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/191; Mergînânî, *Hidâye*, 1/356; İbnü's-Sââtî, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, 1/297; Neseфі, *Kâfi fi şerhi'l-Vâfi*, 1/149; Halebî, *Halebî kebîr*, 1/196; İbn Nuceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/277; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/239; Leknevî, *'Umdetü'r-ri'âye*, 1/423.

²¹³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/266-267; Mergînânî, *Hidâye*, 1/337.

yoktur. Ebû Hanîfe istihsanla bu hükme varmıştır. İstihsan veçhi, laşenin kuyuya düşmesi ölümünün açık-güçlü (zâhir) bir sebebi olarak görüldüğünden laşenin ölümü kuyuya düşmesine bağlanır. Laşenin ölümünün kuyuya düşmesinin dışında başka yollarla gerçekleşebileceği ihtimali varsa da açık (zâhir) sebebin karşısında varsayılan-zayıf (mevhum) nedene itibar edilmez. Neticede hayvanın suya düşmesiyle laşe olacağından kuyu suyunu temiz olmaktan çıkarır. Laşenin şişip dağılmasına bağlı olarak bir gün ve üç gün süresi de çeşitli yollarla takdir edilmiştir. Bu durum, birisinin başkasını yaralayıp yatağa düşürmesine ve yaralının ölüp, ölüm nedeninin yaralamaya izafe edilmesine benzer. Burada da yaralının ölümünün nedeni hususunda başka ihtimaller var olsa da ölüm nedeni açık sebep olan yaralamaya bağlanır. İmâmeyn bu konuda kıyasla (genel kural) karar vermişlerdir. Kıyas yönü kuyunun daha önce temiz bulunduğu kesin olup necis olmasının şüpheli olmasıdır. Yakîn şek ile zail olmaz.²¹⁴ Ancak Ali el-Kârî bahsi geçen kişinin namazı iade etmesi ve elbisesini yıkaması arasında ayrıma gitmiş, zikredilen hükümlerin o kuyudan abdest alıp namaz kılan kişi için geçerli olduğunu, elbisesini yeniden yıkamasının gerekli olmadığını *sahih* nitelemesiyle ifade etmiştir.²¹⁵ Ali el-Kârî'nin bu tercihinde yanıldığını söyleyebiliriz. Onu yanılta metnin diğer şarihlerinden Şümünnî'dir. Ali el-Kârî konumuzla ilgili metnin şerhini paragraf halinde doğrudan iktibasla Şümünnî'nin şerhinden almıştır.²¹⁶ Metnin bir diğer şarihi Kuhistânî de Ali el-Kârî'nin düştüğü hataya düşmüştür.²¹⁷ Şümünnî'yi etkileyen isim ise Zeylaî'dir. Şümünnî'nin, atıf yapmasa da Zeylaî'nin ibaresini aynen aktarmasından bu tercihinde Zeylaî'den etkilendiğini ve ona uyduğunu görüyoruz.

Konuyla ilgili geriye dönük görüşlerin izi takip edildiğinde söz konusu ayrımı ilk olarak Fahrüddîn Zeylaî yapmıştır. Zeylaî, zikri geçen durumla karşılaşan kişiyle ilgili hükümlerin laşe düşmüş kuyudan abdest alıp namaz kılanla kayıtlı olup, o kuyudan elbisesini yıkayanın yeniden elbisesini yıkamasına gerek olmadığını belirtmiştir. Kuyularla ilgili hükmü elbisede necisin bulunması hükmüne benzetmiştir.²¹⁸ Elbiseye necaset bulaşıp bir müddet sonra fark edilse görüldükten sonra elbisenin necis sayılması görüşü mezhepte güvenilirdir. Bununla birlikte bu yerleşik kural kuyular konusuyla ilgili değildir. Zeylaî'nin bu kıyası hatalıdır. Söz

²¹⁴ Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 1/109; Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/262-263; Nesefî, *Kâfi fi şerhi'l-Vâfi*, 1/114.

²¹⁵ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 144.

²¹⁶ Şümünnî, *Kemâlü'd-dirâye* (Reşid Efendi, 227), 15a.

²¹⁷ Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz* (İran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981), 1/60.

²¹⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/30.

konusu kıyasın geçerli sayılmayacağına işaret eden Neseffî'dir. Zeylaî'nin de *Tebyînü'l-hakâ'ik*'inde çokça yararlandığı *Kâfi*'de Neseffî, elbisenin her zaman insanın gözü önünde olmasından dolayı necasetin bulaşmasını hemen fark edilebileceği, kuyunun ise gözden uzak olması hasebiyle necasetin derhal görülemeyeceği ayrımını ortaya koyarak bahsedilen kıyasın geçersiz sayılacağını belirtir.²¹⁹ Zâhidî de Ruknü'l-Eimme Sabbâğî'nin (ö 5./12. yüzyıl?) namaz konusunda Ebû Hanîfe'nin kavliyle, elbisenin yeniden yıkanmaması hususunda İmâmeynin görüşüyle fetva verdiğini nakleder.²²⁰ Zeylaî'nin bu hatasına, eserinde ona genelde tenkitler yöneltmesine rağmen Molla Hüsrev de kapılmıştır.²²¹ Zeylaî'nin bu hatasını İbn Emîru Hâc ve Ahîzâde Yûsuf Efendi (ö. 905/1500) dillendirmiştir.²²² Bu konuda Ebû Hanîfe ve imameynin görüşlerinin karıştırılması da hataya sürükleyen etkenlerdendir. Mezhepte sahih olan görüş namazın iadesiyle elbisenin yıkanması arasında ayrım yapılmamasıdır.²²³ Buna göre verilen bilgiler doğrultusunda; Ali el-Kârî'nin Şümunnî'ye uyup güvenerek aldığı bu tercihinin, mezhep içi tercih usulüne göre zâhirü'r-rivâyenin öncelenmesi gerektiği, meşâyih aksi yönde bir tercihte bulunmadıkça Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği ve meşâyihin çoğunluğunun tercihine uyulması gerektiği ölçütleriyle uyuşmadığını ifade edebiliriz.

2.2.6. Cenaze Namazında Velînin Teyemmümü

Nukāye metninde teyemmüm bölümünün başında teyemmümü meşru kılan mazeretler sayılmıştır. Sayılan mazeretlerin sonuncusu, kaçırıldığında kaza edilerek telafi edilemeyen (bedeli olmayan) cenaze namazını kaçırma korkusudur. Namazı kaçırma korkusu cenaze namazının bütün tekbirlerine yetişememekle açıklanmış, abdest alması halinde tekbirlerin bir kısmına yetişebileceğini ümit eden kimsenin teyemmümle namaz kılamayacağı belirtilmiştir. Veliden kastedilen de cenaze namazını kıldirmaya öncelikli olan kişiler anlamına gelmektedir.²²⁴ Konu kaynaklarda bazen veli kavramıyla, imam kelimesiyle veya

²¹⁹ Neseffî, *Kâfi fî şerhi'l-Vâfi*, 1/115.

²²⁰ Zâhidî, *Müctebâ*, 1/78.

²²¹ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/165.

²²² İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/455; Seyit Badır, *Ahîzâde Yûsuf b. Cüneyd et-Tökâdi'nin (ö.905/1500) Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi Sadrişşerîati'l-uzmâ Adli Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 64-65.

²²³ Burhâneddin Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/262-263; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/266-267; Mergînânî, *Hidâye*, 1/337; İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/455-456; Badır, *Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi Sadrişşerîati'l-uzmâ*, 64-65; Halebî, *Halebî Sağîr*, 186; Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd*, 313-314; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/31-34.

²²⁴ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/274-275.

cenaze namazını kıldırmaya öncelikli kişiler ifadesiyle veya hepsi anılarak anlatılmıştır. Burada konunun anlatımında cenazenin velisinden kastedilen cenazenin yakını anlamıdır. Ancak meselenin detaylı anlatımında, zikredilen kavramlar iç içe geçtiğinden ve birbirlerinin yerine kullanıldığından, veli kavramının yerine diğer kavramların kullanıldığı kitaplara atıf yapmamızda konunun içeriğinin aynı olması nedeniyle bir beis görmüyoruz. Metindeki cenaze namazının kaçırılma korkusu ifadesinin, cenazenin velisi dışındakiler (liğayri'l-veliyyi) kaydıyla kapsamı daraltılmıştır. Böylece cenazenin velisi için söz konusu mazeret geçerli sayılmamakta, bunun dışındaki cenaze namazına katılanlar söz konusu korku halinde teyemmümle cenaze namazını kılabilmektedirler.²²⁵ Ali el-Kârî de cenazenin velisi dışında kaydını, cenazede velinin beklenmesiyle, cenaze namazını kılsalar velinin namazı iade hakkının bulunması dolayısıyla velinin cenaze namazını kaçırma korkusunun bulunmamasıyla gerekçelendirerek metni şerh etmiştir. Velinin dışındakiler kaydını Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den rivayet ettiğini belirtmiş ve *Hidâye*'den bu rivayetin sahih kabul edildiğini aktarmıştır.²²⁶ Ali el-Kârî'nin metnin şerhini metne uygun biçimde delillendirmek, metindeki görüşü ilk imamlardan sahibine nispet edip bu görüşün sahih kabul edildiği muteber bir kaynağı zikretmek suretiyle şerh etmesinden, onun bu rivayeti-görüşü benimseyerek tercih ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu görüş mezhepte güvenilir bazı metinlerde yer bulup bir kısım fukaha tarafından savunulmuşsa da mezhep içi tercih kuralları doğrultusunda konuyu değerlendirdiğimizde isabetli bir tercih değildir. *Kitâbü'l-Asl*'da abdestsiz birisinin, cenaze namazına katıldığında teyemmümle namazı kılabileceği, gerekçe olarak da cenaze namazının iade edilemeyeceği, abdestsiz kişinin abdest almaya gitmesi halinde namazı kaçırabileceği zikredilmektedir.²²⁷ *Kitâbü'l-Asl*'da ifade mutlak kullanılarak cenaze namazını kaçırma ihtimali bulunan herkesi kapsamına almış, bu konuda herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla cenaze velisinin teyemmümle cenaze namazını kılamayacağını ve bunun Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den rivayeti olduğunu ilk dile getiren Kudûrî'dir. Kudûrî, mütûn-i selâseden sayılan *muhtasarında* *Kitâbü'l-Asl*'da geçen mutlak ibareyi cenazenin velisi dışındakiler (ve'l-veliyyü ğayruhü) ifadesiyle kayıtlamıştır.²²⁸ *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*'nin metinle şerh memzuc tarzda kaleme alınması hasebiyle Kerhî'nin sözünün nerede bitip Kudûrî'nin sözünün nerede başladığını bilemesek

²²⁵ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 167-168.

²²⁶ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 168.

²²⁷ Şeybânî, *el-Asl*, 1/96.

²²⁸ Meydânî, *Lübâb*, 1/45.

de bu eserde konu zâhirü'r-rivâye görüşle başlatılmış ardından büyük ihtimalle Kudûrî Hasan b. Ziyâd'ın rivayetini aktarmıştır. Ali el-Kârî'nin şerhte de belirttiği üzere, cenazenin velisinin namazı kaçırma korkusunun olmadığı çünkü velinin, cenaze namazını iade hakkının mahfuz kalmasıyla, Kudûrî rivayeti gerekçelendirmiştir. Kudûrî'nin, özellikle ilk dönem Hanefî fıkıh eserlerinin yazım üslubunda çokça kullanılan “görmez misin-görülmez mi” kalıp ifadesiyle ta'lile başlaması Hasan'ın rivayetini tercih ettiğini ihsas ettirmektedir.²²⁹ Nitekim bu görüşü tercih ederek *muhtasar*ına derç etmiştir. O, mukayeseli bir fıkıh kitabı özelliklerini taşıyan *Tecrîd*'de ise, Şâfiî mezhebiyle bu konuyu tartışırken Hanefî mezhebinin görüşünü cenaze namazını kaçırmaktan korkanın teyemmümle namazı kılabilceği şeklinde mutlak ifadeyle vermiştir.²³⁰ Hasan'ın bu rivayetinin kaynağı Hanefî külliyyatında belirtilmemiş, Kudûrî'nin herhangi bir kaynağa atfetmeden rivayeti aktardığı gibi Hasan'ın rivayetini eserlerine alan fakihler de herhangi bir kaynağa işaret etmezler. Hasan'ın rivayetine *nevâdir* rivayetleri toplayan eserlerde de yer verilmez.²³¹ Burhâneddîn Buhârî, Kudûrî ile aynı minvalde görüş beyanında bulunsa da Hasan'ın rivayetini istidlal için kullanmaz.²³² Hatta *Zahîre*'de cenaze namazını kaçırmaktan korkan muktedînin teyemmümle namazı kılabilceği, imam veya namazı kıldırılmakta öncelikli olanların da cenaze namazını teyemmümle kılabilcekleri ve *nevâdir*de bu şekilde zikredildiği bilgisi geçmektedir. Hasan'ın rivayetine yer verilirken yine kaynak bilgisine rastlanmaz. Zâhirü'r-rivâye görüş de anılmıştır.²³³ Burhâneddîn Buhârî'nin *Muhîr*'te, eserinin başında mezhep içi rivayetleri konumlarına göre sırayla nakledeceğini taahhüt etmesine ve bunu başarıyla eserinde gerçekleştirmesine rağmen, eserinin üslup ve tertibine aykırı olarak konumuzla ilgili rivayet nakletmemesi ilginçtir. Ancak konumuza ilişkin rivayet aktarımını, naklettiğimiz üzere, *Zahîre*'de vermiştir. Semerkandî, fûru fıkıh alanındaki hilâf türü eserinde konumuzla ilgili bahiste, Şâfiî mezhebine karşı Hanefîlerin görüşünü *Kitâbü'l-Asl*'a mutabık beyan eder ve gerekçesini, mezhebin *asıllarına* uyararak, cenaze namazının kaza edilemeyeceği çünkü cenaze namazının meşruiyetini cemaatin ve imamın sağlaması, bunların kaçırılması durumunda elde edilemeyeceği üzerinden temellendirir. Hasan'ın

²²⁹ Kudûrî, *Şerhu Muhtasari 'l-Kerhî*, 1/229,230.

²³⁰ Kudûrî, *Tecrîd*, 1/243.

²³¹ Semerkandî, *Uyûnü'l-mesâ'il*, 37.

²³² Burhâneddîn Buhârî, *Muhîr*'l-burhânî, 1/317.

²³³ Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz Burhâneddîn Buhârî, *Zahîretü'l-fetâvâ*, thk. Ebû Ahmed el-Âdilî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019), 1/365.

rivayetine değinmez.²³⁴ Hasan b. Ziyâd'ın rivayetiyle ilgili yaptığımız mezhep külliyyatına dayanan kaynak analizi, onun rivayetini mezhep içi rivayet açısından sorunlu bir hale getirmiş görünüyor. Kudûrî, Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den aktardığı bu rivayeti, büyük ihtimalle Hasan'ın sadece Ebû Hanîfe'nin görüşlerine hasrettiği *Kitâbü'l-Mücerred*'inden iktibas etmiş olabilir. Cessâs istidrâd kabilinden meseleye değinmiş ve mezhebin görüşünü velinin dışındakiler ifadesiyle kayıtlamadan zikretmiştir.²³⁵ Suğdî (ö. 461/1068) de aynı tavrı sergilemiştir.²³⁶ Serahsî ise meseleyi zâhirü'r-rivâye doğrultusunda delillendirirken aklî ve naklî argümanları detaylı izah etmiştir. O ilk önce mezhebin *aslını*, cenaze namazının tekrarlanamayacağından dolayı bedelinin bulunmadığı şeklinde vazeder. Hanefîlerle Şâfiîlerin ihtilafının bu *asıldan* kaynaklandığını belirler. Bu konudaki *fıkhı* şöyle açıklar: “Suyla abdest almak namaz kılmaya ulaştırıyorsa gerekli olur. Cenaze namazında, namazı kaçırmaktan korkanın abdest alması durumunda, namazı bedelsiz kaçırabileceğinden ötürü abdest, namaz kılmaya götürmüyor. (Abdest namazın edasına tavassul etmiyor.) Namaz kılındıktan suyu kullanma hitabı düşünce suyun varlığı yok sayılıyor. Buna göre cenaze namazı kılmanın farzı teyemmüm oluyor.”²³⁷ Serahsî, cenaze namazının bedelsiz kaçırılmasıyla abdest emrinin düşmesini, suyun mevcut olmasına rağmen, teyemmümün fikhî mazereti kabul ederek cenaze namazında teyemmümün meşruiyet yönünün teorik zeminini fıkıh ilmi açısından açıklar. Serahsî'den önce bu teorik çerçeveyi daha geniş biçimde Kudûrî *Tecrîd*'te çizmiştir.²³⁸ Serahsî bu izah tarzında *Tecrîd*'ten etkilenmiş görünmektedir. Serahsî bu açıklamadan sonra Hasan b. Ziyâd'ın rivayetine yer vererek konuyu sonlandırır.²³⁹ Kudûrî'nin, ilk defa Hasan'ın rivayetini hangi eserde geçtiğini belirtmeden *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*'ye almasından sonra Serahsî bu esere büyük ihtimalle muttali olmuş olacak ki *Mebûsû*'a Hasan'ın rivayetini almıştır. Serahsî'nin Hasan'ın rivayetini kitabına alan ikinci kişi olmasıyla birlikte bu rivayet intişar ederek sonraki dönemlerde fukaha tarafından mezhepteki görüşleri ve rivayetleri aktarma açısından referans alınmıştır. Buradan hareketle Serahsî'nin Kudûrî'nin eserlerine vukûfiyetini ve ondan etkilendiğini söyleyebiliriz. Ancak Serahsî'nin Kudûrî ile tercih noktasında aynı düşüncede olmadığı açıktır. Serahsî

²³⁴ Semerkandî, *Muhtefü'r-rivâye*, 1/387,388.

²³⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/422.

²³⁶ Ebu'l Hüseyin Ruknülislam Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütefî'l-Fetâvâ*, thk. Selahaddin Abdüllatif en-Nâhî ('Ammân: Daru'l-Furqan/Daru'l-Mü'essese, 1984), 1/44.

²³⁷ Serahsî, *Mebûsû*, 1/119.

²³⁸ Kudûrî, *Tecrîd*, 1/243-245.

²³⁹ Serahsî, *Mebûsû*, 1/119.

incelediğimiz konuya cenaze namazı bölümünde tekrar değinmiştir. Bu bölümde zâhirü’r-rivâye görüşü, teyemmüm bölümünde Kudûrî’den etkilenecek açıklayışından farklı biçimde temellendirerek savunmuş, açık tercih ifadesi kullanmasa da tarafını belli etmiştir.²⁴⁰ Serahsî konuyla ilgili bilgi vermeyi sürdürür. Şehirde cenaze namazını kaçırma korkusu sebebiyle teyemmümle cenaze namazı kılmanın meşruiyetini daha önce açıkladığını, bu bölümde Hâkim eş-Şehîd’in, imamın da söz konusu durumda teyemmümle cenaze namazını kılabileceğini ilave ettiğini ifade eder. Hasan b. Ziyâd’ın yukarıda irdelediğimiz rivayetinin başka bir versiyonu denilebilecek yine Hasan’ın Ebû Hanîfe’den rivayet ettiği, imamın teyemmümle cenaze namazı kılamayacağı rivayetini kaydeder. Îsâ’nın bu rivayeti-görüşü tashih ettiğini nakleder. Akabinde zâhirü’r-rivâye görüşün illetine geçer.²⁴¹ Hâkim eş-Şehîd, imamın cenaze namazını kaçırma korkusuna kapıldığında teyemmümle namazı kılabilceğini *Kâfi*’nin cenaze namazı kısmında açıklar.²⁴² Serahsî’nin Hasan b. Ziyâd’tan naklettiği bu ikinci varyantın, konunun ayniyeti nedeniyle birincisinden farklı değerlendirilmemesi de mümkündür. Görebildiğimiz kadarıyla, isim verilerek nakledilen bu tashihe başka kaynaklarda rastlanmamıştır. İsmi anılan kişinin Îsâ b. Ebân (ö. 221/836) olabileceği muhtemel olsa da kesin bir kanaate ulaşmak zor görünmektedir. Serahsî, “veli”nin cenaze namazını teyemmümle kılabilceğini *Şerhu’l-Câmi’i’s-sağîr*’inde de belirtmiştir.²⁴³ İftihârüddîn Buhârî, cenazenin velisinin, teyemmümle cenaze namazını kılmasının mübah olmayacağını ifade eder. Ardından Sadrüşşehîd’in *el-Fetâva’s-sugrâ*’sından zâhirü’l-mezhebe göre imamla muktedi arasında fark olmadığını, Hasan b. Ziyâd’ın rivayetinde imamın teyemmümle cenaze namazı kılamayacağını ve Sadrüşşehîd’in “bu görüşü alıyoruz” ifadesiyle tercihinin nakleder.²⁴⁴ *Tecnis*’te imamın, teyemmümle cenaze namazını kılamayacağı görüşünü, Sadrüşşehîd’ten naklen tashih edenin Şemsüleimme olduğu bilgisi yer almaktadır.²⁴⁵ *Zahîre* sahibi ise aynı tashihi aracısız Şemsüleimme’den aktarır.²⁴⁶ Şemsüleimme mutlak kullanıldığında Serahsî kastedilse de Serahsî’nin aksi kanaatte olduğunu göz önüne aldığımızda, bu aktarımlarda ismi geçen fakihin onun hocası

²⁴⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 2/126-127.

²⁴¹ Serahsî, *Mebûsât*, 2/127.

²⁴² Hâkim eş-Şehîd, *Kâfi*, 1/173.

²⁴³ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Şerhu’l-Câmi’i’s-sağîr*, thk. Ertuğrul Boynukalın (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2021), 1/134.

²⁴⁴ İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdîrreşîd el-Buhârî, *Hulâsatü’l-fetâvâ* (Leknev: Mektebetü Reşîde, ts.), 1/40.

²⁴⁵ Ebû’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *et-Tecnis ve’l-mezîd*, thk. Muhammed Emîn Mekki (Karaçi, Pakistan: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-‘Ulûmi’l-İslâmiyye, 2004), 1/323.

²⁴⁶ Burhâneddin Buhârî, *Zahîre*, 1/365.

Şemsüleimme Halvânî olabileceği ilk olarak akla gelmektedir. Ancak İbn Âbidîn, Nûh Efendi'den (ö. 1070/1660) zâhirü'r-rivâye görüşü Halvânî'nin tashih ettiğini nakleder.²⁴⁷ Halvânî'nin *Mebûsût*'unda konuyu veliyi istisna etmeden anlatması Nûh Efendi'yi doğrular.²⁴⁸ Bu durumda Serahsî'nin İsâ'dan tashih naklini, Serahsî'nin kendi görüşü olduğu zehabına kapılarak, Şemsüleimme isminden mezkûr tashih naklini eserlerine almaları olasılığı daha kuvvetli görünmektedir. *Hülâsâ*, *Tecnîs* ve *Zahîre*'deki tashih nispetinin de verilen bilgilere göre sorunlu olduğu akla gelmektedir. Nitekim Sadrüşşehîd, sahih görüşün imam veya muktedînin cenaze namazını teyemmümle kılabilmesi olduğunu, bunu Şemsüleimme'nin zikrettiğini belirtir. Ardından Hasan b. Ziyâd'ın ilgili rivayetini nakleder fakat kendisi bu rivayeti-görüşü tashih etmediği gibi başka birisinden de tashih nakletmez.²⁴⁹ Başka bir eserinde ise konuyu “veli” ile kayıtlamadan mutlak zikreder.²⁵⁰ Cenazenin velisinin teyemmümle cenaze namazını kılamayacağı görüşüne, Kudûrî'nin *tahrîc* yöntemiyle ulaştığı ihtimal dahilinde olup bu fikhî-aklî faaliyetini de Hasan b. Ziyâd'ın rivayetiyle desteklemeye çalışmış olabilir. Mergînânî'ye gelinceye kadar Zâhirü'r-rivâye doğrultusunda mutlak ifadelerle konuyu ele alanlar arasında Debûsî'yi, (ö. 430/1039) Ebû'l-Leys Semerkandî'yi, İsbîcâbî'yi (ö. 535/1141) ve Alâeddin Semerkandî'yi sayabiliriz.²⁵¹ Cenazenin velisinin teyemmümle cenaze namazını kılamayacağı görüşünü ilk tasrîhî tashih eden Mergînânî'dir.²⁵² Mergînânî, *Hidâye*'nin metni *Bidâye*'yi İmam Muhammed'in *Câmi'u's-sağîr*'ini ve Kudûrî'nin *Muhtasar*'ını temel alarak inşa etmiştir. Bu meselede, temel aldığı metindeki görüşü benimseyip “veli” kavramını kullanarak açıkça tashih etmiştir. *Muhtasar*'daki görüşün *Hidâye* gibi yazıldığı dönemden sonrasını etkilemiş bir eserde tashih edilmesi *Hidâye*'yi esas alan bazı güvenilir metinlere bu görüşün dahil edilmesine sebep olmuştur. Buraya kadar serdettiğimiz malumat doğrultusunda metinlere “veli” kaydının

²⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/107-108.

²⁴⁸ Ebû Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî, *el-Mebûsût* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1381), 21a-21b.

²⁴⁹ Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî Sadrüşşehîd, *el-Fetâva's-suğrâ*, thk. Abdülhalik Uygur (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 1/118.

²⁵⁰ Ayşe Biçer, *Sadrü's-Şehîd (536/1141)'in 'Umdetü'l-fetâvâ Adh Eserinin Tahkiki* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 16.

²⁵¹ Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Hizânetü'l-fikh*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 45; Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *el-Esrâr fî mesâilî'l-hilâf*, thk. Adnân b. Fehd el-Abeyyat (Kuveyt: Esfâr, 2023), 1/224-225; İsbîcâbî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/187; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/92.

²⁵² Mergînânî, *Hidâye*, 1/356.

tahrîc yoluyla sonradan eklendiğini, bu kayıtlamaya dayanaklık eden rivayetin mezhep içi rivayet açısından sağlam olmadığını söyleyebiliriz.

Mevsilî, konuyu “veli” kaydı eklemeyen zikretmiş, diğer rivayete değinmemiştir.²⁵³ Siğnâkî (ö. 714/1314) zâhirü’r-rivâye görüşün veçhi üzerinde durarak temayülünü belli etmiştir.²⁵⁴ *Tebyînü’l-hakâ’ik* müellifi Zeylaî, zayıflık bildiren “denildi” kalıbıyla Hasan b. Ziyâd’ın rivayetini ve Mergînânî’nin tashihini bildirir. Sonrasında zâhirü’r-rivâye görüşü ve bu görüşün tashihini nakleder.²⁵⁵ *Tatarhâniyye*’de Mergînânî’nin tashihinden sonra *Nisâb* adlı eserden zâhirü’r-rivâye görüşün tashihi aktarılmıştır.²⁵⁶ Bu eser Burhâneddîn İbn Mâze’nin *Nisâbü’l-fukahâ* (Tetimmetü’l-fetâvâ) isimli kitabıdır. İbn Mâze bu kitabında zâhirü’r-rivâye görüşün sahih olduğunu Şemsüleimme’den iki defa nakleder.²⁵⁷ Burhâneddîn Buhârî’nin *Muhîr*’te aksi görüşü beyan etmesine rağmen bu tashihte bulunması onun hangi görüşü tercih ettiğini güçleştirmektedir. Şümunnî, *Fetâvâ’z-Zahîriyye*’den zâhirü’r-rivâye görüşü Şemsüleimme Halvânî’nin tashih ettiğini nakleder. *Hülâsa*’dan ise aksi istikametteki görüşün tashihini nakleder.²⁵⁸ İbrahim Halebî ise iki görüşü de inceler. *Hidâye* sahibinin tashihini gerekçesi üzerinden eleştirir. Tashihin illetinin işkal barındırdığını, bu sorunun giderilemeyeceğine vurgu yapar. Meselenin temel illetinin cenaze namazını kaçırma korkusu olduğunu ve bunun ayırma gitmeden herkes için geçerli bir mazeret kabul edildiğine dikkati çeker. Bu nedenle “veli” istisnasının anlamsız olduğunu dile getirir.²⁵⁹ İbn Nuceym görüşleri ve gerekçelerini sıralar. İki görüşün de tashihini ve tashih edenleri açıklar. “Veli” istisnasının *Hidâye* sahibinin tercihi olduğunu, zâhirü’r-rivâye görüşün mutlak geldiğini tekrarlayarak bu görüşü tercih ettiğini ima eder.²⁶⁰ Hayreddîn Remlî, “veli” kaydını istisna etmeden bedeli bulunmayan namazlarda teyemmümün meşru kabul edildiğine değinir.²⁶¹ İzmîrî (ö. 1165/1751) metni zâhirü’r-rivâyeye göre açıklar ve gerekçesini nakillerle destekler.²⁶² Tahtâvî, incelediğimiz konu gibi zor konuları mezhep içi tercih kurallarına göre

²⁵³ Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/35.

²⁵⁴ Zaher Alqudah, *Es-Siğnâkî’nin “En-Nihâye fi şerhi’l-Hidâye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi (Taharet ve Namaz)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 239.

²⁵⁵ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâ’ik*, 1/42.

²⁵⁶ Âlim b. Alâ, *Fetâvâ’t-Tatarhâniyye*, 1/385.

²⁵⁷ Burhâneddîn Buhârî, *Nisâbü’l-fukahâ* (Yeni Cami, 673), 25a.

²⁵⁸ Şümunnî, *Kemâlü’d-dirâye* (Reşid Efendi, 227), 17a.

²⁵⁹ Halebî, *Halebî kebîr*, 1/195-196.

²⁶⁰ İbn Nuceym, *Bahrü’r-râ’ik*, 1/274-275.

²⁶¹ Remlî, *Fetâvâ’l-hayriyye*, 1/54.

²⁶² Mevlânâ Mehmed İzmîrî, *Kemâlü’d-dirâye fi cemî’i’r-rivâye min şürûhi’l-Mülteka*, thk. Mustafa Hatîb (Beyrut: Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2017), 173.

çözümüne kavuşturmakta çok faydalı, pratik ve önemli bir kuralı hatırlatır. İlk önce metindeki “veli” istisnasının *Hidâye*’de tashih edildiğini belirtir. Zâhirü’r-rivâyeye göre istisna edilmeksizin cenaze namazını kaçırmaya korkusunu taşıyan herkesin teyemmümle cenaze namazını kılabilceğini, bunun Serahsî tarafından tashih edildiğini ifade eder. İkinci tashihin aynı zamanda zâhirü’r-rivâyeye olmasından dolayı güçlenmesi kuralını zikreder.²⁶³ Tahtâvî, *ihtilâfî’-t-tashih*in meydana geldiği meselelerde, tercihin zâhirü’r-rivâyeye yönünde olması gerektiği kuralından bahsederek değerlendirmeye aldığımız bu meseleye rehberlik etmiş olmaktadır. Şeyh Bedreddin’in (ö. 823/1420) *Teshîl*’de Hanefî mezhebindeki râcih görüşlere eleştiri yöneltmesi bilinen bir husustur. Bu meselede “veli”nin teyemmüm ruhsatından yararlanamayacağını sahih görüş olarak takdim eder. Fâzıl Emîr (ö. 1710 sonrası) onun mezhep içi eleştirilerini incelemek ve haklı olup olmadığını tespit için *Teshîl*’e bir haşiye kaleme alır. Bu meselede velinin de cenaze namazında teyemmümden faydalanabileceğini tahrir eder.²⁶⁴ İki görüşü bağdaştırma çabaları da gündeme gelmiştir.²⁶⁵

Mezhep birikiminden ortaya koyduğumuz malumat, Ali el-Kârî’nin, tercihinde yanlış yerde durduğunu göstermektedir. Tercihi, mezhep içi tercih usulü ve ilkelerinden zâhirü’r-rivâyeye uygunluk, üç imamın ittifakının dışına çıkmamak, mezhebin asıllarıyla ters düşmemek ölçütlerini ihlal etmektedir. Farklı tashihlerin bulunması durumunda zâhirü’r-rivâyeye mutabık tashihi öncelemek kuralına da uymamaktadır.

2.2.7. Su Bulmayı Uman Kişinin Namazı Geciktirebileceği Son Vakit

Teyemmüm konusunda teyemmümün yapıma vaktiyle ilgili tartışmalardan birisi de vaktin sonuna kadar suyu bulma ümidi taşıyan kişinin durumudur. Vaktin sonunda suyu bulma ümidinden kasıt zann-ı galibiyle (üstün kanaat) bir takım emare ve göstergeler yoluyla vaktin sonunda suyu bulma kanaatinin ağır basmasıdır.²⁶⁶ Bahsedilen zann-ı galibi taşıyan kişinin vakit içinde teyemmümü erteleyebileceği son vakit bu başlıktaki araştırma mevzusudur. Ali el-Kârî, vaktin sonunda suyu bulabileceğine dair üstün kanaat taşıyan kişinin teyemmümü vaktin sonuna kadar erteleyebileceğinin müstehap olduğunu, ancak kerahet vaktine denk

²⁶³ Tahtâvî, *Hâşiyetü’-t-Tahtâvî*, 1/238.

²⁶⁴ Fâzıl Emîr, *Hâşiye ale’-t-teshîl Şeyh Bedreddîn’in Mezhep İçi Eleştirilerine Cevaplar*, ed. H. Yunus Apaydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024), 1/93.

²⁶⁵ İbn Emîru Hâc, *Halbetü’l-mücellî*, 1/252.

²⁶⁶ Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn el-‘Aynî, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, thk. Emin Salih Şaban (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2000), 1/555.

gelecek kadar aşırı beklememesini belirtir.²⁶⁷ Ali el-Kârî açık tercih lafızları kullanmadan, anılan durumda olan kişinin, teyemmüm edip namaz kılacak kadar vakit kalana dek (cevaz vakti) teyemmümü ertelemesinin müstehap olduğu görüşünü benimsemiştir. Ali el-Kârî'nin bu görüşü mezhep içi tercih usulüyle bağdaşmamaktadır. Ali el-Kârî konumuzla ilgili metnin şerhini aynı lafızlarla Şümünnî'nin şerhinden alarak bu görüşü benimsemiştir.²⁶⁸ Bu konuda da Şümünnî'ye uyararak mezhep içi tercih bakımından hatalı bir görüşe ulaşmıştır. Bircendî ve Kuhistânî de ilgili metni Şümünnî'ye yakın lafızlarla şerh etmişlerdir.²⁶⁹ Bu şârihlerin de konuyu bu şekilde ele alması, Ali el-Kârî'yi metni hatalı şerh edip müftâ bih görüşten uzaklaşmasında pay sahibi yapmıştır.

Konu çeşitli evrelerden geçerek son halini aldığından, konunun tarihi serencamını ortaya koymak, konu bütünlüğü ve müftâ bih görüşün tespiti açısından yararlı olacaktır. Zâhirü'r-rivâyede su bulamayan yolcunun vaktin sonuna kadar bekleyeceği hükmüyle yetinilmiş detaya girilmemiştir.²⁷⁰ Kudûrî bu beklemeye istihbab hükmünü ilk veren fakihdir.²⁷¹ *Kitâbü'l-asl*'dan Ebû Hanîfe'nin "Bana en sevimli gelen su bulamayan yolcunun teyemmümü vaktin sonuna ertelemesidir." ifadesini nakletmiştir.²⁷² Elimizde bulunan matbu *Kitâbü'l-asl* nüshasında bu ifade bulunmamaktadır. Kudûrî Ebû Hanîfe'nin bu ifadesinden beklemenin müstehap olduğunu çıkartmıştır. Teyemmümü vaktin sonuna ertelemenin gerekçesini açıklarken, suyun bulunma ihtimalinin olduğunu, bulunduğu namazın en tam sıfatlarıyla kılınabileceğini dolayısıyla suyun bulunması zann-ı galiple ümit edildiğinde en faziletli olanın teyemmümü geciktirmek olduğunu ifade etmiştir.²⁷³ Bu ifadede geçen en faziletli kavramından istihbab rahatça anlaşılmaktadır. Kudûrî bu konuya bir katkı daha yapmıştır. Zâhirü'r-rivâyede suyu bulamayan yolcunun zann-ı galip taşıyıp taşımamasına değinilmeksizin vaktin sonuna kadar bekleyeceği belirtilmiştir. Kudûrî, baskın kanaatle suyu bulma ümidine sahip olanların vaktin sonuna kadar beklemelerinin müstehap olduğu, su bulma ümidi olmayanların beklemelerinin gerekmediği ayrımını ortaya çıkarmıştır. Bu ayrımı Muallâ b. Mansûr'un (ö. 211/826) Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan aktardığı nevâdir

²⁶⁷ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 179.

²⁶⁸ Şümünnî, *Kemâlû'd-dirâye* (Reşid Efendi, 227), 19b.

²⁶⁹ Bircendî, *Şerhu'n-Nukâye fî muhtasari'l-Vikâye* (Veliyyüddin Efendi, V1261), 23a; Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, 1/71.

²⁷⁰ Seybânî, *el-Asl*, 1/84; Hâkim eş-Şehîd, *Kâfi*, 1/86.

²⁷¹ Burhâneddîn Buhârî, *Muhîtü'l-burhânî*, 1/306.

²⁷² Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 1/232.

²⁷³ Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 1/232.

rivayetle desteklemiştir.²⁷⁴ Bu ayırım daha sonra gelen fakihlerce kabul görmüş ve Kudûrî'nin yaptığı fıkhi işlem zâhirü'r-rivâyenin tefsiri olarak nitelendirilmiştir.²⁷⁵ Buraya kadar verilen bilgiler ışığında konunun ana hatlarıyla ortaya konulduğunu ve konuyla ilgili ortak bir kanaat oluştuğunu söyleyebiliriz. Suyu bulabileceğine dair kuvvetli kanaat sahibinin teyemmümü erteleyebileceği son vakit konusunda ise farklı tercihler bulunmaktadır. Ebû Bekir Haddâd (ö. 800/1398) konuyla ilgili görüşleri topluca sıralar. Birinci görüşü anılan durumda olan kişinin teyemmümü cevaz vaktine kadar geciktirebileceği şeklinde verir ve Hucendî'nin (ö. 802/1400) bu görüşü savunduğunu aktarır. İkinci sıraya, bahsedilen kişinin teyemmümü müstehap vaktin sonuna kadar geciktirebileceği görüşünü koyar ve tashih eder. Hucendî'nin dışındaki fakihlerin genel olarak bu görüşte olduklarına işaret eder. Üçüncü olarak suyu bulacağından emin olan kişinin teyemmümü cevaz vaktinin sonuna kadar, baskın kanaat taşıyanın müstehap vaktin sonuna kadar erteleyebileceği, su bulacağına dair ümidi olmayanın namazı vaktin başında kılacağı şeklindeki ayırma dayanan görüşü verir.²⁷⁶ Haddâd dışındaki birçok fakih de suyu bulabileceğini zann-ı galiple ümit edenin, teyemmümü müstehap vaktin sonuna kadar geciktirmesinin müstehap olduğu görüşünün fetvaya esas görüş olduğunu tashih ve tercih etmiştir.²⁷⁷

Ali el-Kârî'nin önceki şârihlere özellikle Şümünnî'ye uyararak ulaştığı hüküm, meşayihin çoğunluğunun tercih ettiği görüşün benimsenmesi gerektiği mezhep içi tercih ilkesiyle örtüşmemektedir.

2.2.8. Özür Sahibinin Her Namaz İçin Elbisesini Yıkaması

Çeşitli nedenlerle bedenden abdesti bozan sıvıların sürekli çıkması sonucunda bu duruma maruz kalan kişilere, ibadetlerinin kesintiye uğramaması ve zorluğun giderilmesi amacıyla ruhsat yoluyla bir takım özel hükümler konulmuştur. Konuya başlamadan önce özel hükümlere tabi olan özür sahiplerinin tanımını vermek uygun olacaktır. Bir kişinin özür

²⁷⁴ Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, 1/232.

²⁷⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/97; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 1/201.

²⁷⁶ Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, thk. Said Bekdâş (Amman: Ervika, 2015), 1/207.

²⁷⁷ 'Aynî, *Binâye*, 1/552; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/272; Haskefî, *Dürrü'l-müntekâ*, 95; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, thk. Abdüllatîf Hasan Abdurrahman (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/34; İzmirî, *Kemâlü'd-dirâye*, 182; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/247; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/130-131; Meydânî, *Lübâb*, 1/54; Badır, *Zahîratü'l-ukbâ fi şerhi Sadrişşeriatî'l-uzmâ*, 73.

sahibi sayılabilmesi için başlangıçta hükmen bile olsa, özre sebep olan abdesti bozucu sıvının farz bir namaz vakti boyunca abdest alıp namaz kılacak kadar durmayıp sürekli akması gerekir. Özür bu şekilde sabit olduktan sonra diğer vakitlerde de bir kere bile olsa aynı sıvının akması ise özrün beka/devam şartıdır. Özürlülük hali, sürekli akan sıvının tam bir namaz vakti süresince kesilmesiyle son bulur. Özür sahipleri her namaz vakti için bir kere abdest alırlar ve bu abdestle istedikleri kadar farz ve nafîle namaz kılabilirler. Müstehâza kadınlar özür sahipleriyle aynı hükümlere tabidir. Vaktin çıkmasıyla abdestleri bozulur.²⁷⁸ Özür sahiplerinden namaza mâni olan sürekli necis akıntı geldiğinden bu akıntının elbiseye bulaşması kaçınılmazdır. Bu noktada da özür sahiplerinin necis akıntılarının elbiselerine bulaşması onların elbiseleriyle de ilgili özel hükümleri gündeme getirmektedir. Hanefî fakihler bu konuyu da tartışmışlardır.

Ali el-Kârî, *Nukāye* metninde özür sahiplerine ilişkin hükümlerin sıralandığı bölümde, metni şerh ettikten sonra metinde zikredilmediği için özür sahiplerinin elbiselerinin hükmü konusuna giriş yapar. O müstehâza lafzını kullanarak görüşleri açıklasa da zikredilen hükümler özür sahiplerini de kapsar. Muhammed b. Mukâtil'in (ö. 242/856-857) müstehâza kadınların necis sıvı bulaşan elbiselerini her namaz için yıkamalarının vücbiyeti görüşünde olduğunu ilk olarak belirtir. İbn Seleme'nin (ö. 278/891-892) görüşünün ise müstehâza kadının elbisesini her namaz için yıkaması gerekmediği yönünde olduğunu ifade eder. Bu görüşü, elbisenin yıkanması emrinin bedenın yıkanması emrinden daha kuvvetli olmamasıyla gerekçelendirir. Birinci görüşü daha evla ifadesiyle niteleyerek açıkça tercihinı ortaya koyar.²⁷⁹

Ali el-Kârî'nin bu tercihi mezhep içi tercih usulü açısından doğru görünmemektedir. Ali el-Kârî konuya ilişkin görüşleri ve görüş sahiplerini Nebîre-i Şeyh Ömer Kâdürî'nin (ö. 832/1429) Kudûrî'nin *Muhtasar*'ının şerhi *Muzmerât*'tan nakletmiştir. Naklin sonuna Muhammed b. Mukâtil'in görüşünü tercih ettiğini Ali el-Kârî eklemiştir. Bu eklentiye *Muzmerât*'ta yer verilmemiştir.²⁸⁰ Ali el-Kârî'yi *Muzmerât*'a yönelten muhtemelen Kuhistânî'nin *Nukāye* şerhidir. Ali el-Kârî daha önce yazılan *Nukāye* şerhlerinden ziyadesiyle yararlandığından, özür sahipleriyle ilgili metni şerh etmek için Kuhistânî'nin şerhine de müracaat etmiş ve konumuzla ilgili görüşleri aktarma sadedinde Kuhistânî'nin,

²⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/312-316.

²⁷⁹ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-înâye*, 2005, 234-235.

²⁸⁰ Yusuf b. Ömer b. Yusuf Kâdürî, *Câmi'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*, thk. Semîr Subhî Hüdâbahş el-Hicâzî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/247.

Muzmerât'a atfını görünce²⁸¹ bu esere muttali olup ondan iktibasta bulunmuştur. Ali el-Kârî'nin *Muzmerât*'tan alıntı yaptığını kesinleştiren husus, onun müstehâza kadınlarla ilgili iktibasından sonra isal olmuş kişinin (mabtûn) elbisesiyle ilgili bir hükmü *Muzmerât*'tan alıntılmasıdır. İsal olmuş kişiyle ilgili söz konusu iktibas, Ebü'l-Kâsım'ın isal olmuş kişinin altına serilen kumaş veya elbiseye daimî surette necasetin temas etmesi durumunda bu kişinin necis elbise veya kumaşla namazını kılabilmesi fetvasıdır.²⁸² Künyesinin zikredilmesiyle yetinilen şahıs Orta Asya hukukçularından Ebü'l-Kâsım es-Saffâr el-Belhî (ö.326/938) olmalıdır. Ebü'l-Kâsım künyesiyle nevâzil eserlerinde fetvaları tekrarlanan hukukçu Saffâr'dır. Bu nakil Ali el-Kârî'nin konumuzla ilgili ihtilafta hangi kaynağa dayandığını göstermesi açısından önem arz ederken, diğer taraftan ele aldığımız meseledeki tercihine aykırı görünmektedir. Nitekim ikinci nakil, elbisesi veya namaz kılarken altına serilen kumaş sürekli necasete mahal olan kişinin bu halde namaz kılabileceğini göstermektedir. Bu da Ali el-Kârî'nin bir önceki naklin sonundaki açık tercihine muhalif olması yönüyle bir çelişkiyi ihsas ettirmektedir. Ali el-Kârî'nin ya müstehâza kadınlarla diğer özür sahipleri arasında bir ayrıma gitmesi veya isal olan kişiyle ilgili fetvayı sadece nakletme açısından zikretmiş olması seçeneklerden ikisidir. Yusuf b. Ömer Kâdûrî, özür sahiplerinin elbiselerini her namaz için yıkamaları gerektiğini benzer fûru örnekler üzerinden muhtar görüş olarak takdim eder.²⁸³ Ali el-Kârî bu kısımları şerhine almaz.

Zâhirü'r-rivâyede mesele mutlak zikredilmiş, özür sahiplerinin elbiselerine sürekli akan kan gibi necis akıntılarının bulaşması durumunda elbiselerini yıkadıktan sonra namaz kılabilecekleri belirlenmiştir.²⁸⁴ Bu mutlak ifadelerden, ilk bakışta özür sahiplerinin elbiselerini vakit içinde her namaz için yıkamaları gerektiği vehmine düşülebileceğinden, bu tevehhümü gidermek için anılan cümlenin mutlaklığını kayıtlama yoluna gidilmiştir. Halvânî ve Serahsî, Hâkim eş-Şehîd'in *Kâfi*'sinin şerhinde *Kitâbü'l-Asl*'da yer alan "Özür sahiplerinin namaz için elbiselerini yıkamaları gerektiği" ifadesini, elbiseyi yıkadıktan sonra vakit içinde elbiseye bir daha necaset akıntısının bulaşmaması sonucu faydalı oluyorsa elbiseyi yıkamanın vacip oluşuyla kayıtlamışlardır.²⁸⁵ Bu mutlakiyeti kayıtlama işlemi sonraki fakihlerin kurucu imamlardan gelen rivayetler hakkındaki fikhî faaliyetlerinden

²⁸¹ Kuhistânî, *Câmi 'u'r-rumûz*, 1/95.

²⁸² Kâdûrî, *Câmi 'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*, 1/248; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 235.

²⁸³ Kâdûrî, *Câmi 'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*, 1/249.

²⁸⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 1/51; Hâkim eş-Şehîd, *Kâfi*, 1/77-78.

²⁸⁵ Halvânî, *el-Mebsût* (Ayasofya, 1381), 14b; Serahsî, *Mebsût*, 85.

birisini göstermesi hasebiyle değerli ve önemlidir. Bu yolla, konumuz açısından Halvânî ve Serahsî zâhirü'r-rivâyenin nasıl anlaşılması ve açıklanması gerektiğini göstererek muhtemel yanlış anlaşılmanın da önüne geçmişlerdir. Bu izah tarzı sonraki fakihlerce benimsenerek mezhep kitaplarındaki yerini almış ve konunun açıklanmasında tekrarlanmıştır. Muhammed b. Mukâtil ve İbn Seleme'nin fetvalarına ilk atıf yapan Ebü'l-Leys Semerkandî'dir. *Nevâzil*'inde tercihte bulunmaksızın iki fakihin fetvasını kaydeder. *Nevâzil*'de Muhammed b. Mukâtil'in fetvası müstehâza kadının her namaz vakti için elbisesini yıkamasının gerekli olduğu şeklinde kaydedilmiştir.²⁸⁶ Ali el-Kârî ise Muhammed b. Mukâtil'in görüşünü müstehâzanın her namaz için elbisesini yıkaması gerektiği şeklinde nakletmiştir.²⁸⁷ Halvânî Muhammed b. Mukâtil'in görüşünü müstehâzanın elbisesini vakit içindeki her namaz için yıkaması gerektiği olarak nakletmiştir. Elbise yıkama meselesini abdeste kıyas ettiğini belirterek Muhammed b. Mukâtil'in fetvasının dayanağını açıklamıştır. Özür sahiplerinin elbiselerini her namaz için yıkamaları gerekmesinin güç yetirilemeyenle sorumlu tutmak (teklîfü mâ lâ yütâk) anlamına geldiği illetiyle fetvaya esas olan görüşü savunmuştur. Muhammed b. Seleme'nin fetvasını da aktarmış ve eserin/rivayetin abdestle ilgili geldiğini elbisenin yıkanmasıyla ilgili bir emrin varit olmadığını, buradan hareketle elbise yıkama işinin abdeste kıyasla sabit olamayacağını açıklayıp Muhammed b. Seleme'nin görüşünü delillendirmiştir.²⁸⁸ Serahsî hocasının istidlal tarzına yaklaşan izahla konuyu genişletmiştir.²⁸⁹ Halvânî ve Serahsî'nin konuyu açıklama ve delillendirme biçimi mezhep geleneği içinde genel kabul görerek muhafaza edilegelmiştir.

İftihârüddîn Buhârî, özür sahiplerinin elbiselerini yıkadıktan sonra necaset akıntılarının art arda elbiseye bulaşmasının sürekliliği sonucu elbiseyi yıkamanın yarar sağlamaması halinde elbisenin yıkanmasının gerekmediğini beyan eder. Ardından Muhammed b. Mukâtil'in görüşünü nakleder. Fetvaya esas olanın birinci görüş olduğunu vurgulayarak tercihini ortaya koyar.²⁹⁰ Keşşî eserinde yalnız Muhammed b. Seleme'nin fetvasına değinir. Pis sayılan sıvının sürekli özür sahiplerinin elbiselerine bulaşarak yıkamanın fayda vermemesi durumunda zorluğu gidermek adına elbiseyi yıkama hükmünün düşeceğini kaydeder. Diğer

²⁸⁶ Muhammed Hafız Karamustafaoğlu, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (Taharet Bölümünden Bey' Bölümünün Sonuna Kadar)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 200.

²⁸⁷ Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*, 2005, 234.

²⁸⁸ Halvânî, *el-Mebsût* (Ayasofya, 1381), 14b.

²⁸⁹ Serahsî, *Mebsût*, 1/85.

²⁹⁰ Buhârî, *Hulâsa*, 1/16.

el-Buhârî'dir.²⁹⁹ Zâhidî ikinci sırada, Bakkâlî'nin *Cem 'u'l-'ulûm* adlı eserinden bu eserin rumuzunu kullanarak meselemizle ilgili tercih edilen görüşü nakleder. Üçüncü sırada Bakkâlî'nin namazla ilgili kitabından konuyla ilgili görüşleri sahiplerine nispet eder. Buna göre özür sahiplerinin elbiseleri namaz kılacak kadar bir süre temiz kalıyorsa mezhep içi ittifakla elbisenin yıkanması vaciptir. Elbise namaz kılacak kadar temiz kalmıyorsa Ebû Yusuf'a göre elbisenin yıkanması yine vaciptir, İmam Muhammed'e göre vacip değildir.³⁰⁰ Görüşlerin sahiplerine nispetinde Ebû Yusuf'un ve İmam Muhammed'in isimlerini zikreden sadece Zâhidî olmuştur. Mezhep içinde bu görüşleri sâhibeyne nispet eden başka bir müellif bulunmadığı gibi Zâhidî'den sonra yaşayan fakihler bu meselede tarafları belirlerken İbn Emîru Hâc dışında³⁰¹ Zâhidî'ye uymamışlardır. Serdedilen nakillere yakından baktığımızda müftâ bih görüşü tespit noktasında iki ayrı fakihler topluluğuyla karşılaşırız. Birinci fakihler topluluğunu Halvânî, Serahsî ve Kâsânî gibi fakihler temsil etmektedir. Bunlara göre müftâ bih görüş, özür sabit olduktan sonra, özrün beka şartı olan necis akıntının her bir namaz vaktinde birden fazla tekerrür etmesiyle elbiseyi yıkamanın fayda sağlamaması durumunda özür sahiplerinin elbiselerini yıkamasının gerekli olmaması, namazlarını bu elbiseyle kılabilmeleridir. İkinci fakihler topluluğu ise Nâtîfî, Sadruşşehîd ve Bakkâlî gibi fakihlerden müteşekkildir. Bu fakihlerin ilk fakihler topluluğundan ayrıldıkları yer özür sahiplerinden sızan necis akıntının namaz kılacak kadar bir süre bile kesilmemesidir. İkinci fakihler topluluğu özür sahiplerinin elbiseyi yıkamasının faydalı olmamasını namaz kılma süresiyle tayin etmişlerdir. Bu ikinci görüşü savunanlar birinci görüşü kabul edenlere nazaran daraltıcı bir yorumu öne çıkarmışlardır. Birinci fakihler topluluğu, bu zaviyeden daha geniş bir yorumlamayla İbn Âbidîn'in de belirttiği üzere özür sahiplerine daha geniş bir alan açmışlardır.³⁰² Nitekim İbn Emîru Hâc iki ayrı fakih topluluğunun görüş ayrılığını işkal olarak değerlendirmiştir. Tercih edilen görüşün daraltıcı yorumu benimseyen ikinci fakihler topluluğunun görüşü olduğunu ilk aşamada kabul etmiştir. Ardından iki görüş arasındaki soruna değinmiş, konunun bitiminde Ebû'l-Leys Semerkandî'den özür sahiplerinin istincasıyla ilgili fûru bir örnek üzerinden sorunu aşmaya çalışmış, birinci fakihler topluluğunun tercihine meyletmiştir. İbn Emîru Hâc Semerkandî'yi ikinci fakihler

²⁹⁹ Ahmed Rızâ Hân Birelvî, *Ceddü'l-mümtâr alâ Reddî'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Yunus Ali el-Attarî el-Medenî (Karaçi: Mektebetü'l-Medîne, 2013), 1/339.

³⁰⁰ Zâhidî, *Müctebâ*, 1/139.

³⁰¹ İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/381-382.

³⁰² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/318.

topluluğuna dahil eder, bu görüşü *Nevâzil*'de tercih ettiğini aktarır.³⁰³ Ancak konunun başında atıf yaptığımız üzere Semerkandî bu konuyla ilgili Muhammed b. Mukâtil ve İbn Seleme'nin görüşlerini kaydeder, herhangi bir tercihte bulunmaz ve ek bilgi vermez.³⁰⁴ Semerkandî'nin *Nevâzil*'de ikinci fakihler topluluğunun tercih ettiği gibi daraltıcı yorumu benimsediğini ifade ederek *Nevâzil*'i kaynak gösteren ilk fakih İbnü'l-Hümâm'dır.³⁰⁵ Belirttiğimiz gibi bu görüşün kaynağı olarak *Nevâzil*'i göstermek hatalı bir nispet gibi görünmektedir. Son tahlilde elbiseyi yıkamanın faydalı olmasının açıklamasında bir yorum farkı görülmektedir. Bu yorum farkı, özür sahiplerinin elbiselerine bulaşan necis akıntının sürekliliğini tayin etmekte ve akıntının elbiseye bulaşma sıklığında ortaya çıkmaktadır. Mezhebin asılları, özür sahiplerinin zrnn beka şartı ve her iki taraftaki fakihlerin mezhepteki konumları dikkate alındığında birinci fakih topluluğunun görüşü daha ağır basmaktadır. Ali el-Kârî'nin tercih ettiği Muhammed b. Mukâtil'in görüşüne bu bağlamda atıf yapılmamış ve bu görüşü savunan fakih çıkmamıştır. *Tatarhâniyye*'de Sadrüşşehîd'in fetvası ne çıkartılmış ve tercihine yer verilmiştir. Attâbî'nin *Fetâvâ*'sından özür sahiplerinin elbiselerini her namaz vakti için yıkamaları gerektiği görüşünün Eb Yusuf'tan rivayet edildiği bilgisi kaydedilmiştir.³⁰⁶ Ancak görüşlerin bu imamlara nispet edilerek rivayet edilmesi yaygınlık kazanmış bir olgu değildir. Sercî konuyla ilgili tercih edilen görüşü muteber eserlerden aktarır. Meşayihî Muhammed b. Mukâtil'in karşısında konumlandırarak onun görüşünde tek kaldığına dikkat çeker.³⁰⁷ Aynî bu konuda Sercî'nin ifadelerini aynen tekrarlar.³⁰⁸ Zeylaî ve ivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (. 954/1547) konuyu değerlendirirlerken sözü geçen elbiseyi yıkamanın fayda getirmesini namaz kılma süresiyle kısıtlamayarak yaklaşımlarını tebarüz etmişlerdir.³⁰⁹ İbrahim Halebî Muhammed b. Mukâtil'in görüşünün uygulanmasının faydasız olması, malı zayı etmesi üzerinde durarak muhtar olan görüşü savunur. Elbisenin yıkanmasının müfit olmasını namaz kılma süresiyle daraltmaz.³¹⁰ İbn Nüceym konumuzla ilgili fakihlerin görüşlerini tasnif eder. Tercih edilenin *Nevâzil*'deki görüş olduğunu beyan eder.³¹¹ şeyhîzâde *Nevâzil*'i kaynak göstererek, Haskefi

³⁰³ İbn Emîru Hâc, *Halbetü'l-mücellî*, 1/381-382.

³⁰⁴ Karamustafaoğlu, *Nevâzil*, 200.

³⁰⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/186.

³⁰⁶ Âlim b. Alâ, *Fetâva't-Tatarhâniyye*, 1/237.

³⁰⁷ Sercî, *Ĝâye*, 1/703.

³⁰⁸ Aynî, *Binâye*, 1/678.

³⁰⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/66-67; Muhyiddin Mehmed Efendi ivizâde, *el-İsâr li-halli'l-Muhtâr*, thk. İlyas Kaplan (İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 2016), 1/97.

³¹⁰ Halebî, *Halebî kebîr*, 1/291.

³¹¹ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râ'ik*, 1/374.

ve Meydânî ise herhangi bir kaynak göstermeksizin tercih edilen görüşün, necis sıvının elbiseyi sürekli kirletmesi, elbisenin namaz kılma süresi kadar temiz kalmaması olduğunu bildirmişlerdir.³¹² Nablusî ve Tahtâvî elbisenin yıkanmasının fayda vermesinin namaz süresiyle kısıtlanmamasını asıl görüş, diğer görüşleri zayıf olarak takdim eder.³¹³

Ali el-Kârî'nin tercihini mezhep içi tercih usulü açısından değerlendirdiğimizde, zâhirü'r-rivâyenin öncelenmesi kaidesine, meşayihin çoğunluğunun görüşüne uyulması gerektiği kuralına, şerhlerin fetâvâ eserlerine tercih edilmesi ilkesine ters düşmektedir.

---

³¹² Şeyhizâde, *Mecma' u'l-Enhur*, 1/147-148; Haskefî, *Dürrü'l-müntekâ*, 113; Meydânî, *Lübâb*, 1/64.

³¹³ Nablusî, *Nihâyetü'l-murâd*, 403; Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/292-293.

SONUÇ

Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-'inâye* isimli eserinin *Kitâbü't-tahâre* bölümündeki fihhi hükümleri ve tercihlerini mezhep içi tercih usulüne uyarak inceledik ve tercih ölçütlerine aykırılık teşkil eden sekiz mesele bulunduğunu tespit ettik. Değerlendirmeye aldığımız konularda Hanefî mezhebinin tercih ölçütlerine ve muteber kaynaklara dayanarak tercih hatasının kaynağını, benzer hatalı tercihte bulunanları zikrettik. Özel olarak bu hatalı tercihlerin kimlere ait olduğu hususunu, genel olarak görüşlerin nispet mevsukiyetini sağlamaya gayret ettik. Neticede bu yöntemle Ali el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-'inâye*'de *Kitâbü't-tahâre* bölümünde mezhep içi tercih ölçütlerine uymayan sekiz meseleyi nedenleriyle açıkladık. Buna göre incelediğimiz sekiz meselede, Ali el-Kârî'nin uymadığını tespit ettiğimiz mezhep içi tercih kurallarını meselelerin sırasını gözeterek şöyle sunabiliriz:

1. Mübaşeret-i Fâhişenin Abdeste Etkisi: Ali el-Kârî'nin Bircendî'yi izleyerek yaptığı tercihi, Ebû Yusuf'un veya İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe'yle aynı görüşü paylaşması durumunda Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği kuralına uymamaktadır. Meşayihin çoğunluğunun benimsediği görüşün alınması, ibadet konularında Ebû Hanîfe'nin öncelenmesi ve ihtiyata uygun görüşle amel edilmesi ilkelerine ters düşmektedir. Ali el-Kârî'nin tercihi, tercih işlemi genel olarak temel metinlerle uyum sağlama ve kıyas ve istihsanın tearuzu halinde istisnai meseleler dışında istihsan merkezli hareket etme ölçütlerini de ihlal etmektedir.
2. Saçı Örgülü Kadının Gusül Abdesti Alırken Örgüsünü Yıkamasının Vacip Olup Olmadığı: Ali el-Kârî'nin tercihi, *zâhirü'r-rivâyeye*, meşayihin önde gelenlerinin ve çoğunluğunun tercihi ve mezhebin güvenilir kaynaklarına aykırı bir görünüm arz etmektedir.
3. Köpeğin Aynının Necis Olup Olmaması: Müellifin meşayihin çoğunluğunun görüşüne uymadığı ve mezhebin *asıllarına* ters düştüğü görülmüştür.
4. Bayram Namazında Abdesti Bozulanın Teyemmümlerle Namaza Devam Edip Edememesi: Ali el-Kârî'nin tercihinin, meşayihin aksi tercihi bulunmadıkça Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği ve ibadet konularında imamın kavlinin tercih edilmesi gerektiği

kurallarına aykırı görüldüğünü belirtebiliriz. Ayrıca meşayihin çoğunluğunun tercihine de ters düşmüş bir tercih olduğunu söyleyebiliriz.

5. Laşenin Düştüğü Kuyudan Yıkanan Elbisenin Temizliği: Ali el-Kârî'nin Şümünnî'ye uyup güvenerek aldığı bu tercihinin, mezhep içi tercih usulüne göre *zâhirü'r-rivâyenin* öncelenmesi gerektiği, meşayih aksi yönde bir tercihte bulunmadıkça Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği ve meşayihin çoğunluğunun tercihine uyulması gerektiği ölçütleriyle uyuşmadığını ifade edebiliriz.

6. Cenaze Namazında Velînin Teyemmümü: Müellif *zâhirü'r-rivâyeye* uygunluk, üç imamın ittifakının dışına çıkmamak, mezhebin *asıllarıyla* ters düşmemek ölçütlerini ihlal etmektedir.

7. Su Bulmayı Uman Kişinin Namazı Geciktirebileceği Son Vakit: Ali el-Kârî'nin önceki şârihlere özellikle Şümünnî'ye uyarak ulaştığı hüküm, meşayihin çoğunluğunun tercih ettiği görüşün benimsenmesi gerektiği mezhep içi tercih ilkesiyle örtüşmemektedir.

8. Özür Sahibinin Her Namaz İçin Elbisesini Yıkaması: Ali el-Kârî'nin tercihi *zâhirü'r-rivâyenin* öncelenmesi kaidesine, meşayihin çoğunluğunun görüşüne uyulması gerektiği kuralına, şerhlerin fetâvâ eserlerine tercih edilmesi ilkesine ters düşmektedir.

Bu malumattan hareketle, değerlendirdiğimiz sekiz meselede, ihlal edilen mezhep içi tercih kurallarını en fazla uyulmayandan an az uyulmayana göre sıralayabiliriz:

- A. Meşayihin çoğunluğunun görüşüne-tercihine uyma kuralına sekiz meselenin yedisinde dikkat edilmemiştir. Altıncı mesele dışında, geriye kalan yedi meselede bu kurala dikkat edilmeyerek en fazla göz ardı edilen kuralın meşayihin çoğunluğunun görüşüne uyma kuralı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- B. *Zâhirü'r-rivâyeye* öncelik tanınması ilkesine dört meselede uyulmamıştır. İkinci, beşinci, altıncı ve sekizinci meselede bu ilkeye uyulmamıştır.
- C. Meşayihin aksi tercihi bulunmadıkça Ebû Hanîfe'nin görüşünün alınması gerektiği kuralına üç meselede muhalefet edilmiştir. Birinci, dördüncü ve beşinci meselede bu kurala muhalefet edilmiştir.
- D. İbadet konularında imamın kavlinin tercih edilmesi ölçütüne birinci ve dördüncü meselede aykırı hareket edilmiştir.
- E. Temel metinlere ve güvenilir kaynaklara dayanılması kaidesine birinci ve ikinci meselede riayet edilmemiştir.

- F. Mezhebin *asıllarıyla* çelişmeme ilkesi üçüncü ve altıncı meselede ihmal edilmiştir.
- G. Üç imamın ittifakının dışına çıkmama kuralı altıncı meselede göz ardı edilmiştir.
- H. Kıyas ve istihsanın tearuzu halinde istisnai meseleler dışında istihsan merkezli hareket etme ilkesine birinci meselede başvurulmamıştır.
- İ. Şerhlerin fetâvâ eserlerine öncelenmesi kuralına sekizinci meselede ters düşülmüştür.

Değerlendirmeye aldığımız konuların çoğunluğunda birden fazla mezhep içi tercih kuralı ihlal edilmiştir. Ali el-Kârî'nin, mezhep içi tercih usulünden meşayihin çoğunluğunun görüşüne-tercihine uyma kuralına sayıca en çok uymamasını, kendisini meşayihle aynı konumda görmesiyle, yaşadığı çevreyle, ilmi havzayla ve ilgisinin en fazla yoğunlaştığı ilim dalıyla açıklamak mümkündür. Meşayihin çoğunluğunun tercih ettiği görüşü dikkate almamasının başat sebebi, kendisini meşayihle aynı derecede görmesi ve meşayihin yürüttüğü farklı düzeylerdeki akli-fıkhi işlemleri icra edebileceğini düşünmesidir. Değerlendirdiğimiz konularda bu rahatlıkla görülebilir. Ali el-Kârî'nin, hayatının büyük bölümünü diğer mezheplerin mensubu alimlerin de yaşadığı ve onlarla hoca öğrenci yakınlığında etkileşimde bulunduğu Mekke'de geçirmesi, meşayihin çoğunluğunun hangi görüşü desteklediğini yakalayamamasına neden olan sosyal olgular arasında mülahaza edilebilir. Hadis ilimleriyle yakından ilişki kurması ve *Fethu bâbi'l- inâye*'yi mezhebin hadis müktesebatını yenilemek ve mezhebi hadis yönünden desteklemek amacıyla telif etmesi de söz konusu tercih ilkesini göz ardı etmesinde etkili olmuş olabilir. Ancak Ali el-Kârî muhaddis kimliğiyle öne çıksa da hadis merkezli tercih ve fıkıh faaliyetinden sakınmış, mezhep kimliğinin aşınmasına müsaade etmemiştir. Mezhep içi tercih usulünden ihlal ettiği kuralların ikinci sırasında *Zâhirü'r-rivâyeye* öncelik tanınması ilkesinin gelmesini, Ali el-Kârî'nin, aslî kaynaklara özellikle *zâhirü'r-rivâyeye* eserlere yeterli düzeyde başvurmamasında arayabiliriz. Bunun nedenleri arasında, Ali el-Kârî'nin yaşadığı dönemde, aslî kaynakların nüshalarının azalması veya kaybolmasından ötürü ilim çevrelerinde dolaşımını yitirerek yaygınlığının azalmasını gösterebiliriz. Mezhebin temel ve aslî eserlerinin yaşadığı bölgede ve ilmî muhitlerde tedavülünün azalması Ali el-Kârî'yi geç dönem fakihlerinden ve eserlerinden daha fazla yararlanmaya sevk etmiştir. Yaşadığı coğrafya ve ilmî muhitin de etkisiyle çoğunlukla müteahhir dönem eserlerini kaynak edinmesi, özellikle *Nukāye* metninin önceki şerhlerine başvururken bu şerhlerdeki birtakım hükümleri, sağlamasını yapmadan eserine alması, bazı meselelerde *Zâhirü'r-rivâyeye* görüşü tespit edememesine

götürmüştür. Buraya kadar sayılan ilmi, sosyal ve çevresel faktörler Ali el-Kârî'nin ihlal ettiği diğer mezhep içi tercih ilkeleri için de geçerlidir. Ali el-Kârî bir kısım ihtilafli konularda, meşayihin farklı tercihlerini aktarmakla yetinip herhangi bir tarafa meyletmediği için bizim değerlendirmeye alamadığımız konular da bulunmaktadır. Bu konularda açık veya örtülü biçimde tarafını belli etmemiştir. Bu konuların sayısı da az değildir. Neticede; *Fethu bâbi'l- 'inâye*'nin mezhep usulüne göre değerlendirdiğimiz *Kitâbü't-tahâre* bölümünde, Ali el-Kârî'nin genel olarak müftâ bih görüşe isabet ettiği, bununla birlikte kendisini çevreleyen ilmi ve sosyal olgulardan etkilendiği ve mezhebe bağlılığını ve mezhep kimliğini koruduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; genelde mezhep birikiminden ve külliyatından yararlanma noktasında özelde fetva faaliyetinde müftâ bih görüşe ulaşma hususunda mezhep içi tercih usulünün gerekliliği ve vazgeçilmezliği ortaya çıkmıştır. Tezimizde *Fethu bâbi'l- 'inâye*'nin değerlendirdiğimiz bölümü üzerinden mezhep içi tercih usulü işletilerek hatalı görüşler ayıklanmıştır. İftâ sürecinde eserlerden yararlanırken müelliflerin ilgileri, yaşadıkları bölge, ilmi muhit, demografik yapı gibi sosyal ve çevresel şartları göz önünde bulundurmanın gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Mirdâd, Ebü'l-Hayr. *el-Muhtasar min Kitâbi Neşri'n-nevr ve'z-zeher fî terâcimi efâzili Mekke mine'l-karni'l-'aşir ile'l-karni'r-râbi' 'aşer*. thk. Muhammed Saïd el-Amûdî - Ahmed Ali. Cidde: Alemü'l-Ma'rife, 1408.
- Akta', Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-. *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*. thk. Muhammed b. Seyyid b. Abdülfettah Derviş. 7 Cilt. Suriye: Dâru'l-Minhâci'l-Kavim, 2023.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Fethu bâbi'l-'inâye*. thk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysen Nizâr Temîm. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Erkam, 1. Basım, 1997.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Fethu bâbi'l-'inâye*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2005.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mecmû' resâili'l-Allâme Molla Ali el-Kârî*. thk. Muhammed Hallûf Abdullah. 8 Cilt. İstanbul: Daru'l-Lübab, 1. Basım, 2016.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Sultân Muhammed. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser*. thk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysen Nizâr Temîm. Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.
- Âlim b. Alâ, Ferîdüddin. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*. thk. Şebbir Ahmed el-Kâsımî. 20 Cilt. Diyobend: Mektebetü Zekariyya, 2010.
- Alqudah, Zaher. *Es-Siğnâkî'nin "En-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirilmesi (Taharet ve Namaz)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Âlûsî, Ebü'l-Berekât Hayrüddîn Nu'mân b. Mahmûd el-. *Cilâ'ü'l-'ayneyn fî muhâkemeti'l-Ahmedeyn*. thk. Ali Seyyid Subh el-Medenî. Matbaatü'l-Medenî, 1. Basım, 1981.
- Apaydın, Yunus. "Kemalpaşazâde'nin 'Tabakâtü'l-Fukahâ'sı Neyi Anlatıyor?" *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVI. Yüzyıl*. ed. Ekrem Demirli vd. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Attâbî, Ebû Nasr (Ebü'l-Kâsım) Zeynüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Buhârî el-. *Câmi'u (Cevâmi'u)'l-fikh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2289.
- Azim, Cemil Bey. *'Ukûdü'l-cevher fî terâcimi men lehüm hamsûne tasnifen febmie feekser*. Beyrut: Matbaatü'l-Ehliyye, ts.
- Badır, Seyit. *Ahîzâde Yûsuf b. Cüneyd et-Tökâdî'nin (ö.905/1500) Zahîratü'l-ukbâ fî şerhi Sadrişşerîati'l-uzmâ Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-'ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*. thk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal vd. 2 Cilt. İstanbul: Vekaletü'l-Mearif, Daru İhyai'l-Türasi'l-Arabi (offset baskı), Beyrut, 1. Basım, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. M. Şerafettin Yalçın - Kilisli Muallim Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyai'l-Türasi'l-Arabi, ts.

- Bayder, Osman. *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2020.
- Bayder, Osman. “Kemalpaşazâde’nin tabakâtü’l-fukahâ’sına yönelik eleştiriler üzerine bir değerlendirme”. *Kemalpaşazâde Felsefe-Din-Edebiyat Araştırmaları II*. ed. Murat Demirkol vd. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Bayder, Osman. *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı: Hanefî Mezhebi Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Bedir, Mürteza. *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bedir, Mürteza. “Fetva ve Değişim”. çev. Şenol Saylan. *Hanefîlerde Mezhep Usûlü Şerhu Ukûdi resmi’l-müftî*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Biçer, Ayşe. *Sadru’ş-Şehîd (536/1141) in ‘Umdetü’l-fetâvâ Adlı Eserinin Tahkiki*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.
- Bircendî, Nizâmüddîn Abdülalî b. Muhammed Hüseyin el-Hanefî el-. *Şerhu’n-Nukâye fî muhtasari’l-Vikâye*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, V1261.
- Birelvî, Ahmed Rızâ Hân. *Ceddü’l-mümtâr alâ Reddi’l-Muhtâr*. thk. Muhammed Yunus Ali el-Attarî el-Medenî. 7 Cilt. Karaçi: Mektebetü’l-Medîne, 2. Basım, 2013.
- Birelvî, Ahmed Rızâ Hân. “Ecle’l-i’lâm enne’l-fetvâ mutlakan alâ kavli’l-İmâm”. *Ceddü’l-mümtâr alâ Reddi’l-Muhtâr*. thk. Muhammed Yunus Ali el-Attarî el-Medenî. Karaçi: Mektebetü’l-Medîne, 2. Basım, 2013.
- Buhârî, İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdірreşîd el-. *Hulâsatü’l-fetâvâ*. 4 Cilt. Leknev: Mektebetü Reşîde, ts.
- Burhâneddin Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz. *el-Muhîtü’l-burhânî fî’l-fikhi’n-Nu’mânî*. thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed. 24 Cilt. Karaçi, Pakistan: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-‘Ulûmi’l-İslâmiyye, 2004.
- Burhâneddin Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz. *Nisâbü’l-fukahâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 673.
- Burhâneddin Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz. *Zahîretü’l-fetâvâ*. thk. Ebû Ahmed el-Âdilî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2019.
- Büyükmutu, Mehmet. *Hanefî Fetvâ Usulünün Teşekkülü ve IV.-X. yy. Arası Teori-Pratik İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*. thk. Said Bekdâş. 8 Cilt. Beyrut: Daru’l-Beşâ’iri’l-İslamiyye; Dâru’s-Sirâc, 2010.
- Çiştî, Muhammed Abdülhalim Nu’mânî. *el-Bida’atü’l-müzcât limen yütaliu’-Mirkât fî şerhi’l-Mişkât*. Mültan, Pakistan: Mektebetü İmdâdiyye, ts.
- Çivizâde, Muhyiddîn Mehmed Efendi. *el-İsâr li-halli’l-Muhtâr*. thk. İlyas Kaplan. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetü’l-İrşad, 2016.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. İsâ ed-. *el-Esrâr fî mesâili’l-hilâf*. thk. Adnân b. Fehd el-Abeyyat. 10 Cilt. Kuveyt: Esfâr, 2023.
- Degdûsî, Şihâbüddîn Ahmed b. İbrahim et-Tûnisî. *İs’âfü’l-mevla’l-kadîr şerhu Zâdi’l-fakîr*. thk. Lüey Abdür-rauf el-Halilî. Amman: Dâru’n-Nûr, 2012.
- Demir, Halis. “Hanefî Fakihî Burhânüşşerîa’nın Vikâye Adlı Eserinin el-İnâye fî Şerhi Vikâyeti’r-Rivâye Kümenati Şerhi”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat’ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu I* (2018), 180-204.

- Demir, Oğuzkağan. *Hanefî Resmü'l-Müftî Literatüründe Fetva Verme Yöntemleri (Tahrîc, Tercih, Taklit)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2024.
- Ebü Gudde, Abdülfettâh. "Takdime". *Fethu bâbi'l- inâye*. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2005.
- Ebü'l-Hâc, Salah Muhammed. *İsâdü'l-müftî alâ Şerhi Ukûdi Resmî'l-Müftî*. Beyrut; Lübnan: Daru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2015.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed el-. *Tabakâtü'l-Müfessirîn*. thk. Süleyman b. Salih. Medine: Mektebetü'l-U'lûm vel' hikem, 1417.
- Efşencî, Ebü'l-Mehâmid Mahmûd b. Muhammed el-Buhârî el-. *Hakâ'iku'l-Manzûme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1697.
- Ençakar, Orhan. *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ençakar, Orhan. "Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) Tabakâtü'l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili". *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 97-143. <https://doi.org/10.26570/isad.1056217>
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 4. Basım, 2013.
- Fâzıl Emîr. *Hâşiye ale't-teshîl Şeyh Bedreddîn'in Mezhep İçi Eleştirilerine Cevaplar*. ed. H. Yunus Apaydın. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024.
- Fikhî el-Aynî, Mehmet. *Risâle fî edebi'l-müftî*. thk. Osman Şahin. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2019.
- Gaznevî, Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmud el-. *el-Hâvi'l-Kudsî fî furû'i'l-fikhi'l-hanefî*. thk. Salih el-Alî. 2 Cilt. Suriye: Daru'n-Nevâdir, 2011.
- Haddâd, Radyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-neyyire*. thk. Said Bekdâş. 6 Cilt. Amman: Ervika, 2015.
- Hâkim eş-Şehîd, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-. *el-Muhtasarü'l-kâfi*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman. 6 Cilt. Kuveyt: Esfâr, 2024.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî Halebî kebîr*. thk. Muhammed Esedullah el-Esâmî. 3 Cilt. Pakistan: el-Cami'atü'l-İslamiyye: Dâru'l-Ulûm/Diyobend, 2020.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Halebî Sağîr Muhtasaru Gunyeti'l-mütemellî*. thk. Muhammed Murad. İstanbul: Şifa, 2013.
- Halebî, İbrâhîm el-. *Mültekâ'l-ebhur*. İstanbul: Dâru's-Sirâc, 2022.
- Halîlî, Lüey b. Abdür-rauf el-. *Esbâbu udûlü'l-hanefiyye*. Daru'l-feth, 2014.
- Halvânî, Ebû Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-. *el-Mebsût*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1381.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî el-. *ed-Dürrü'l-müntekâ fî şerhi'l-Mültekâ*. thk. Ömer Eyšâm Nusret et-Türkmânî. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü Emîr-Dâru İbn Hazm, 2024.
- Haznevi, Muhammed Luey. *Edirnevî'nin Mehâmmu'l-fukahâ adlı eserinin tahkik ve tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hoyladı, Adnan. *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Mecmû' resâili'l-Allâme İbn Âbidîn*. thk. Zâhir Besbûs. 3 Cilt. Dımaşk;İstanbul: ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 2023.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Hüsamüddîn b. Muhammed Salih Farfur. 24 Cilt. Kahire: Dâru's-Selam, 2023.
- İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî. *Halbetü'l-mücellî ve bugyetü'l-mühtedî fî şerhi Münyeti'l-musallî*. thk. Ahmed b. Muhammed el-Ğalâyînî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2015.
- İbn Kemâl Paşa, Şemseddîn Ahmed. *Mecmû' resâili'l-Allâme İbn Kemal Paşa*. thk. Muhammed Hallûf Abdullah. 8 Cilt. İstanbul: Daru'l-Lübâb, 2018.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım. *et-Tashîh ve't-tercîh 'ale'l-Muhtasari'l-Kudûri*. thk. Ziya Yunus. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2002.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. thk. Zekariyyâ Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr ala'l-Hidâye*. thk. 'Abdurrezzâk Gâlib El-Mehdî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2003.
- İbnü's-Sââtî, Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*. thk. Salih b. Abdullah b. Salih el-Lehyadân vd. 10 Cilt. Riyad: Dâru'l-Felâh, 2016.
- İnanır, Ahmet. "İbn Kemal'in Tabakatü'l-Fukahası ve Değerlendirilmesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2012), 65-86.
- İsâmî, 'Abdumelik b. Huseyn b. 'Abdumelik el-Mekkî el-. *Samtü'n-nücûmi'l-'avâlî fî enbâi'l-evâli ve't-tevâlî*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, 'Alî Muhammed Mu'avvid. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1419.
- İsbicâbî, Bahâüddîn Ali b. Muhammed b. İsmail b. Ali es-Semerkandî el-. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fî'l-fikhi'l-Hanefî*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 2021.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-. *Ğâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân fî âhiri'l-evân şerhu'l-Hidâye*. thk. Abdülâtî Muhyî Ahmed eş-Şerkâvî. 17 Cilt. Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2023.
- İzmîrî, Mevlânâ Mehmed. *Kemâlü'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mülteka*. thk. Mustafa Hatîb. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2017.
- Kādîhan, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *el-Fetâva'l-Hâniyye*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009.
- Kādîhan, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *Fetâvâ Kādîhân*. thk. Salim Mustafa el-Bedrî. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2009.
- Kādûrî, Yusuf b. Ömer b. Yusuf. *Câmi'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*. thk. Semîr Subhî Hüdâbahş el-Hicâzî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2018.
- Karaaslan, Erdem. *Ali el-Kârî'nin Fethu Bâbi'l-İnâye Adlı Eserinin Kitâbü'l-Hudûd Bölümünün İncelenmesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Karadağ, Bekir. *Mısır Hanefîliği (Memlükler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi)*. Ankara: Astana, 2020.
- Karamustafaoğlu, Muhammed Hafız. *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (Taharet Bölümünden Bey' Bölümünün Sonuna Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd el-. *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- Kâtib Çelebi, Mustafâ b. 'Abdullâh Hâcî Halîfe. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fînûn*. thk. Ekmeleddin İhsanoğlu - Beşşar 'Avvad Ma'rûf. 10 Cilt. Beyrut; Lübnan: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslami, 1. Basım, 2021.
- Kâtib Çelebi, Mustafâ b. 'Abdullâh Hâcî Halîfe. *Süllemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. thk. Mahmûd 'Abdulkâdir el-Arnâvût. 6 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kaya, Eyyüp Said. *Mezheblerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlâl*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Kaya, Eyyüp Said. "Zâhirü'r-Rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kaya, Süleyman. "Akifzâde'nin Mecelletü'l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2014), 93-108. <https://doi.org/10.15370/muifd.40470>
- Kehhale, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*. 15 Cilt. Beyrut; Lübnan: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1957.
- Keşşî, Ahmed b. Musa b. İsa el-. *Mecmû'u'l-Havâdis ve'n-Nevâzil ve'l-Vâkı'ât*. thk. Abdülmelik Tuychıbaev. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü Emîr-Dâru İbn Hazm, 2023.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *et-Terâtîbü'l-idâriyye*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Erkam, 2. Basım, ts.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *Hadis Literatürü er-risâletü'l-mustatrafe*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kettânî, Muhammed 'Abdülhay b. 'Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-. *Fihri'sü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselâlat*. thk. İhsân 'Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1402.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Fikhü ehli'l-İrâk ve hadîsühüm*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Mısır: Daru's-Selâm, 5. Basım, 2016.
- Kevserî, Muhammed Zahid. *Hüsnu't-tekadî fî sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî ve yelîhi Bulûgu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*. thk. Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî. 2 Cilt. Amman: Daru'l-Feth, 2017.
- Kınalızâde, Ali Efendi. *et-Tetimmetü'-celiyyetü litabakâti'l-hanefiyye*. thk. Salah Muhammed Ebü'l-Hâc. Amman: Merkezü Envâru'l-Ulemâ li'd-Dirâsât, 2020.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selam, 2004.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed Abdurrahman. 9 Cilt. Kuveyt: Esfâr, 2. Basım, 2024.
- Kuhistânî, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-. *Câmi'u'r-rumûz*. 4 Cilt. İran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1981.
- Kutlay, Halil İbrâhim. *el-İmâm 'Ali el-Kârî ve eseruhû fî 'ilmi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.
- Kümillâî, Muhammed Hıfzurrahman. *el-Büdûrû'l-mudiyye fî terâcîmi'l-Hanefiyye*. 23 Cilt. Kahire: Daru's-Salih, 2. Basım, 2018.
- Leknevî, Abdülhay. *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Muhammed*. thk. Takiyyüddin Nedvi. 3 Cilt. Dımaşk: Daru'l-Kalem, 5. Basım, 2011.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *'Umdetü'r-ri'âye alâ Şerhi'l-Vikâye*. thk. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2009.

- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-. *et-Ta'likâtü's-seniyye ale'l-Fevâidi'l-behiyye (el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye ile birlikte)*. thk. Ahmed Z'abi. 1 Cilt. Beyrut; Lübnan: Daru'l-Erkam, 1. Basım, 1998.
- Mercânî, Şihâbüddîn Hârûn b. Bahâiddîn. *Nâzûretü'l-hak fî farziyyeti'l-'işâ' ve in lem yeğibi'ş-şafak*. thk. Orhan Ençakar - Abdülkadir Yılmaz. İstanbul: Daru'l-Hikme, 2012.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. thk. Said Bekdâş. 7 Cilt. Medine: Daru's-Sirâc, 2019.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *et-Tecnîs ve'l-mezîd*. thk. Muhammed Emîn Mekki. 2 Cilt. Karaçi, Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, 2004.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *Muhtârâtü'n-nevâzil*. thk. Halid Seyfullah er-Rahmânî. 4 Cilt. Delhi: Müessesetü İfâ, 2013.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*. thk. Muhammed Adnan Derviş. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî el-. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. 'Abdu-Rezzâk El-Mehdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2012.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmurz. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. thk. Muhammed Hâlid el-Harse - Muhammed Vâil el-Hanbelî. 3 Cilt. İstanbul: Harf İlmi Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2022.
- Muhibbî, Muhammed 'Emîn b. Fadlillâh b. Muhibbiddîn ed-Dimeşkî el-. *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Nâblusî, Abdülganî b. İsmâîl b. Abdilganî b. İsmâîl en-. *Nihâyetü'l-murâd fî şerhi Hediyeti İbni'l-'İmâd*. thk. Abdürrezzâk el-Halebî. Suriye: Dâru'l-Beyrûtî, 2. Basım, 2004.
- Necmeddin el-Gazzî, Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd, Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî. *Lutfü's-semer ve katfû's-semer min terâcimi a'yâni't-tabakâti'l-ülâ mine'l-karni'l-hâdî 'aşer*. thk. Mahmud eş-Şeyh. 2 Cilt. Dımaşk: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *el-Kâfi fî şerhi'l-Vâfi*. thk. Sirâcüddîn Ömer Ahmed Kabâve. 10 Cilt. Suriye: Dâru'l-Minhâci'l-Kavîm, 2024.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn 'Abdullah b. Aḥmed b. Maḥmûd. *Kenzü'd-Dekâik*. 3 Cilt. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2014.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Usûlü'l-İftâ ve Âdâbühü*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2014.
- Önder, Muharrem. "Hanefî Mezhebinde Fukahânın Bilgi Yönünden Tasnifi". *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu I* (2017), 614-642.
- Özel, Ahmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi dinî terimler sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul; Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM); Türkiye Diyanet Vakfı, 2023.
- Özen, Şükrü. "Tercih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/484-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özer, Hasan. "İbn-i Kemâl ve Tabakâtü'l-Fukahâ Adlı Eseri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 353-374.

- Pala, Sinan. “*Mânası Sahîhtir*” Tabiri ve Ali el-Kârî'nin el-Esrâru'l-Merfû'a'sında Hakkında Bu İfadeyi Kullandığı Rivâyetler. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-. *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. thk. Sâid Bekdâş. Medine: Dâru's-Sirâc, 2. Basım, 2016.
- Remlî, Hayruddîn b. Ahmed b. Alî el-Eyyûbî el-Uleymî el-Fârûkî er-. *el-Fetâva'l-hayriyye li-nef'i'l-beriyye*. thk. Saîd el-Mendûh. 3 Cilt. Kahire: Envâru'l-Ezher, 2023.
- Sadrüşşehîd, Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî. *el-Fetâva'l-kübrâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 657.
- Sadrüşşehîd, Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî. *el-Fetâva's-suğrâ*. thk. Abdülhalik Uygur. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Sakızî, Ebu İshak İbrahim. *Fezû'l-erham ve fetu'l-ekrem 'ale'l-Hizbi'l-a'zam*. Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 563.
- Saylan, Şenol. “Hukuki Modernleşme Öncesi Fıkıhın Geleneksel Yapısını Koruma Çabası Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî”. *Hanefîlerde Mezhep Usûlü Şerhu Ukûdi resmi'l-müftî*. ed. Mustafa Demiray. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. thk. Hüsâm Hüseyin el-Hamd. 3 Cilt. İstanbul: Dâru's-Semmân, 2021.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Hizânetü'l-fikh*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Muhtelifü'r-rivâye (Muhtelifü'r-rivâye)*. thk. Abdurrahman b. Mübârek el-Ferec. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Uyûnü'l-mesâ'il*. thk. Salahüddin es-En-Nahi. Bağdat: Matbaatü Esad, 1964.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. thk. Ertuğrul Boynukalın. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2021.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Serûcî, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-. *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye*. thk. Adnan b. Fehd el-Abayât. 14 Cilt. Kuveyt: Esfâr, 2021.
- Sıddîk Hasen, Ebü't-Tayyib Muhammed b. Hasen el-Kannûcî. *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri me'âsiri't-turâzi'l-Âhir ve'l-evvel*. Katar: Vizâratı'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- Suğdî, Ebu'l Hüseyin Ruknülislam Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-. *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*. thk. Selahaddin Abdüllatif en-Nâhî. 2 Cilt. 'Ammân: Daru'l-Furqan/Daru'l-Mü'essese, 2. Basım, 1984.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsin min ba'di'l-karni's-sâbi'*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Daru İbn-i Hazm, 2012.
- Şeyh Nizâm. *el-Fetâva'l-Hindiyye*. thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman. 6 Cilt. Beyrut;Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

- Şeyhîzâde, Abdurahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelibolî. *Mecma' u'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. thk. Lokman Köse - Ersin Vatansever. 5 Cilt. İstanbul: Dâru'ş-Şifa, 2023.
- Şuhâvî, Muhammed Bedrüddîn eş-. *et-Tirâzu'l-müzheb fi tercihi's-sahîhi mine'l-mezheb*. thk. Ebu'l-Berakât Hakku'n-Nebî es-Sindî. Kuveyt: Daru'd-Diyâ, 2013.
- Şümunnî, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Kusantînî el-Kâhirî eş-. *Kemâlû'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 227.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil Dûkâtî et-. *Hâşiyetü't-Tahtâvî 'alâ Merâkı'l-felâh*. thk. Hasan Adnan el-Mahmud - Huzeyfe Muhammed Râ'î. 2 Cilt. İstanbul: Dâru Tahkîkû'l-Kitâb, 2021.
- Uçar, Muhammed. *Hanefî Mezhebinin İşleyişi ve Tutarlılığı Açısından Kemalpaşazâde'nin Tabakâtü'l-Fukahâ'sı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Uğur, Seyit Mehmet. "Hanefî Mezhebinde Müftâ Bih Görüşün Belirlenmesinde Meşâyihın Rolü". 6. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı, 10-13 Mayıs 2017, Muş IV* (2017), 99-112.
- Uğur, Seyit Mehmet. *Hanefîlerde Mezhep İçi Tercih ve Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Uryânî, Osman Efendi. *er-Remzü'l-kâmil fi şerhi'd-du'â'i's-şâmil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 57.
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Adabı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2021.
- Zahidî, Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed el-Gazmînî ez-. *el-Müctebâ şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*. thk. Tevfik Mahmud Tekmile. 5 Cilt. Amman: Dâru'r-Rayyâhîn, 2023.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1385.
- Zeylâî, Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyînü'l-hakâ'ik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-kübra el-Emiriyye, 1314.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Âlem li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- 'Aynî, Ebü Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn el-. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. thk. Emin Salih Şaban. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	
Öğrencinin Adı Soyadı: Abdullah ÇELİK	
EVET	
Kapak	
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?
İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?
Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?
Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygun mu?
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?
Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐	
Genel Değerlendirme	
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?

Danışman: Doç. Dr. Mehterhan Furkani

İmza: